

Tataři na Moravě

F. Adámek

16. listopadu 2018

Obsah

1	Vznik a rozmach tatarské moci	5
1.1	Čingischán	6
1.2	Po Čingischánově smrti	7
1.3	Příčiny vpádu	8
1.3.1	Asijská pověst	9
1.3.2	Slezská pověst	9
1.3.3	Letopisy Volyňské	10
1.3.4	Moravská pověst	10
1.3.5	Rukopis Královédvorský	11
1.4	Bitva u Kalky	14
1.5	Znovu na Rus	15
1.5.1	U řeky Siti	17
1.5.2	Dobytí Kijeva	18
1.6	Tataři do Uher	20
1.7	Evropské poměry v době tatarského vpádu	22
1.7.1	Kartasi	23
1.7.2	Král Václav I.	24
1.8	Tataři na území Polska	25
1.8.1	Bitva u Lehnice	27
1.8.2	Václav I. s vojskem k Lehnici	28
1.9	Morava před tatarským vpádem	31
2	Územní rozsah tatarského vpádu	33
2.1	Průnik Tatarů na Moravu	33
2.2	Moravské cesty a pohyb tatarského vojska	34
2.3	Nad prameny a jejich interpretací	38
2.4	Události na hoře Kotouč	56

3	Hostýn	63
3.1	Název	63
3.2	Básník Jaroslava Hostýn neznal?	64
3.2.1	Hora anebo Kopeček	65
3.2.2	Chlum a chlumeck.	65
3.3	Hostýnská tradice	67
3.4	Z prehistorie hradiska na Hostýně	73
3.4.1	Valy	74
3.4.2	Archeologický průzkum Hostýnských valů	76
3.5	Kaple	77
3.6	Mariánská úcta	79
3.7	Rotalovský obraz	80
3.8	Pramen	82
3.9	Poutě	82
3.10	Válečná taktika	83
3.11	Skřeky Tatarů	84
3.12	Bouře u Hostýna	85
3.13	Hroby Tatarů	85
3.14	Množství Tatarů u Hostýna	86
3.15	Osobní jména	87
3.16	Tábor — tábor	88
3.16.1	Slovo "Tabor" ve východních jazycích	91
4	Jaroslav ze Šternberka	93
4.1	Rodokmen rodu Šternberků	95
4.2	Majestát 1661	98
4.3	Potomci Jaroslava Velikého	99
4.4	Manželka Jaroslava Velikého	100
4.5	Z událostí po bitvě	101
4.6	Úmrtí Jaroslava Velikého	102
4.7	Náhrobek	102
4.8	Stáří náhrobku	103
5	Porážka Tatarů u Olomouce	105
5.1	Olomouc v době tatarského vpádu	105
5.1.1	Hrad	106
5.1.2	Předhradí	106
5.2	Jaroslav s českým vojskem k Olomouci	107
5.3	Líčení bojů v Rukopise královédvorském	109

Kapitola 1

Vznik a rozmach tatarské moci

Tataři byli mongolským kmenem pobývajícím původně severně od velké čínské zdi na Zlatém pohoří (Tangnu), na úbočí velkého Altaje a na jihovýchod od jezera Bajkalu. Až téměř do konce dvanáctého století byli celkem malým asijským národem.

Jméno je původu čínského, odvozeno z Tha-tha, Tha-teche, That-se, potupně Sao-thase (smrduť). Mongol (Mung) znamenalo statný, silný, neohrožený. V době vpádů na Rus a do střední Evropy přikryl už název Tataři jména mnohých jiných plemen a rodů, ba pod tímto společným označením se skrývaly i nejrůznější národy, nemající s Tatary nic společného; jen podrobení a součinnost v tatarských výpravách odrazily se v názvu v Asii i v Evropě.

I jméno Tataři stalo se námitkou v boji proti Rukopisu Královédvorskému. Dr. Karel Titz napsal, že vpád 1241 do Polska a do Uher (na Moravu nikoliv) „provedli Mongolové“. Ne Tataři.

Tyto Mongoly nazývají téměř všechny staré prameny „Tataři“. Král Václav I. v listech německým knížatům, císaři Fridrichovi II., ke králi Kunratovi IV., stejně je nazýval i rakouský vévoda Fridrich i uherský král Bela IV. („barbarská plemena, nazývána vůbec Tátaři“), Roger nazývá Batu králem a pánem „Tatarů“, minorita Jordan psal o „Tatarech“ v listu vévodovi Brabantskému, kvardián minoritů v Kolíně nad Rýnem připomněl, že před 9. květnem 1241 vtrhli „Tataři“ na Moravu, Moravu pustošili „Tataři“ (Erben, Regesta I, č. 1034), dominikán Lulian 1240 psal z východu, že „Tataři“ připravují vpád do Evropy, papežský vyslanec Plano de Carpini hovoří o „Tatarech“, stejně i Marko Polo a náš

Dalimil mezi vzácnými zprávami píše jen o „Tatarech“ atd. Píseň Jaroslav z Rukopisu královédvorského je také v naprostém souladu s původními a současnými prameny, jestliže hovoří jen o Tatarech. V době vpádu do Evropy jednotící jméno už plně převládlo.

1.1 Čingischán

26. ledna 1155 se narodil v rodině knížete Desukaje (Jisúkaje) ve východním Zabajkalsku při řece Ono chlapec nazvaný Temudžin. Jeho otec padl v boji proti Tatarům, Temudžin vyrůstal u chána Wangchána, který mu dal prostředky k pomstě nad Tatory. Temudžin teprve v mužném věku kolem čtyřiceti let položil základy k vybudování mocného vojenského státu, pevně centralisovaného. Kde výjimečně nedošlo k podmanění pokojnou cestou, nastupovalo kruté vyvražďování vládnoucích vrstev i lidu. Temudžin již roku 1190 ovládl 31 plemen, roku 1192 vpadl do země Solongů (Korejců), 1196 podrobil Markity, podmanil Tibet, 1201 se stal pánem Mongolů, Turkotatarů a kmenů mandžuských, zvítězil nad dvěma mocnými kmeny Tatarů, nad Uvangchánem a Tajangchánem. 1203 ovládl bojovné Najmany na Altaji a tehdy všechny mongolské kmeny ve východní polovici Mongolska uznaly Temudžina svým pánem. 1205–6 sjednotil západní polovici Mongolska a v 51 letech vládl již nad stovkou podmaněných kmenů.

Na rok 1206 svolal Temudžin na břehy horního toku řeky Ononu sjezd (kurultaj) představitelů vládnoucích předáků, knížat, bohatýrů a bojovníků. Na shromáždění vystoupil šaman s vyjádřením: „... *ať zní tvé jméno Čingis . . . Největší bůh přikázal, aby ses zval Čingischán, císař císařů a vladař vladařů*“. Od té chvíle vstoupil Temudžin pod tímto jménem do dějin.

Čingischán (Cinggis - chahan, Džingischán) není jméno vlastní, nýbrž vladařský titul. Vyvozuje se v obou částech z čínštiny, v níž „čeng“ značí „právoplatný“ a „chahan“ ze staršího „qahan“, „quaghan“ – veliký, a „kuan“ – kníže, „chuan“ – císař. Podle Rašídu d-dina „čing“ – silný. Erdmann uvádí ještě význam „neohrožený“. „Chan“ bylo užíváno šířeji náčelníky „ulusu“ (plemene) příbuzných rodů.

1207–1209 Čingischán s velkou válečnou mocí dobyl říši Tangut v krajích horního a středního toku Žluté řeky, kde uchvátil obrovskou kořist. 1211 se vojska převalila přes Velkou čínskou zeď, 1213–1215 podlehla Čína, Peking se po dlouhém obléhání vzdal. Čingischán dal ještě rozkaz

vojevůdcům Subotaji a Čepé Nyonu k nájezdu do říše Chováresnů, po vítězství pronásledovali zbytky vojsk ku Kaspickému moři, dobyli na Kavkaze Gruzii a zemi Kipčaků mezi Kaspickým mořem a řekou Volhou a tím stanuli na pomezí Ruska.

Za dvě desítky let opanoval Čingischán obrovská území Asie od Koreje přes severní Čínu po Indii, Perský záliv, Kavkaz a k Sibiři. „Tatrsso“ ještě v „Milionu“ Marka Pola se rozprostíralo od Volhy až k nejvýchodnější Asii.

Výboje a ovládnutí byly výslednicí organizačního nadání, politicko-vojenských schopností Čingischána, který uplatnil promyšlenou strategii, vytvořil a zavedl nebývalý vojenský řád, vojska udržoval v poslušnosti tvrdou kázní, v ničení dobytých měst a krajů projevoval krutost a surovost.

Když prostě žijící Čingischán roku 1227 zemřel, byl pochován do země na hoře Burchan - Kaldunu, kde pramení řeka Onon. Perské prameny upřesňují místo pohřbu na vrch Jakka Kuruku. Když Čingischán zemřel, jeho synové usmrtili 40 nejkrásnějších dívek z nejpřednějších rodů, aby pánu sloužily v záhrobí. Vedle hrobu Čingischána byli pochováni: syn Tuluj se svými dětmi Menkechánem (4. chán), Kublajchánem (5. chán) a Arig-Bugojem.

Místo pohřbu nebylo dosud přesně zjištěno; Tataři je neoznačili, aby nebyly vyloupeny poklady v hrobě uložené. Nad místem posmrtného odpočinku proslulého Chána šumí dnes husté, neproniknutelné lesy.

1.2 Po Čingischánově smrti

Když Čingischán zemřel, rozdělili jeho synové a vnuci obrovskou rozlohu ovládaného území na čtyři velké díly. Ještě za života Čingischána porobil jeho syn Džučí rozsáhlou oblast mezi řekami Irtyšem a Dněstrem a dostal ji darem. Ta slula tehdy „Zlatá horda“; byla to základna mezi Kaspickým mořem a Volhou v zemi Kipčaků, v níž po Džučím vládl Čingischánův vnuk Batu. Odtud podnikali později Tataři útoky na Evropu.

Roku 1235 byl svolán Čingischánovým synem Ugedejchánem kurul-taj (sněm, shromáždění); bylo usneseno podniknout nové výboje třemi armádami:

1. do Koreje

2. do Číny na jih od řeky Jangtse Kiangu, kam s armádou měl táhnout Ugedežchán
3. do východní Evropy pod vrchním velením Batuchána, jemuž byl podřízen Subedej - Chán.

Tatarská vojska se dala na pochod na jaře 1236 z krajin horního toku Irtyše a západní části Altaje, pronikla Velikými vraty Asie (uralsko-kaspickými) v červnu 1236 stanula na březích mohutné řeky Volhy. Subedej vyhubil téměř úplně kamské Bulhary, Batu ničil země Polovců, Burtasů, Mordoyů a Čerkesů v oblasti od Kaspického až k Azovskému moři. Rok 1237 zastihl Tatary v jihoruských stepích. Vrchním velitelem vojsk táhnoucích na západ v počtu 500.000 bojovníků byl jmenován vnuk Čingischána Batu, syn Džučiho, chán Kipčacký; jemu podřízeni náčelníci oddílů: Ordu, Šeiban, Tangut, dále Čagatajův syn Bajdar a vnuk Buri, synové Ugedeje Kujuk a Kadan a bratr Kjukjan a synové Tuliho Menghu a Bedžak.

1.3 Příčiny vpádu

Důvody k uskutečnění krvavého a loupeživého proniknutí půlmilionové tatarské armády do Evropy byly různé. Především zde byl rozkaz Čingischánův ze závěru jeho života, aby byla pokořena Evropa, ba podroben celý tehdy známý svět a všechny národy. Čingischán – „císař všech lidí“ – dal k tomu svým nástupcům plnou moc a jeho nařízení mělo hodnotu zákona. Další složkou příčiny byl záměr nalézt vhodné území, v němž by se Tataři mohli trvale usadit a které by jim poskytlo dostatečné prostředky obživy. Na západě záhy vzniklo přesvědčení o tom, že také šlo o válku náboženskou, jejímž konečným cílem bylo vyvražďování a pronásledování zničit křesťanské národy Západu, které se ještě nepodrobily Tatarům. Po bitvě u Lehnice psal král Václav I. německým knížatům: „*Věřte, že Tataři po ničem jiném nebaží, leč zničit všechno křesťanstvo.*“ Podobně se vyjádřil Ota Bavorský v listu biskupovi augsburskému 11.4.1241. Spolupůsobily i důvody politické. V krajích mezi dolním tokem Volhy a východními Karpaty kočoval národ Kumánů (Polovců, Plavců). Když Tataři pronikli k dolní Volze, porazili na stepích u Astrachaně kumánská vojska vedená chánem Koťakem a Kumány podrobili. Část Kumánů opustila svou zemi a roku 1239 požádala o přijetí do Uher, chtějíc se usaditi. Chán Kuthen králi Belovi IV. slíbil poddanství

a pokřesťanění. Bela usadil je mezi Dunajem a Tisou, veden představou získání Kumánů pro křesťanství a posílení svých branných sil o 40.000 jízdních bojovníků. Bela rozhodl bez souhlasu šlechty, která na sněmu zavraždila chána; Kumáni se potom mstili na lidu a majetcích feudálů. Tatarský chán Batu vyzval Belu, aby mu vydal jeho poddané Kumány, avšak Uhři posly povraždili.

Zmíněné příčiny tažení Tatarů do Evropy dokládají soudobé prameny, a jistě všechny v souhrnu jsou pravdivé.

1.3.1 Asijská pověst

Kromě nich záhy vznikla podání a pověsti, které sice nepostrádají některé historické skutečnosti, avšak se vznikem tatarských výbojů na západ nesusouvisejí. Především je nutno zmínit se o „asijských pověstech“. Dominikán Julian při své cestě po Východě slyšel vyprávět o zavraždění tatarské kněžny v Suzdalu a o následcích tohoto činu. Napsal o tom biskupu v Perugii; dopis byl objeven ve Vatikáně, poprvé zveřejněn 1842, u nás Dudíkem 1855.

V zemi Gotta vládl kníže Gurgutam, jehož sestra „po mužsku si počínala“. vojensky přemohla sousedního tatarského knížete; ten ji zabil v druhém boji, znásilnil a kázal ji mečem popravit. Gurgutam proto hrozil pomstou a válkou. Tatarský kníže uprchl k sultánovi v Ornachu, kterého Gurgutam ve válce přemohl, táhl dále a podrobil si říši Perskou. Tyto válečné úspěchy přivedly Gurgutama k myšlence ovládnout všechna království. Zvěst o vraždě tatarské kněžny v knížectví v Suzdalu záhy došlo do Rakous, čehož dokladem jest současný pramen v letopisech cisterciánského kláštera u Sv. Kříže u Teplic. Spojovat tuto vraždu s vpádem Tatarů na západ nelze, protože základ k němu dala dříve vůle Čingischánova a v době vraždy už tatarské voje směřovaly na Západ a Gurgutam byl mrtev.

1.3.2 Slezská pověst

V legendě o svaté Hedvice, slezské kněžně, zakladatelce ženského kláštera Třebnického, je zaznamenána zvěst o tatarské císařovně, ženě Batuchánově; často slyšela o mravech a obyčejích v západních křesťanských zemích, které chtěla osobně poznat. Batuchán svolil, císařovna vypravila se s družinou a bohatýry na cestu. Když družina přišla do slezského města Středy, měšťané císařovnu a její průvodce zavraždili a oloupili; jen dvě dívky se

zachránily, které potom vše sdělily Batuchánovi. Ten chtěl se pomstít křesťanům, a proto se vypravil s vojskem na západ do Evropy.

Latinská legenda vznikla v roce 1300, pověst je už v staré legendě německé tištěné v roce 1504 a její ozvuky jsou i v historické lidové písni německé. O tuto okolnost opřel dr. Jaroslav Goll svou snahu dokázat podvrženost RK; báseň o Kublajevně je blízká slezské pověsti v tisících 16. století a rozhodující v té příčině jest paralela: „*poznat nřavóv cuziech*“ v RK a v legendě „*slyšela často o mřavech a obyčejích v křesťanských zemích*“ („*sitten und gewohnheiten*“). Také tato paralela je jen ozvukem poměrů v roce 1886, kdy proti stáří RZK vzešla bohatá úroda všelijakých domněnek.

1.3.3 Letopisy Volyňské

Roku 1843 v obsáhlé sbírce ruských letopisů byl poprvé otištěn péčí ruské archeologické komise letopis Volyňský (Ypatievský). Jedna jeho zpráva z roku 1240 opravuje omyl v „Jaroslavu“, týkající se Kublajevny. Poprvé byla pozornost obrácena na letopis Volyňský Arcibyševem, který z něho uveřejnil 1837 výtah. Němci skutečně u města Středy (Neumarkt) zavraždili na konci 1240 nebo na počátku 1241 cizí kněžnu, nikoli však tatarskou, nýbrž ruskou.

Mezi uprchlíky, hledajícími záchranu před Tatary útekem do Uher, Čech a Německa, byl Michal Vsevolodovič, kníže Kijevský. Když se dozvěděl v Haliči u švagra Daniela Haličského, že 6. prosince 1240 padl Kijev, odebral se se synem Rostislavem ke Kunratovi, knížeti Mazovskému; před blížícími se Tatary odešel dále do země Vratislavské. Na staré kupecké cestě přes Vratislav blížil se k německému městu Středa mezi Vratislaví a Lehnicí. Němečtí měšťané čelo jeho průvodu přepadli, pobili komonstvo, uloupili mnoho cenného zboží a zavraždili jeho vnučku. Michal, dojíždějící teprve k městu, hluboce zarmoucen nejel dále, nýbrž před blížícími se Tatary vrátil se ke strýci Kunratovi Mazovskému. Kijevský kníže Michal Vsevolodovič byl děd české královny Kunhuty, choti Přemysla II., která byla dcerou Michalova syna, zmíněného Rostislava.

1.3.4 Moravská pověst

Poslední z pověstí oddůvodňujících tatarský vpád na Západ, je pověst o hradu Děvičky na Pálavě na jižní Moravě. Dobrodružná lidová pověst

vyprávěla o třech tatarských princeznách, které provázeny psíčkem, cestovaly, aby „viděly cizí země“ („die fremde Lande zu sehen“). Přišly nepoznány do hradu Děvína (znám od roku 1222). Starý zamračený hradní pán je přijal pohostinně, v bouřlivé noci však je zavraždil, včetně psa, aby se zmocnil jejich velikých pokladů. Mrtvá těla vyhodil oknem na skalnatý hradní vrch u lesa, kde se proměnila ve skalnaté útesy, jako pomník porušeného pohostinství, volající o pomstu. Teprve po létech bylo oznámeno tatarskému knížeti z rodu zavražděných panen, kdy a kde skončily. Proto tatarský kníže vytáhl s velkou vojenskou mocí do naší země, kterou ohněm a mečem ničil a chtěl ji ovládnout. Až se mu postavil smělý rek, který s malými vojenskými silami donutil ho zemi opustit.

Tato velmi rozšířená lidová pověst v okolí Pálavy spojovala tatarského knížete s nejvyšším velitelem 1241 Batuchánem a porážku Tatarů u skvěle obhajované Olomouce s osobností Jaroslava ze Šternberka.

Teprve 28.12.1818, číslo 155, přinesl Hormayrův Archiv německý překlad „Jaroslava“ z RK: „*Von den grossen Kämpfen der Christen mit den Tatern*“.

Kromě historického letopisu Volyňského shodují se všechny zmíněné pověsti v představě, že podnět k tatarským výbojům na Západ vznikl v důsledku vražd tatarské kněžny nebo princezny. Nelze podceňovat ani asijskou pověst, záhy známou i ve střední Evropě, kam se proto mohlo dostat vědomí o zavražděné kněžně. Slezská pověst hovoří o zavražděné císařovně, zná místo vraždy a loupeže (Středa), kdežto letopis Volyňský dodává odlišnou historickou podstatu, hovořící shodně o Středě, ale o ubité vnučce.

1.3.5 Rukopis Královédvorský

Svým způsobem vypovídá o těchto okolnostech píseň „*Jaroslav*“ Rukopisu královédvorského:

.....

*Dlúho vlasti náše v mířě biechu,
dlúho obih mezi ludem ktvéše,
ne ot vzhoda v zemiech búřia vstáše,
vstáše dceře dle taterska cháma,
juž křestěňští ludé pro kamenie,
pro perly i pro zlato zabili.*

*Lepá Kublajevna, jako luna
 uslyše, že vlasti na záchodě,
 v siechže vlastech luda mnoho žive;
 otpravi se poznat nraovův cuziech.
 Na nohy tu skoči junův deset
 i dvě děvě ku próvodu jejé.
 Nahrnuchu, čeho třeba bieše,
 i vsedachu vsi na ručie koně,
 i brachu se, kamo slunce spěje.
 Jako zora po jutru se sieje,
 kehdy nad mrkavy šumy vznide,
 tako se dci Kublajeva cháma
 rozenú i strojnú krású sieše.
 Obulečena bě vsia v zlatohlavě,
 hrdlo, ňadra rozhalena jmieše
 věnčena kameniem i perlami.
 Diviechu se Němci kráse také,
 záviděchu bohatstvo jej velím.
 Strěžechu jej púti jejé dráhu.
 Vypadnuchu na ňu mezi dřěvy,
 zabichu ju i pobrachu sbožie.
 Když se slyše Kublaj, chám taterský,
 če se sta se dcerú jeho drahú,
 sebra voje se všech vlastí valných,
 tieže s voji, kamo slunce spěje.*

Básník této části „Jaroslava“ podmiňuje vpád Tatarů na Západ vraždou tatarské princezny, avšak proti ostatním pověstem přidává řadu podrobností. Především hovoří o „Kublajevně“, dceři tatarského „Kublajeva cháma“, zavražděné křesťany – Němci. Básník neudává přímo jméno německého města Středy, nýbrž poznamenává, že Němci střežili Kublajevninu cestu a přepadli ji „mezi stromy“, tedy mimo město v lese. Proti pověstem upřesňuje průvodce: „junův deset i dvě děvě“ a dodává, že karavana jela na koních.

Jde tedy o poměrně samostatnou variantu starých pověstí, svým způsobem vysvětlujících příčinu vpádu Tatarů na Západ.

„Kublaj chám“ v RK

Podle údajů „*Kublaj cham taterský*“ a jeho dcera nazvaná „*Kublajevna*“ bylo by možné se domnívat, že **báseň je vznikem položena až do časů vlády Kublaje**, který byl pátým velkým chánem v letech 1260–1294. Básník vzpomíná Kublaje a počátky tažení na Západ těmito verši:

*Když se slyše Kublaj, chám taterský
če se sta se dcerú jeho drahú,
sebra voje se vsěch vlastí valných,
tieže s voji, kamo slunce spěje.*

Zde je závažný historický a časový nesoulad. Kdyby soustředění vojsk a vpád na Rus měl být spojen jen s osobou „*cháma*“ Kublaje, potom by k nim nutně mohlo dojít až po roce 1260, kdy teprve se stal Kublaj „*chámem taterským*“. V dobách příprav a tažení na Rus není o osobě jménem „*Kublaj chám*“ v pramenech ani zmínky a nevyskytuje se v historických pramenech též během celého tažení na Rus, do Polska, do Slezska, na Moravu a do Uher. Nejde jistě o náhodu. Velký Kublajchán z let 1260–1294 není s tatarským průnikem na Západ v žádné souvislosti.

Obtíž, které jméno Kublajovo v básni činí, byl si vědom už V. Nebeský. Jméno velkého chána bylo mu důkazem, že báseň vznikla nejméně „*dvacet let po událostech u Olomouce*“. Připouštěl však také, že „*teprve později do básně se dostalo*“, když zobecnělo.

Jednoznačnější byl by úsudek tehdy, kdyby jméno „*Kublaj*“ bylo vyhrazeno jedině osobě velkého chána po roce 1260. Jsou však doklady, že tomu bylo naopak. „*Kubila*“ slul také praděd Čingischána, 1204 vedl Temudžin válku s Najmany, v bojích bojoval Džumacha, který mezi „čtyři psy“ Temudžinovy zahrnul i „*Kubilaje*“, 1206 přikázal Čingischán tomuto „*Chubilajovi*“ i jiným „*stále nositi meč a státi pri osobě Čingischánově*“. Chubilaj pocházel z mongolského kmene Barulasů, jeho jméno se často objevuje v okolí Čingischánově, který ho pověřil velením nad „tisícem“, rozkázal, aby poroučel ve vojenských záležitostech, a poslal ho do pole proti Charluchům atd. Potíže se jménem „*Kublaj, Kublajevna, Kublajevic*“ se rozplývají cenným svědectvím Marka Pola v jeho „Milionu“: Kublajchán „*znamená v našem jazyku pán pánů*“ (signore dei signori). **Kublaj není tedy jméno osobní, nýbrž označuje hodnost. Tímto názvem mohl býti označen každý „pán pánů“ bez ohledu na své jméno osobní.**

1.4 Bitva u Kalky

Po ovládnutí Číny a Persie Čingischán sloučil tatarská vojska, která podnikla první tažení na Rusko roku 1223. Básník „Jaroslava“ výstižně uvádí tyto počáteční události verši:

*(Chám taterský)
sebra voje se vsěch vlastí valných,
tieže s voji, kamo slunce spěje.*

Knížata ruská usnesla se v Kijevě, že bude lépe střetnouti se s Tatary v cizí zemi, nežli na své. Mstislav Haličský s předním vojem v počtu tisíce mužů přebrodil Dněpr, zaútočil jízdou na předsunuté tatarské strážce a porazil je. Shromážděná válečná síla ruská (vojska Mstislava Kijevského) v počtu 80.000 bojovníků postupovala osm dní proti Tatarům k Dněpru na Zarub a za řekou do rovin jihoruských. Tatarská vojska, vedená Subotajem, objevila se na rovinách u řeky Kalky u Azovského moře. Zde došlo k bitvě 16.7.1223. **Básník „Jaroslava“ byl o těchto souvislostech dobře zpraven, jak vysvítá z příslušných veršů:**

*Slyšechu to králi na záchodě (ruská knížata),
ež chám spěje na ludné jich vlasti,
srotichu sě druhý ke druhému,
i sebrachu prevelikú vojsku,
i tažechu polem protiv jemu.
Na rovni (sě) valnéj položichu,
položichu i cháma zdě ždáchu.*

V krvavé bitvě se vítězství přiklánělo k Rusům, později došlo k jejich porážce. Boj byl „zlý a lýtý“, nastala pohroma na knížata ruská, jaká „nebyla nikdy od začátku ruské země“ (rukopis Trojický). Velký kníže Mstislav Kijevský na přívrší u řeky Kalky vybudoval ohradu z kůlů, za níž se bil s Tatary ještě tři dny; Tataři ohradu však dobyli a lidi vyvraždili. V bitvě zahynulo šest knížat, sedmdesát předních rytířů a nesčíslné množství lidí bylo zabito. Jen kijevských vojáků padlo kolem deseti tisíc.

V bitvě u Kalky se odrazily a k pohromě ruských vojsk přispěly různé taktiky velení; u Tatarů to byly cílevědomé, promyšlené rozkazy, kdežto u Rusů sice nechybělo srdnatosti, avšak velení nebylo jednotné, ani pružné.

Děni u Kalky se odráží ve verších „Jaroslava“; boji předcházelo známé věštění tatarských čarodějů, hadačů, kouzelníků, hvězdářů, pomocí „třtí“, které vyznělo ve prospěch chánových vojsk. Proto:

*vzradova sě mnoštvie vsěho luda (tatarského),
prokní teče ruče koněm svojím,
i do řad sě voje postavichu.
Křestěné ni světi neiměchu
a hnachu bez uma v řady pohan
s takú pýchú, jakú sílu jměchu.
Tu sě prvý boj v hromadu srazi.*

*Pohany juž mnoštvie křestřan hnáše
i juž by jim byli odoleli . . .
Tataré na křestřany líto vyrazichu,
tako krupo je po sobě hnachu,
že je jak zveř plachý rozprnuchu.*

V době bojů u Kalky svolal Čingischán kurultaj do Asie; jednak byl nucen vojensky zkrotit Čínu, kde došlo k odbojům, a aby nařídil způsoby řízení obrovské říše po své smrti, jejíž příchod tušil. Na Čingischánův rozkaz odebrali se na kurultaj od Kalky do střední Asie Subotaj, Džebe a Chapé Noyon i s vojsky. Tím bylo zabráněno dalšímu průniku na Západ, k jehož obnově došlo až roku 1237.

1.5 Znovu na Rus

Po smrti Čingischána v roce 1227 zvolen 1228 třetí z synů Oktaj (Ogedaj) za Velkého Chána. Narodil se 1187. Oktaj uzavřel výboje v Číně a v Persii, během roku 1236 shromáždil dosud nevídanou armádu 500.000–600.000 mužů, kterou roku 1237 obrátil proti Západu. Vrchním velitelem výpravy stal se nejstarší Čingischánův vnuk Batu, později Rogerem nazvaný „král králů a pán Tatarů“; byl vzdělaný, rozumný, dobromyslný, ale i přísný a krutý.

Batu z Kipčaku (Zlatá horda) zamířil na *Polovce*, *Kalmyky* na Volze, po jejich porážce se vojska tatarská objevila v **Bulharsku**, dobyla a rozbořila hlavní město, jehož zříceniny je dosud viděti. Tataři pronikli tmavými lesy v okolí Penzy a Tambova a objevili se na hranicích knížectví Rjazaňského.

Rjazaň, krásné hlavní město knížectví, byla obležena. V městě uzavřel se kníže Jurij s rodinou a bojary. Batu obklíčil Rjazaň vysokými násypy s nákolím a z nich začal dobývat hradby. Pět dní trvaly boje až 21. prosince 1237 město dobyto, vypáleno, obyvatelé byli krutě vyvražděni bez ohledu na věk a pohlaví, zahynul Jurij, jeho manželka i matka, synové, bojaři, duchovní byli upáleni.

Kolomna. Po dobytí Rjazaně zmocnili se Tataři města Kolomny u řeky Oky. Zde zranění podlehl strýc Batuův Kjulkan; na ruské straně padl kníže Roman Igorovič, synovec knížete Jurije Rjazaňského, s celou tělesnou stráží.

Moskva. Od Kolomny Batu zamířil k *Moskvě*, město dobyl, vyhubil obyvatelstvo a zajal knížete Vladimíra II, syna Jiřího Vladiměřského.

Vladiměř nad Klazmou se stala po Moskvě další tatarskou kořistí. Tataři 2. února 1238 přivlekli v Moskvě zajatého knížete Vladimíra II. k vladiměřské „Zlaté bráně“, vyhrožovali knížeti smrtí, jestliže se obránci nevzdají. Když tato lest nepomohla, dal Batu zbudovat proti hradbám násypy jako u Rjazaně. 6. února bylo město dobyto a nastalo krveprolití. Manželka knížete Jiřího, její dcera a vnučka s bojary, biskupem a lidé uchýlili se do chrámu, Tataři vyvrátili vrata, chrám zapálili. Synové knížete Jiřího (Jurije) Vsevolod a Mstislav statečně se prosekávali tatarskou záplavou, byli však u města zabiti šípy.

Na události počínající u Rjazaně a končící u Vladiměře vztahují se stručné verše v „Jaroslavů“:

*Tako Tateré sě roznojichu,
vz křěšťany daň četnú položichu,
dvě králevstvie sobě podmanichu:
starý Kijev i Nový Hrad prostran.*

Co je „Nový Hrad“ v RK?

„*Nový Hrad*“ poutal pozornost odpůrců i obhájců RK. Zvláště odpůrci se domnívali, že jde o **Novograd nad Ilmenským jezerem**, kam však Tataři nedospěli. Druhý Novograd, dnešní **Novgorod Severský**, zase nebyl nikdy hlavou království. Dalšího Novogradu ve staré Rusi nebylo. A přece bylo: Vladiměř nad Klazmou byla založena knížetem Vladimírem Monomachem, vládnoucím 1113–1125. Byla hlavním hradem knížectví. Roku 1193 vznikl v městě velký požár, při němž vyhořela polovina města

a 14 kostelů. 1199 znovu zuřil velký oheň, jemuž padla za oběť polovice města a 16 kostelů. **Po těchto požárech byla Vladiměř znovu vybudována a proto zvaná také Novyj Grad.** Také poznámka v „Jaroslavu“ „prostran“ je osvětlitelná: bylo zde čtvero bran (Zlatá, Měděná, Orinina, Volžská), velký počet chrámů, z nichž 35 lehlo popelem při prvním požáru roku 1185.

Jaroslav Goll soudil 1886, že Nový hrad v RK „*přece Vladiměřem není*“. Odvolával se na V. Jagiče (Archiv für slavische Philologie V, 175), který upozornil, že ve starých ruských letopisech míněno na místě, ze kterého se také o změně jména soudilo, „*jen jedna část města*“. „*A takových Nových měst jest ovšem mnoho*“, dodal Goll. Jazykozpytec i historik zapomněli, že **jen jediný „Nový Hrad prostran“ byl hlavou knížectví**, čili jak básník uvádí „*království*“, které Tataři „*sobě podmanichu*“; nemohl „*Novým Hradem*“ proto nazvat některé jiné město, nýbrž pouze Vladiměř nad Klazmou.

Goll se vrátil k výkladu, že Novým Hradem jest míněn Velký Novgorod, ačkoliv toto město od Tatarů vzato nebylo, a shovívavě dodává, že tento výklad o starožitnosti básně by „*neškodil*“. Jenže básník Jaroslava byl dobře obeznámen s historií tatarského vpádu na Rusi, je s ní v souladu, upíná se na hlavní rozhodující události a boje, ve svém zkratkovitém pojetí.

1.5.1 U řeky Siti

V roce 1238 došlo u řeky Siti (v guberniji Tverské) k boji Rusů s Tatary. Ruská vojska byla poražena, kníže Jiří Vladiměřský v boji padl i se svými třemi synovci. Batu zamířil s voji směrem k Velkému Novgorodu. Při cestě Tataři dobyli a vypálili **Volok-Kamok, Tver**.

Toržok hrad dobyli 5. března 1238. K velkému Novgorodu se pouze přiblížili na vzdálenost 100 verst. Novgorodsko zastihli připraveno k odporu, k postupu na Novgorod Tatarům bránily těžko přístupné lesy a rozsáhlé bažiny jarním táním neschůdné.

Tatarská vojska se vrátila ke **Kozelsku**, pevně ohrazené město kladlo velmi tuhý odpor, který vedl Tamiš, jehož tři synové padli pod šípy. Na pomoc Batuovým vojskům přitáhli ke Kozelsku se svými voji Buri a Kadan, potom bylo město dobyto a rozbořeno; ztrátami rozezlený Batu rozkázal vyvraždit všechno obyvatelstvo. Při dobývání hradu padlo 4.000 Tatarů, proto byl jimi Kozelsk nazván „*městem černým*“.

Od Kozelska vrátil se Batu za Dněpr do země polovecké, do Kumánska na dolní Volhu a k Astrachani. Odtud Batu vysílal tatarské útvary k dobývání ruských hradů. Byla vzata města **Gorochovec** a **Murom** na dolní Volze.

Část vojsk přeplavila se přes řeku Dněpr, obleženo, zbořeno a vydrancováno bylo město **Perejaslav** u Dněpru, níže pod Kijevem. Dále Tataři přitáhli k městu **Černigovu** na řece Desně. Obyvatelé s knížetem Mstislavem Glebovičem město tvrdě hájili, při čemž mnoho Tatarů padlo. Konečně koncem roku 1239 Tataři město zapálili a obsadili. Od Černigova vrátila se tatarská vojska zpět k řece Donu, kde očekávala dojití posil. Vysvítá to ze **zprávy dominikána Juliána, cestujícího na Východě, který 1240 podal zprávu, že se Tataři připravují k tažení na Západ do Evropy, očekávající ještě příchod vojsk z podrobené chovaresmovské Persie.**

1.5.2 Dobyť Kijeva

U Donu shromáždil Batu vojska v počtu 500.000 bojovníků a zamířil v roce 1240 do jižní Rusi. „*Plna byla země ruská lidu válečného*“, jak praví letopisy. Cílem byla „matka ruských měst“ Kijev. Batu rozdělil voje na dva díly a ke Kijevu poslal synovce Menghu, sám zůstal v záloze.

Kijev té doby byl vybudován na pravém břehu řeky Dněpru a tvořily jej tři díly: Podolí, Starý Kijev a Pečerska. Starý Kijev čněl na výšině a byl výhodně opevněn.

Menghu došel s vojskem k dědině Pesočnij na Trubeži, odkud uviděl Kijev. Menghu vyslal dvakrát ke knížeti Michalu Vsevolodovičovi posly s výzvou ke vzdání se; poslové však byli zavražděni. Před pomstou Menghuovou proto uprchl Michal Vsevolodovič z Kijeva do Uher. Knížecího trůnu zmocnil se Rostislav, potom Daniel Haličský, který velitelem obrany ustanovil svého vojevůdce Dimitrije a vrátil se do Haliče. Když došly hlavní síly Tatarů s Batuchánem a ostatními veliteli, Batu rozkázal obklíčit a sevřít Kijev, postavit proti hradbám bořící stroje, které v nich prostrhly průlomy. Při tuhém odporu obránců 6. prosince 1240 Tataři vnikli do města, které zapálili, z kořene vyvrátili a obyvatele vyvraždili; na živu ponechali pouze bojara Dimitrije z respektu k jeho bezpříkladné odvaze a srdnatosti.

V době 12.4.1245–9.6.1247 podnikl z pověření Apoštolské stolice cestu k Tatarům a jiným národům Východu minorita **Jan de Plano Carpini**.

Cestoval přes Kijev, o němž napsal:

„Tataři oblehli též Kioviji, metropoli Ruska, po dlouhém obléhání ji dobyli a obyvatele vyvraždili; když jsme procházeli tímto krajem, viděli jsme tam na pláních spoustu lebek a lidských kostí. Z velikého, hustě zalidněného města nezůstalo téměř nic.“

Archeolog českého původu V. Chvojka zkoumal oblast starého Kijeva; na hoře objevil více než 2.000 lidských koster, 2 meče, zbytky Desjatinného chrámu a mnoho lidských koster, ležících na bývalém bojišti s Tatary.

Dobytí a zničení Kijeva Tatary bylo mezníkem v historii Rusi. Tím bylo vyvrcholeno a uzavřeno ovládnutí ruských zemí, které se staly poplatnými tatarské moci.

O pohromě Kijeva psal 3.7.1241 císař Friedrich II. králi francouzskému: *„Vzat a poroben byl Kijev, největší město Rusů“*.

Pád slavného Kijeva, s nímž naše země měly čilé obchodní a politické styky, ohromil a vzrušil obyvatele střední Evropy. Letopisy české k roku 1240 uvádějí: *„Veliký strach z Tatarů padl na Čechy.“* Nárazníkovými oblastmi se staly po Kijevu nejzápadnější ruská a východní polská území.

Básník „Jaroslava“ v plném souhlasu s historií uvádí i podmanění druhého království:

*dvě králevství sobě podmanichu;
starý Kijev i Nový Hrad prostran*

Dalimil ruských událostí vzpomíná jen stručně: Tataři *„v Rusech Kyjova města dobychu“*.

Ještě v době delšího obléhání Kijeva odjízděly tatarské oddíly na výzvědné výpravy do krajin západní Rusi. Tataři se objevili až v **Lublině**, odkud se vrátili ke Kijevu. Batu zamířil od Kijeva k Vladiměři v Červené Rusi, cestou lští dobyl hrad **Kolodiazyn** nad Sluczí. Ve Volyňsku Tataři oblehli hrad **Křemenec**, sídlo knížete Daniela Haličského, hrad však nedobyli, byl totiž zbudován na strategicky výhodné poloze na skalnatém vrchu s prudkými svahy.

Batuovy oddíly přitáhly k hradu **Vladiměři**, který dobyli a všechno obyvatelstvo vyvraždili. Batu zatím rozdělil celá tatarská vojska na trojí samostatná oddělení:

1. Batu (a Sugotaj, Šiban, Buruldaj) s nejsilnějším oddílem 300.000 mužů zamířili na poledne do Haliče, potom do Uher. Batu při tažení dobyl pevný hrad **Halič**, jeho obyvatelé byli vyvražděni.

2. Druhý oddíl v počtu 30.000 Tatarů táhl přes Podolí do Sedmíhrad a Moldavie pod velením Bochetora, Kadana a Buriho. Ještě v Podolí bylo dobyto tímto proudem Tatarů město **Kamenec**, ležící asi 20 km severně od Dněstru. V Moldavii a Sedmíhradech Bochetor a Kadan páchali velké ukrutosti. „Král“ Kadan dobyl horní město Rodnu (Rudna Banja), Bochetor pracoval v povodí Seretu.
3. Třetí díl tatarských vojsk poslal Batu směrem k západu do Polska pod vedením Baidara (Paidar), jemuž byli podřízeni Kaidu a Ordu, jeho bratr.

O tomto rozdělení vojsk na tři oddíly hovoří souvěké prameny listy rýnského palatina Otty z 11.4.1241 a císaře Friedricha II. z 3.7.1241. Dobře byl o něm zpraven Dalimil:

*Tataři třmi prameny pojídú
jedni v Rusech Kyjova města dobychu
druzí krále uherského pobichu
a třetí vše Polsko zhubichu. . .*

1.6 Tataři do Uher

Když Batu zamířil se svými vojsky ke Karpatům, aby průsmykem vnikl do uherských rovin, chtěl pravděpodobně kromě získání sídelní oblasti také vyhledati Kumány, ztrestat je a pomstít zavraždění svých poslů.

Do Uher směřovala obrovská válečná moc: 300.000 bojovníků. Český král Václav I. oznamoval, že vojsko tatarské v Uhrách jest „*četné a silné*“.

Uherský král Bela IV. včas poslal menší vojsko, vedené palatinem Dionysiem, zatarasit v Karpatech průsmyk a bránit jej. Počet vojsk však nebyl dostačující, a když se přiblížily tatarské voje, žádal Dionysius posily. Avšak do 6.3.1241 Tataři záseky a záruby už zdolali, zapálili, vojenskou obranu zničili. Batu vyslal vpřed do Karpat 40.000 mužů se sekerami za účelem zničení všech záseků a ostatních překážek a prokletění cest, což se uskutečnilo. Hlavní tatarské voje pronikly do Uher dvěma přechody:

Západní oddíl se hrnul průsmykem jasinským (jablonickým), který od těch dob sluje „**Tatarské sedlo**“.

Východnější voje pod Subedejem pronikly průsmykem užockým (Ruskou branou) na Mukačevo, Užhorod, Bardejov a Košice.

12. března byl Batu už na uherské straně Karpat, téhož dne porazil uherské vojsko palatina Diviše Hedervaryho.

V Uhrách nastala mobilisace, král Bela IV. shromažďoval vojska k Pešti, královnou vyslal do Rakous k vévodovi Bedřichu Bojovnému s prosbou o urychlenou pomoc proti Tatarům; Bedřich se nejen s kontingenty vojsk ku posílení odporu nedostavil, nýbrž v nejhorsím údobí na počátku dubna v Uhrách kořistil.

Batu urazil vzdálenost od Mukačeva k Pešti za pouhé tři dny, okolí široko daleko hubil a pátil.

Na Smrtnou neděli 17. března přitáhl Batu k **Vácvu**, městu dobře opevněnému, dobyl je, vypálil, obyvatelstvo dal zčásti povraždit, zčásti upálit.

Král Bela IV. shromáždil poměrně silné vojsko v pevné **Pešti** a zamýšlel vytrhnouti proti Batuovi. Batu lstí vylákal uherská vojska z pevnosti osvědčenou taktikou zdánlivého ústupu; bez rozhodujícího boje ustupoval k východu, až u Tokaje na břehu řeky Sajó, přítoku řeky, nedaleko slovenských hranic u dědiny **Mohi**, vojska stanula. Řeka Sajó teče napříč rovinou a u Onodu se do ní vlévá Hornád. Byl počátek dubna, Sajó byla rozvodněná, Uhři zaujali výhodné postavení, chráněné močály a ohrazením. Tataři v počtu přes 50.000, tábořící za řekou, tajně v noci stanoviště opustili, přešli přes Sajó brodem a uherská vojska podkovovitě obklíčili. První útok Tatarů byl zlomen, po něm Tataři užili zápalných střel a strojů, vrhajících kameny. V ležení hořely stany a vozy; nastal zde zmatek, až v kruté a krvavé bitvě došlo k rozvratu a části vojska hledaly záchranu v útěku. Z 65.000 uherských bojovníků padlo 56.000, na bojišti ukončili svůj život: ostrihomský arcibiskup Matěj, kaločský Ugolin, rábský biskup Juraj, nitranský Jakub, sedmihradský Reinold, královský vicekancléř Mikuláš, mnoho županů a velmožů. Dva dni cesty leželi mrtví, voda řeky Sajó byla zbarvena krví.

Bela IV. po pohromě u **Mohi** odjel za královnou a kralevicem do Rakous, odtud do Záhřebu.

Batu od Sajó přivedl vojska opět k **Pešti**, vnikl do města bez odporu, vydrancoval nechráněnou Pešť, vyvraždil obyvatele a krutě poplenil okolní krajinu.

Ovšem těžké ztráty měli i Tataři. Carpini v relaci o své cestě do Asie připomíná: vedle pohřebiště tatarského císaře, knížat a vznešených předáků byl „*druhý hřbitov, na nějž pochovávají zemřelé v Uhrách, protože tam jich mnoho přišlo o život.*“

Dalimil uherské události shrnul do jediného svědectví: druzí Tataři „*uherského krále pobichu*“.

Odbočení hlavního tatarského voje v oblasti Vladiměře na směr uherský uvádí básník „Jaroslava“ veršem:

Tataré sě hnuchu v pravú stranu.

Ulpíváním na dnešních kartografických zásadách je ztíženo řešení tohoto záhadného verše. Dle středověké orientace znamená „v pravú stranu“ na západ. Básník „Jaroslava“ tedy dobře znal a užil středověké orientace mapy k jihu, mající východ (na mapě) vlevo, západ vpravo.

Vlastní dění uherské zahajuje básník skvělým přirovnáním:

*Jak mrak černý, kehdy ledem hrozí
posúti úrody tučných polí
tako by roj slyšán ot daleka.*

Dále události stručně omezuje na hlavní rys:

*Naliť Uhrie v setniny sě shlukú
naliť orúžení s nimi střětnú;
a v ješut by chrabrost, udatenstvie,
v ješut vsě jich drzostné vspieranie.
Srazúce Tataré střědem v řady,
rozprnúchu vsě jich voje četné,
poplenichu vsě, če v zemi bieše. . .*

Střídmyými slovy pověděna hlavní historická skutečnost !

1.7 Evropské poměry v době tatarského vpádu

Odrazily se výhradně nejen v Uhrách, nýbrž i ve Slezsku a Polsku. Odehrával se tehdy prudký zápas mezi císařem Friedrichem II. a papežem Innocencem IV. Nejvyšší pontifik se snažil uplatnit svou rozhodující moc nad celým evropským křesťanským světem; německý císař zase vzdoroval tomuto nadvládí. Došlo k nepřátelství a k občanským válkám. Císař sice projevil Belovi IV. účast nad osudem Uher, ale pomocí vojenskou

nepřispěl. Papež Řehoř IX. prostřednictvím opata kláštera u sv. Kříže, dominikánů a minoritů v Německu vyhlásil křížové tažení proti Tatarům, ale čas vyhlášení 18.6.1241 byl již velmi opožděn. Konrád, král římský, vyzval knížata německá ke shromáždění vojsk u Norimberku k 11. červenci, ale ani druhá lhůta k 25. červenci nebyla dodržena.

1.7.1 Kartasi

Tatarský vpád do Evropy byl pečlivě připraven a promyšlen. Velkou výhodou a předností bylo, že Tataři měli dobrou výzvědnou službu, dodávající přesné zprávy o zemích a lidu, zkrátka o všem, co mohlo sloužit přípravě tažení.

Nejdůležitějším dokladem o těchto tatarských vyzvědačích je kronika Dalimilova, která oproti současným pramenům má řadu podrobností:

*Léta ot narozenie Jezu Krista milostivého
po tisiúcu po dvú stú po čtyřchdcětech druhého
Kartasi jdiechu,
taterščí spytáci biechu.
Na pět set těch lidí jdieše,
a tento obyčej jich bieše:
klobúčky vysoké velmi jmějiechu,
rúcho krátké a tobolky nosiechu.
Všickni v nohavičkách chodiechu,
holi dlúhé v rukú držiechu;
když píti chtiechu, s břeha nakloňmo pijiechu
když chleba prosiechu, „Kartas boh“ tak mluviechu,
pro to jim Kartasi vzděchu. Lomničští Kartasa na ščit vzěchu.
Ti ľudie, když Rýna dojidú,
opět za sě pojidú.
Ach, českého nedomyšlenie,
jich nemúdré dopuščenie,
že dachu neznámým ľudem po zemi sě túlati,
svú zemi dachu komús spytati!
Kací sú ľudie, bylo jim vzvėdėti,
skrzě svú zemi bylo jich nepúščėti.
Na léto Tateři pojidú
a třemi prameny vnidú.
Jako po svém vezde jdiechu,*

neb spytáci je vediechu.

Nebeský připomněl, že podle srovnávacího slovníku Petrohradského „kartaš“ znamená „bratr“. Josef Jireček vycházel z „kartaš boh“ – „nastal hlad“. Dr. Boh. Horák uvedl spojení s bratrem skytského krále na tažení Alexandra Velikého v Buchaře „Carthasis“, což souvisí s tatarským výrazem „kardáshi“ – jeho bratr. Další výklad uvádí význam „kartaš“ – vyzvědač, špeh, zvěd. Kromě Dalimila jsou doklady o tatarských zpytácích na příklad v listu biskupu pařížskému z roku 1241, také císař Friedrich II. hovoří o vyzvědačích v listu králi anglickému z 3.7.1241 a též uherský biskup v březnu 1241, zná je i Ivo Narbonensis. V Uhrách tehdy chytili dva tatarské vyzvědače. Ve znaku města Lomnice nad Popelkou je uveden Tatařín, kterého tam chytili Košíkové z rytířské tvrze v Lomnici roku 1232, čímž je potvrzena zpráva Dalimilova: „Lomničtí Kartasa na štít vzěchu“. Znak se zachoval na starém pečetidle: na jedné straně na štítku je muž v krátkém rouchu s tobočkou, vysokou špičatou čepicí na hlavě a s dlouhou tyčí v pravé ruce; opis S(igillum) illust (ris) de Lomnicz.

V. Novotný řadí pověsti, že v letech před tažením do Evropy vyslali Tataři vyzvědače až k Rýnu mezi „**pošetilostí**“, jimiž není potřeba se blíže zabývat.

1.7.2 Král Václav I.

V údobí vpádu Tatarů do Polska, Slezska, Moravy a Uher rýsuje se v pramenech výrazně osobnost českého krále Václava I.

Zavčas projevil cílevědomou diplomatickou činnost, při níž překlenul různé překážky; byl jediným panovníkem majícím na zřeteli osudy celé tehdejší západní a střední Evropy, svázané křesťanskou kulturou. Hned na počátku roku 1241 psal okolním knížatům, vyzýváje k jednotnému odporu. Těžkopádné rozhodování a uvažování na dvorech knížat, krále Kunráta, císaře Friedricha, Ottona Bavorského, Jindřicha Durýnského, nebylo úměrné pokračujícímu času. Koncem února Václav I. vypravil posly k vévodům durýnskému a brunšvickému s oznámením, že je nutno včas předejítí Tatary, jinak že způsobí zkázu; tehdy již Václav I. se dověděl, že Tataři hodlají o Velikonocích proniknouti do Čech. Král nařídil zároveň připravit obranu království. Hrad Praha byl zpevněn, cesta z Hradu k Vltavě zajištěna dvěma zdmi, opravovány a zesilovány byly hradby ostatních hradů, měst, klášterů, jak dosvědčuje Dalimil:

*král Prahy zdiú je sě hraditi,
a s hradu cěsty k řěcě je sě zdiú činiti. . .*

*Tehdy Čechy, Tater sě bojiecě,
neprázdni bychu, hrady činiecě.*

Například v **Paměti Přibyslavské** z 15. století je záznam, že také město Přibyslav hradilo se před Tatary. Do opevněných míst byly shromažďovány zásoby pro případ obležení. Duchovenstvo zúčastnilo se obrany země. Václav kázal přechody krkonošské i ostatní průsmyky zárubami a záseky zatarasit a posádkami obsadit.

V březnu uzavřel po dlouhém nepřátelství Václav I. mír s Fridrichem II. Rakouským, aby všechny síly mohl soustředit proti přibližujícím se Tatarům, vedeným Baidarem, kteří 10. března překročili polské hranice. Ordu velel pravému křídlu, které se odloučilo od Baidara, a Kaidu směřoval přímo přes Litvu do Pruska; po přechodu Visly z Kujav se spojil u Odry s Baidarem.

1.8 Tataři na území Polska

V zimě na přelomu 1240–1241 byla tatarská vojska rozložena mezi řekami Bugem, Stryjem a Pripetí, chystající se k průniku do rovin polských, k čemuž došlo na počátku února 1241. Tím byly plně vázány vojenské síly Polska.

Baidar se silnějším oddílem zamířil do Volyně a Haliče. Nejprve dobyl lidnatá a bohatá města **Lublín** a **Zawichost**, zpusťošil okolí a objevil se před **Sandoměří** na Visle, která byla dobytá. Za několik dní zpusťošili Tataři cisterciácký klášter jihozápadně od Sandoměře **Koprzywnici** (Kopřivnici); do kláštera uteklo mnoho duchovních i světských lidí, které Tataři vyvraždili, zčásti zajali. Tataři dále postupovali k jihozápadu na **Wislici** na Nidě, odtud ke **Skalbmierzi**, kde je očekával královský vévoda Vladimír a Pacoslav ze Sandoměře s vojskem a připravil jim porážku. Ochromení Tataři unikli lesem Střemší na Rus pro posily; vrátili se podruhé k Sandoměři, kde se vojska rozdělila: menší část pod Baidarem a Kaidu se vypravila přes **Leczyci** do **Sieradska**, větší díl pod velením Bedjaja – bogatura zamířil do Krakovska. Posílení Tataři zastavili se po přechodu přes Czarnou řeku u vsi **Tursko Wielkie**, zde je očekávalo polské vojsko, došlo k boji, v němž malé vojsko polské Vladimíra krakovského bylo poraženo. Tataři sveřepě a krutě potom řádili,

rozlili se jako povodeň; Vladimír těžce nesl ničení země a lidu, spojil se s Klementem kastelánem krakovským, Pakoslavem Sandoměřským a kastelánem Jakobem Ratiborovičem a postavili se Tatarům k boji u **Chmelníka**, blíže Šidlova v Krakovsku. Ráno 18. března byl zahájen boj, až 19. března došlo přesilou Tataři zvítězili. Obyvatelé zpustošeného kraje zachraňovali se do bažin a utíkali na Tatry.

Ze Sandoměřska a od Chmelníka postupovala tatarská vojska vedená Baidarem Povislím k sídelnímu polskému městu **Krakovu**, kde se objevili 22. března. Město bylo liduprázdné. 24. března Tataři Krakov vydrancovali a zničili ohněm, takže krásné románské město patřilo už minulosti. Uchráněn zůstal pouze chrám svatého Ondřeje u města, do něhož se shromáždili chudobní a nemocní obyvatelé Krakova; hrdinná obrana chrám zachovala od zkázy.

Druhý den po zkáze Krakova spojil se zde s hlavním Baidarovým vojskem oddíl Tatarů, oddělivší se u Sandoměře.

Země krakovského vévody Konráda Mazowského a jeho synů byla zpustošena, vojáci a obyvatelé vyhubeni.

Z Krakovska táhli Tataři do Slezska směrem k Vratislavi (Wrocław) údolím Odry. Mosty přes řeku byly včas strhány, tatarské předvoje přeplavily se koňmo a na vorech nad Ratiborem. Vévoda opolský a ratiborský Mečislav Kazimírovič první oddíly za řekou náhle přepadl a mnoho Tatarů pobil; potom však před hlavním vojem jeho malé vojsko muselo uhnout a rychle se soustředit k Lehnici, kde se shromažďovala polská vojska. U **Opolí** u Odry Tataři porazili hornoslezského knížete Mieszka II. a jeho bratra Vladislava a zamířili k Vratislavi.

Vratislav, obyvatelé před Tatary opustili, poněvadž nebyla opevněna; aby se nestala Tatarům oporou, byla zapálena. Na ostrově v řece Odře byl těžko přístupný, pevný hrad, v němž našla ochranu část obyvatel města. Anna, sestra českého krále Václava I. a manželka knížete Jindřicha Pobožného, odešla spolu s tchýní svou Hedvikou (později prohlášenou za svatou) a s jeptiškami z Třebnice do pevného hradu Krosny. Tataři nedobyli vratislavský hrad, odpoutali se od vyhořelých sutin města a 2. dubna záplava tatarských vojsk hnula se k Lehnici. Baidar povolal všechny menší oddíly, které v různých částech země pícovaly a hubily zemi. Jen asi 10.000 četný voj opanoval **Skaryszewo**. Již před tím byl nejvyšší vládce Bajdar dobře zpraven o silném křesťanském vojsku shromážděném a k boji připraveném u **Lehnice**.

1.8.1 Bitva u Lehnice

Na rozsáhlých rovinách, hodinu cesty od města na **Dobřem Poli** stannula proti sobě 9. dubna 1241 křesťanská a tatarská vojska. V čele křesťanských útvarů stanul vévoda lehnický a kníže velkopolský Jindřich II. Pobožný, který po svém otci Jindřichu I. Bradatém obdržel velkou část Slezska a Velkého Polska.

Pod jeho hlavním velením bylo na Dobřem Poli shromážděno přes 30.000 bojovníků ve čtyřech skupinách:

1. Křižáci světští, havíři Goldberští, žoldnéři jihozemští, jimž velel Boleslav Děpoltic, kníže český ve vyhnanství, a jeho bratr Soběslav; Boleslav měl ve svém vojsku německé rytíře, které přivedl pruský vojmistr Soppo. Mezi bojovníky vynikli templáři: 6 bratří, tři jízdní, dva „seržani“ a 500 bojovníků.
2. Rytířstvo krakovské a velkopolské, jemuž velel Sulislav Krakovský.
3. Rytíři Opolští, křižáci, řeholní pod velením Mečislava Opolského.
4. Vybraná vojska slezsko-polská pod osobním vedením knížete Jindřicha.

Proti křesťanským vojskům stálo 150.000 Tatarů, jimž velel Baidar. Boj zahájil přední útvar Boleslava Děpoltice. Tataři podle taktiky předstírali ústup, aby protivníka vylákali do rovin a obklíčili. V krvavé, úporné bitvě křesťanské síly bojovaly statně a ukázněně. Vítězství dlouho bylo na vážkách, až Baidar poslal do boje čerstvé zálohy; dálková střelba šípy jako bouřné krupobití připravila pohromu pro koně i bojovníky. V tatarském vojsku objevil se praporečník – kouzelník, který mával velikou korouhví s hrůznou lebkou, z jejích úst plál oheň a valil se černý smolný dým páchnoucí, že nebylo ani vidět. Po zásahu tatarských posil začaly rytířské útvary kolísat. Kníže Jindřich byl raněn kopím pod rameno a klesl mrtev, hned za ním zhynul tvrdě bojující Štěpán z Vrbna z rodu starobylé šlechty a nastalo hubení křesťanských vojsk.

Zde padli Boleslav a Sulislav. Podle Pulkavy „*málo pánov z velikého množství ušlo jest, jiní rytieri i panoše vsichni zbiti sú byli.*“ Malá část vojska zachránila se útekem s Mečislavem Opolským do hradu Lehnického. Jordán, vikář minoritský v Čechách a Polsku, udává počet padlých 10.000. Carpini dosvědčuje, že „*mnoho Tatarů v Polsku padlo*“. Tataři po bitvě na bojišti kořistili; každému zabitému uťali ucho, jimiž naplnili devět pytlů, a poslali je velkochánovi do Asie jako důkaz vítězství.

Když mezi mrtvými našli tělo Jindřichovo (Pobožného), oloupili je o oděv, uřízli hlavu, kterou na vysokém kopí nosili a okolo hradeb obráncům v Lehnici hrozili, vyzývajíce k otevření brány.

Po odtažení Tatarů s bojiště Slezané objevili zohavené tělo knížete Jindřicha; vodítkem byla manželkou Annou připomenutá tělesná zvláštnost šesti prstů na levé noze. Tělo Jindřichovo bylo pohřbeno v minoritském kostele ve Vratislavi. Historické údaje o hlavě a šesti prstech levé nohy potvrdil archeologicko - antropologický výzkum: 24.11.1832 byl otevřen pod náhrobkem knížete hrob Jindřicha, chyběla lebka a na levém chodidle byly kůstky šesti prstů.

Poslední český Děpoltovec Boleslav byl pohřben v kostele kláštera Lubušského.

1.8.2 Václav I. s vojskem k Lehnici

V čase před střetnutím na „Dobré Polí“ shromáždil král Václav I. ve své zemi „v největším množství“ a ve „znamení kříže“ silné vojsko v Praze a okolí. Celkem se z Prahy k Lehnici vydalo 46.000 mužů, z toho bylo 40.000 českých bojovníků a 6.000 německých oděnců (list biskupa Frýsinského biskupu Jindřichovi v Kostnici). Přítomnost německých bojovníků dosvědčuje Dalimil veršem: „*Do Čech mnoho lidí z Němec přijide*“ (byly to braniborské a saské kontingenty). 7. dubna byla hotovost 46.000 mužů na pochodu s Václavem v čele do dolního Slezska na pomoc knížeti Jindřichovi Pobožnému.

Česká branná moc byla v den bitvy na Dobré Polí v okolí Przelec Kamienigórskiej na rozcestí na Lehnici a na Vratislav. Když Václav I. přišel do Marek, vzdálených den pochodu od Lehnice, obdržel zprávu o pohromě lehnické a smrti knížete Jindřicha. O těchto a dalších událostech psal Václav I. králi římskému Konrádovi:

„Když již byli Tataři v Polsku, my s vojskem naším tak jsme byli blízko vévody (Jindřicha), že ten den po jeho pádu se vší mocí jsme mohli doraziti k němu; on však, bohužel, nás o radu ani o pomoc nepožádal, dal se s nimi do boje, v němž žalostně zahynul. My pak to zvěděvše táhli jsme válečně do krajin polských, chtějíce nazítří s boží pomocí hodnou nad nimi vykonati pomstu, Leč, oni seznávše náš záměr, dali se na útěk a ženouce se bez překážky přes řeky valné a prudké, urazili v jediném dni od rána do večera 11 mil. . .“

Proč Tataři vyhnuli se bitvě a dali se na útěk? Po vysilující bitvě na *Dobřém Poli* byli jistě unaveni a řady jejich prořídly (Carpini: mnoho Tatarů v Polsku padlo). Přiblížilo se velké vojsko Václavovo, připravené k boji, které jim nebezpečně zastoupilo cestu, takže s hlavní mocí nemohli uvažovat k průniku dále k západu. Snažili se proto útekem směrem k Moravě k jihovýchodu odpoutat se od české moci.

Věta o útěku Tatarů před Václavovou válečnou mocí v králově listu má oporu, ba je potvrzena dalšími historickými prameny. Především Pul-kavou: „*A když Václav, slavný český král, se svým vojskem přispěchal, Tataři s Polska utekli*“. Dále o tom hovoří Dalimil, že Tataři před přibližujícím se Václavovým vojskem „*hněd se zdvihli*“, a dodává: „*Neb zpytáci byli řekli, nikoho se nebáti, kromě českého krále...*“ Vědomí úniku Tatarů před českým vojskem bylo u nás ještě rozšířenější již u současníků, jak svědčí Ostrovský žaltář z konce 13. století.

V. Novotný ovšem nebere na vědomí podstatu tohoto úniku, nýbrž jádro pověsti vidí takto: „*Václav, arci v domýšlivém přeceňování sebe, považoval nebo aspoň prohlašoval to za ústup ze strachu před svou mocí.*“

Historickou skutečností ovšem zůstává, že Tataři z Dobrého Pole rychle utíkali, vyhýbajíce se bojům s českou královskou mocí, ač nebylo jiného protivníka. Václav se vrátil s vojskem do Čech, aby zemi chránil, svou přítomností na hranicích česko-slezských zabraňoval průniku do Čech ve vynikajícím obranném položení; hory a lesy českým vojákům kryly záda a znemožňovaly v útoku Tatarů rozvinout užití jízdy.

V oběžném listu knížatům německým, daným po Lehnici, král Václav I. dosvědčuje, že „*Tataři... již stojí na pomezí říše naší. Zde hodláme se jim opráti...*“

Po bitvě na Dobřém Poli hlavní tatarské síly se obrátily směrem jižním do okolí Otmuchova po jediné cestě sjízdné pro jízdní vojsko – cestě Kladské. Nebylo pochyb, že Tataři zamýšleli do Čech vniknouti Kladskem. Již dříve král Václav I. vyslal do Kladska k ochraně zaru-baných přechodů Viléma ze Skály s 2.000 vybraného pěšího lidu a třemi sty jízdných. Že Tataři stanuli před Kladskem dosvědčuje Dalimil:

*Tateři Polsko zhubichu,
až se před Kladskem stavichu.*

Výpad Tatarů do Kladska se nezdařil, bylo dobře chráněno; král Václav s vojskem stál nedaleko na hranicích česko-slezských. Došlo zde asi k boji, útok však nebyl pro Tatary úspěšný.

Podle pověsti se přece jen malé části tatarských vojsk podařilo prodratí se pohraničním hvozdem; pověsti zachovaly se v pomezním kraji náchodském, úpickém a červenokosteleckém. . .

Především bylo proti Tatarům obnoveno opevnění v bráně u Náchoda kterou vedla jediná cesta z Čech do Kladska a dále do Polska; úzký průchod mezi Brankou a Homolkou byl zatarasen.

Pověst, opírající se snad o knížku z roku 1736 v archivu zámku Náchoda, dnes nezvěstnou (avšak odvolával se na ni D. Nývlt, vrchní panství náchodského), vypráví: Tataři přes hranice království českého pronikli až ke vsi **Sedloňovu** (3/4 hodiny cesty na sever od Úpice), kde většinu obyvatel povraždili. Úpičtí zatím v pokračování silnice od Sedloňova z příkré skály (Skalka) přes řeku Úpu na hlubokou stráň ustrojili „falešný most“, který se zásahem obyvatel zřítíl pod chvátajícím vojem Tatarů, z nichž „několik set“ se v Úpě utopilo a pádem zranilo. Ostatní Tataři vrátili se zpět do Sedloňova, kde zbylé obyvatele vyhubili.

Pověstí se vztahem na Tatary je opředena menší zřícenina hradu **Vízmburku** nad Havlovickým mlýnem na Úpě.

Součástí starého pohraničního strážnictví byly „pasy“ (latinsky – passus – úžina, úzká cesta, průchod), záseky, záruby a valy. U **Police** na staré cestě, spojující Policko s Broumovskem, Slezskem a Kladskem, se dosud říká v „pasích“; urbář panství Broumovského z roku 1677 dodává, že podle obecné pověsti byl tento pas opevněn v čas zahrazování hranic českých proti Tatarům.

Bohuslav Balbín dosvědčuje přítomnost Tatarů u kladské **Warty** a u **Otmuchova** na Nise, kde se výhodně utábořili v oblasti Otmuchovského jezera, odpočívali a jen plenili okolí. Zdrželi se zde 15 dní. Tento oddych byl způsoben únavou, neboť Carpini hovoří, že „*neuspějící stáhnou se na deset dvanáct dnů*“. V ten čas končil téměř měsíc duben. Od Otmuchova přesunula se hlavní tatarská vojska k řece Odře k **Ratiboru**, kde všude drancovala a plenila. Na příklad v Jindřichově zpusťovala cisterciácký klášter.

Zde již první voje Tatarů stanuly u hranic staré Moravy, kterou od Slezska oddělovala řeka Pština. Soustředěny zde byly hlavní síly tatarské, menší oddíly v květnu vpadly do **Lužice**, kterou zpusťovaly a plenily; a mnoho obyvatel pobily v okolí **Míšně**; byl očekáván útok Tatarů až do Durýnska a Saska. Svědčí o tom dopis dominikána Bartoloměje biskupu Egonu do Brixenu, v němž je zmínka o přítomnosti Tatarů na hranicích Čech a Saska. O průniku Tatarů do míšenské oblasti hovoří Anály

Kolínské. Tím nutně byly vázány české vojenské síly, neboť vznikla obava z průniku do Čech od severu. Proto české voje od Kladska vydaly se na obranu severního pohraničí přes Trutnov, údolím Nisy a kolem Žitavy. Pobyt krále Václava I. zde je doložen souvěkým pramenem, zmíněnými *Anály Kolínskými*, zveřejněnými teprve 1868. 7. května Václav I. na Hradě Königsteinu (Lapis regia) západně od Žitavy potvrdil úpravu hranic mezi územím záhošťským a budyšínským. Tohoto přesunu českých vojsk týká se zpráva Dalimilova:

Král s svými na Taterý mimo Žitavu jide.

Časově spadají tyto události před a do prvních časů vpádu Tatarů na Moravu.

Básník „Jaroslava“ se o polských událostech zmiňuje veršem:

Tateré sě v Polsce rozložichu,

kdežto navazující verš

*blíže blíž poplenichu vsě vlasti,
dodrachu sě lúto k Olomúcu.*

týká se plnění krajin během tažení od Otmuchova k hranicím Moravy, případně i dále směrem k Olomouci.

1.9 Morava před tatarským vpádem

Časy, kdy už bylo ze směrového pohybu hlavního tatarského vojska zřejmo, že Morava neujde svému krutému osudu, zastihly zemi v neutěšeném stavu. Král Václav I. nebyl na Moravě, jsa plně zaměstnán obranou a politickou činností Čech. Se svým synem a moravským markrabětem Přemyslem byl v prudkých sporech. Nakonec byl Přemysl v Praze na Hradě uvězněn, takže na Moravě nebyl nejen markrabě, nýbrž ani nikdo jiný s vládní a válečnou mocí. Jakmile pominulo nebezpečí tatarského vpádu do Čech, zamířila královská vojska k hranicím Moravy.

Kapitola 2

Územní rozsah tatarského vpádu

2.1 Průnik Tatarů na Moravu

Hlavní tatarská vojska postupovala od Otmuchova a Nisy k Ratiboru po rovinách, majíce vpravo neproniknutelné hory Rychlebské a Jeseníky. Tuto mohutnou hradbu souvislého pásma hor mezi Ramzovským sedlem a horním tokem Odry pokrývaly hluboké neprůchodné lesy [139]. Pohraničními pralesy vedly pouze spojovací cesty mezi Polskem a Moravou.

K Moravě v čas tatarského vpádu náleželo Opavsko, Krnovsko a území mezi Opavskem a hraniční řekou Pštinou. Soustředěná tatarská vojska od Odry a z rovin západně od Ratiboře překračovala Pštinu koncem dubna a pronikala na území kmene Holasiců na severním úpatí Jeseníků; střediskem zde byly Holasovice u řeky Opavy, kolem nichž byly rozloženy dvě desítky obcí.

Holasovice Tataři vypálili, zpusťošili a ohněm zničili vesnice, z nich některé nebyly obnoveny a zanikly, například Ondřejovice, Luboměřice, Drahule, Nepodikar [41, sv. 38, s. 25, 27] Městečko *Oldřišov* se stalo jádrem tatarského ležení. Tataři setrvali zde osm dní při odchodu počátkem května. Oldřišov náležel klášteru Hradisko u Olomouce. Tataři ohněm zničili oldřišovský klášter s chrámem [122, s. 214], [29, VII, 681], [246], [181]. Tehdy zanikl starý název Holasovicko a převládl nový Opavsko. Po osmi dnech hubení Holasovicka Tataři pronikali na Moravu **Kravařskem**, které také ohněm a mečem ničili; z **Kokor** lidé utíkali do lesů.

Tataři se v podstatě při postupu do Moravy drželi starých cest, spojujících obchodně-výrobní střediska, města, pevnosti, kláštery; mimo cesty bylo málo městeček a měst, vábících k vydrancování a zničení. Kromě historických zpráv, místního názvosloví *Stráž*, *Stanice*, *Strážný vrch*, *Střížov* atd. určují směry starých cest lokality s hromadnými nálezy.

2.2 Moravské cesty a pohyb tatarského vojska

Zeměpisné rozložení míst spojených s průnikem Tatarů k Olomouci dosvědčuje, že vojska se vyhnula neprůchodnému Hrubému Jeseníku a navázala na průjezdnější cesty v Nížkém Jeseníku. Hlavní nápor směřoval ovšem k široké a sjízdné Moravské bráně mezi Poodřím a Přerovem.

V Moravské bráně mezi Oderskými vrchy a předhůřím Karpat je nížinatá průrva, kterou se vine k severu k Baltskému moři řeka Odra. Tudy už od pradávna procházela proslulá **jantarová cesta** z Baltu do Podunají. Na Ostravsko vstupovala od severu pod vrchem Landekem u soutoku Odry a Ostravice, odtud Poodřím a Pobečvím se vinula k Hranicím, k Lipníku nad Bečvou, k Brodku u Přerova, Chropyni, na Přerov, Kroměříž a Pomoravím do Podunají. Důležitým místem na stezce byly na moravské straně **Hranice**, kde už v polovině 12. století leželo sídliště, poslední před hraničním hvozdem. U Přerova byl brod přes říčku Olešnici, kudy stará cesta přecházela; podle brodu dostal jméno Brodek u Přerova.

V oblasti Hranic bylo rozdvojení: z jantarové cesty odbočovala zde **stezka krakovská**. Byla to důležitá a slavná spojnice z Kijeva na Krakov, Těšín, Místek, Jičín, Hranice, Olomouc a do Čech. Druhá trasa vedla Vyškovskou bránou na Měnin a dále do Podunají.

Na tuto mezinárodní cestu pronikl z Opavska, Kravařska a Ostravska a od horní Odry silný oddíl tatarských vojsk, přinášející kraji zpustošení. Pronikl až do **Místku** na březích Ostravice, kde býval brod pod soutokem s Morávkou. S ochranou prastaré cesty je spojen vrch „Strážnice“ (393 m) u Stříče, západně od Místku.

Příbor byl dalším městem Tatarů vydrancovaným a zpustošeným [222, I, s. 296-297]. Podle pověsti dosud v Příboře ještě kolující, leželo staré město nedaleko na západě. Obyvatelé Příbora před Tatarů uprchli na kopec **Kotouč** u Štramberka, Tataři město vypálili a zničili; když odtáhli a obyvatelé z Kotouče se navrátili, vystavěli „při zboru“ (zboře-

ništi) u řeky nové město.

Od Kotouče směřovala tatarská vojska podél staré slavné cesty (jmenována 1215), vedoucí přes Starý Jičín a dále potom k jihozápadu do pomezního hvozdu, od Hranic a dovnitř Moravy přes Lipník, podél řeky Bečvy na Přerov.

Starý Jičín byl zastávkou na krakovské cestě z Olomouce do Krakova, je vzpomenut 1201 [17, II, čís. 84,] (List markraběte Vladislava). Tehdy také na výhodné poloze starojického kopce stál zeměpanský hrad s jedinečnou vyhlídkou do Moravské brány. O osudech Starého Jičina za tatarského tažení není zpráv.

Tataři, opouštějící rodný kraj Františka Palackého, zamířili z Jičína zhruba k jihu k řece Bečvě. Protáhli *Vlčím hrdlem* mezi Pohořilcem (547) a Petřkovskou hůrkou (610) u Stráníka, jak pověst vypravuje. Údolí Bečvy s cestou na Valašské Meziříčí je chráněno *Vysokou stráží* (415) u dědiny Vysoké a přímo za Bečvou kopci *Strážky* (425) jižně u Juřinky a *Stráží* (376) u Choryně.

Cesta od Ratibořska širokým povodím Odry přes Hlučínsko a Bohumínsko, dále Moravskou branou, byla příznivě schůdná a výhodná pro tatarské jízdny útvary a možno usuzovat, že proto byla využita hlavní mocí.

Přes Oderské vrchy vedla z Opavy přímo k jihu do Hranic stará **cesta polská**, navazující na spoje z Podunají k Baltu. Při této cestě ležela u přechodu přes řeku Opavu dávno slovanská trhová osada v místě Kateřinek. Na počátku 13. století markrabě Vladislav Jindřich vedle této osady založil lokační pevně hrazené město, jehož městská práva byla potvrzena 1224 králem Přemyslem I. [250].

Opava byla obklíčena Tatary na sklonku dubna, kteří téměř celý týden krutě plenili *Opavsko*, ale město nedobyli [125, s. 375–6], bylo však velmi poškozeno — v městě nebyly archeologicky zjištěny suťové a požárové vrstvy, jaké například zanechal tatarský vpád ve Vratislavi [182]. Zpustošený kraj a město potřebovaly po odchodu Tatarů pomoc; proto markrabě Přemysl 1247 povolil opavským výroční čtrnáctidenní trh a kupce přicházející na trh sprostil mýta a cla [17, III, č. 42, s. 71–72]. Z Opavy vedla stezka k jihu úrodnými nížinami k **Hradci**, ležícímu na úzkém ostrohu, obtékaném Moravicí a Hradečnou. Okolní hvozď tvořil zde *zemskou bránu* [86], [84, s. 30–32] Strategicky výhodná ostrožna osídlena již v 9. století; v 11. a 12. století cestu chránil pevný raně románský hrad, který v gotické době byl přestavěn a opevnění zdoko-

naleno.

Roku 1241, kdy *starou* cestou Tataři pronikli dále k Olomouci, byl Hradec pravděpodobně zničen Tatary.

Jihozápadně od Hradce u řeky Moravice u vsi Dolní Vikštejn ční na skalnatém kopci zříceniny mohutného hradu, založeného na počátku 13. století. Podle podání byl hrad **Vikštejn** rozbořen Tatary 1241 [124], [200]. U Hradce stezka vstoupila do hvozdu Oderských vrchů, jímž směřovala na Fulnek, Suchdol, Vrážné, Bělotín (Zelená vrata), k Hranicím, kde navazovala na cestu do Krakova.

Při vyústění staré cesty z Poodří do údolí řeky Moravy byl původně zemský obranný hrad. Zeměpanský hrad stál na vršku a byl obehnan příkopem a valem. Na kopci stál kostel sv. Jiří. Pod kopcem byla ves **Přerov**. Tataři tuto ves rozbořili a vypálili. Přemysl II. roku 1256 listem daným v Olomouci odškodnil město Přerov, „*zničené v době všeobecného pustošení Moravy*“, osvobodil je od všech daní na dobu pěti let a udělil novému městu právo olomoucké. Původně na skalnaté vršině u řeky Bečvy bylo hradiště, vzpomenuť poprvé 1046 mezi předními hrady v zemi [24], [35], [146, s. 37], [19, s. 34], [178, s. 31], [35, V, s. 234], [17, III, č. 228, s. 250], [75, s. 444–448].

Na Tatary upomíná krásná přerovská pověst o zlatém prstenu. Podle ní panna, sirotek z kteréhosi pevného hradu na skále, odvážíla se do lesa, kde byla zajata Tatařem, který ji unášel na koni. Její zoufalé bědování zaslechl zeman Petr, jedoucí na koni pod praporem svého knížete do boje proti Tatařům. Petr střelou Tatařína zabil. Dívka stala se jeho chotí, ve znaku měli půl prstenu a na něm střelu. (Na Tatary na Hranicku upomíná podání, že táhli přes **Hustopeče**).

Od Přerova táhli Tataři směrem na Olomouc k blízké *Rokytnici*, kde prý vybudovali opevněné ležení [178], [146, s. 37].

Na Přerovsku u **Libosvár** stávala u potoka Libosvárky v místech *Na valech* vodní tvrz s kruhovou věží a palisádami. Podle pověsti Tataři tvrz dobyli a zapálili po hrdinném boji posádky. Těžce raněný zeman skočil do plamenů.

Další spojnici Opavska s Olomoucí byla **jesenická cesta**. Vycházela z Opavy k jihozápadu přes Dvorce do Berouna, kde se větvila na stezku vedoucí údolím řeky Bystřice do Olomouce a na druhou větev **Rudnou cestou** na Šternberk, Lašřany a Olomouc. **Krnovská cesta** vedla z Krnova, kde byl také spoj z Opavy, lesnatým horským územím Nízkého Jeseníku hlubokými hvozdy s kamenitou půdou. Byla to bezpečná cesta

opavská, po níž přicházeli kupci z Polska přes Krnov a Bruntál do Olomouce [17, čís. 98, s. 72,] (List Přemysla II. z 5.5.1247). Z Krnova sledovala povodí řeky Opavy a procházela Bruntálem, střediskem hornické oblasti Jeseníků. Před vysazením města bylo slovanskou osadou 2 km vzdálené **Staré Město**; na návrší stojí opevněný románsko-gotický kostel, obehnaný valy, který byl 1241 poničen Tatary [230, roč. 27, č. 2, s. 225].

Bruntál byl založen v Nížkém Jeseníku na Černém potoku, na místě osady vzpomenuté poprvé ve 12. století. V blízkém okolí byla vydatná ložiska rud železných, měděných, stříbrných a zlatých. 1213 byla osada vysazena na hornické město markrabětem Vladislavem Jindřichem a 1223 dostala magdeburské právo.

Když Tataři pronikli po krnovské cestě k dobře opevněnému Bruntálu, měšťané postavili se na odpor, město však bylo téměř úplně zničeno. Pověst praví, že Tataři odvěkli zajaté horníky z Bruntálu až na Sibiř, kde prý se dodnes zachovaly zbytky jejich nářečí.

Východně od Bruntálu na spoji do Opavy leží **Horní Benešov**, středisko důlního podnikání. Beneš II., syn Voka I., zetě Přemysla II., založil město, už před rokem 1253. K roku 1247 je doloženo těžení olovených rud, stříbra, mědi a železa. Tataři doly zničili, takže na čas zpustly.

Suchá Rudná na Bruntálsku byla podle nejnovějších výzkumů Ústředního ústavu geologického z Jeseníku v 13. století střediskem (šachtovým a rýžovnickým) dobývání zlata. Byl objeven největší systém starých dolů na zlato ve střední Evropě. Už před zemědělskou kolonizací ve 13. století bylo zde zlato dobýváno v pásnu přes 2 km dlouhém a 80 m širokém.

Po odchodu Tatarů dále k Olomouci nastala v poničených městech a v kraji nouze. Proto markrabě Přemysl [17, III, č. 98, s. 72], [42], [104] bruntálským měšťanům listinou 5. května 1247 povolil, aby po 25 let přebírali clo, které platí kupci přicházející s Polska přes Krnov k Olomouci, dále aby užívali, až se hornictví opět začne provozovat, pátou štolu benešovských stříbrných dolů kromě desátku, obojí trvale až do doby, kdy zase dospějí ke své původní hmotné úrovni. Přemysl odměnil tak bruntálské také proto, že

„naši věrní občané bruntálští... neváhali za nás i za čest našeho království nasadit majetek a životy, ač při všeobecném zpusťování naší země nájezdem Tatarů byla jejich obec z největší části zničena a oni sami se dostali do nemalé bídy...“.

Přemyslovou listinou bylo uděleno Tatary zpustošenému Benešovu hornické právo jihlavské.

Cesta Krnovská [38] směřovala z Bruntálu k Berounu, kde splývala s cestou jesenickou do Olomouce. Těmito cestami Moravskou bránou a přes Jeseníky pronikali Tataři „jako bouřka“ na počátku května 1241 na Moravu:

*blíže blíž poplenichu vsě vlasti,
dodrachu sě lúto k Olomúcu.*

(Rukopis královédvorský)

2.3 Nad prameny a jejich interpretací

Listin, týkajících se tatarského vpádu na Moravu, které Boček otiskl s uvedením uložení, možno oprávněně užít jako základně důležité prameny pro poznání územního rozptylu Tatarů po Moravě.

Když **Bertold Bretholz** zařadil tyto listiny, svědčící o pobytu a řádění Tatarů na Moravě, mezi „*falsa*“ Bočkova, domníval se také, že územní rozsah jejich působení byl omezen na kraje položené jen podél řeky Moravy, jejíhož toku se Tataři drželi [20, s. 62]. Tím chtěl zastřít geograficko-historické svědectví „*fals*“. Rozsah vpádu Tatarů na Moravu zároveň snížil pouze na nepatrný loupežný vpád.

V útoku na „Jaroslava“, zejména na hostýnskou událost a tradici, podniknutém o tři desítky let později, bylo Bretholzovo tvrzení zdůrazněno a rozvedeno. Tataři na svém pochodu „*kvapném a takřka bez oddechu*“ protáhli „*nejspíše pořičím Moravy*“, při tom „*nedošlo nikde snad ani k bojům*“ a pochod byl „*tak rychlý*“, že obyvatelé „*o nebezpečnosti nevědělí, až když již dávno minulo*“ (V. Flajšhans).

L. Hosák [60, s. 217] se později dokonce domníval, že tatarskému vpádu vůbec „*se přikládá větší význam než skutečně měl*“, poněvadž „*jsme ještě v zajetí fals Bočkových i Hankových a středověké tradice*“. Jednalo se jen o velmi „*rychlé*“ protažení Tatarů ze Slezska Moravou do Uher, takže „*vpádem byl postižen jen nejvýchodnější kout*“ Moravy.

Oldřich Králík [89] napsal, že spěšný průtah Tatarů Moravou do Uher zapříčinil, že „*na moravské půdě proto ani k žádnému význačnému boji nemohlo dojít*“.

Jiní historikové naopak byli přesvědčeni o „*hrozném zpusošení*“ Moravy vůbec. **F. A. Slavík** [162], [112], **Vladimír Nekuda**: „*provincie Slavičín byla zcela pustá*“ [113].

Jihovýchodní Moravě přinesl tatarský vpád „*velkou zhoubu*“ a kraje „*při uherských hranicích*“ byly „*strašně zpusošeny a vylidněny*“ [208]

Ničivé rozjezdy Tatarů po Moravě udály se především v době, kdy tatarská vojska objevila se „*podruhé*“ před Olomoucí [152], tedy až po událostech hostýnských.

Územní rozsah a způsob zpusošení při těchto rozjezdech tatarských vojů po Moravě vysvítají ze soudobých pramenů.

Dalimil hovoří, že Tataři „*všecku zemi u hubichu*“. **Pulkava** upřesňuje rozsah na „*polovic země moravské*“. S tímto posledním svědectvím jsou v souladu listiny Bočkova Kodexu s tradicí zachované zkazky.

V listech krále Václava I. jsou přímé a výrazné doklady: „*Moravu plení surově a hrozně*“, způsobují zde „*největší a nesnesitelné škody bez ustání, pobíjejí každého bez rozdílu pohlaví, věku a stavu*“ i „*ženy a děti*“. V listu králi Kunrátovi vzpomíná Václav I. tatarské „*násilnosti, vraždy a zločiny*“ na Moravě. — V dopisu uherského krále Bely IV. [42], v němž žádal německého krále Kunrátu o pomoc proti Tatarům, je také zmínka o Moravě, kterou z „*větší části zničili*“, a to „*hrozným způsobem nesmírný počet lidstva*“. Také Roger, kanovník velkvaradinský, účastník bojů s Tatarsy, ví o „*zpusošení Moravy*“ [156].

Palacký velmi cenil doklady, vztahující se k tatarskému vpádu (listy císaře Friedricha II. z 3.7., listy dominikánů a minoritů řádovým bratřím z konce června 1241), obsažené v díle mnicha Matouše Pařížského [127]. Listy dominikánů a minoritů uvádějí, že „*dobrou zemi Moravu pustošící Tataři již vyšli odtud do Uher*“.

Všechny listy z díla Matouše Pařížského, týkající se Tatarů, musíme prý posuzovat velmi „*opatrně, je tam řada listů vymyšlených, fingovaných, jakých vzniklo pod dojmem tatarského vpádu do střední Evropy patrně velké množství*“, míní Novotný [125].

Historikové bez výhrad zaměření proti RZK stále volají a volali po pramenech pouze soudobých, a když se objeví, jsou zase „vymyšlené“ a „fingované“.

Papež Inocenc IV. vyslal v letech 1245–1247 františkána Jana de Plano Carpini s poselstvím do Mongolska k chánu Gүjükovi (Kujukovi 1246–48). Chán papeži odpověděl: „*Také na to, co píšeš ve svých dopisech, že totiž udivuje krveprolití lidí a hlavně uherských, polských a*

moravských, ti odpovíme jen krátce: tomu už vůbec nerozumíme“.

Báseň „De invasione“, nalezená Wattenbachem, dosvědčuje: „*Strach a hrůza, Moravo, tě přepadly, nenadálý nepřítel. . . stísnil odevšad, lukem a mečem pobil tvé silné muže, ve své krutosti nešetřil pohlaví. . . vyjedli, vše cenné rozchvátili a ostatek spálili“* [217].

Pulkava uvádí zprávu, že Tataři v „*polovici země Moravské. . . ve vsech i na poli lidi zmrdovali jsú“*.

Długosz zaznamenal o Tatarech: „*po Moravě dle vůle jezdíce. . . požáry, vraždami a jinými kříži Moravanům zuřili. . .*“ [29, VII, k r. 1241], [71, s. 54].

S tatarským vpádem 1241 soudobé a nepříliš časově vzdálené prameny jsou tedy jednotné v dokladech o plenění a hubení obyvatelstva v polovici moravského území. Podle starých svědectví i tradice je doloženo, že při svých rozjezdech se Tataři vyhnuli západní a jihozápadní části Moravy na Vysočině, za řekou Svratkou, těžko proniknutelným hornatým Beskydům, Moravskému Krasu, Moravskotřebovsku a téměř celému vnitřnímu Draňansku. Proto jen v oblasti vpádem dotčené možno právem hledati Pulkavových „*několik měst*“ a podle listu krále Václava I. „*vzácné kláštery*“, které pobořili a v „*nichž přemnoho mnichů usmrtili*“ (Opava, Bruntál, Benešov, Přerov, Litovel, Jevíčko, Hradisko, Zábřehovice, Rejhrad, Předklášteří, Doubravník).

Jestliže tato města zaznaménáme na mapu Moravy, shledáme, že v době vpádu Tatarů ležela při starých cestách, spojujících obchodně-výrobní střediska. Stejně tomu v Polsku a Slezsku [88]. Toto zjištění jest okolností velmi závažnou pro posouzení pravosti „*tatarských fals*“ Bočkových, neboť existence a směry četných moravských zemských a vnitrozemských stezek v dobách jejich tisků nebyly známy a propracovány. Dále jest závažnou okolností skutečnost, že Bočkova „*tatarská falsa*“ týkají se jen měst a klášterů v době tatarského vpádu existujících.

Litovel

Olomouc s Litovlí spojovala stezka vycházející z Olomouce přes Náklo na Litovel, odkud pokračovala na Uničov, Libinu, kolem „*Strážného vrchu*“ a „*Stráže*“ (595 m) u Mladoňova na Šumperk a dále do Kladska. V bahnitém a lesnatém úvalu zde byl přechod přes několik ramen řeky Moravy [58], [17, III, s. 140] (list Přemysla II. z r. 1251).

První zprávy o staré Litovli jsou z let 1212 a 1240 [19]. Král Václav I. nazývá r. 1243 „*naši Litovel (civitas)*“, tedy královskou tržní, celní

ves. Tataři Litovel z kořene vyvrátili a spustošili; ležela na levém břehu řeky Moravy na místě nynějšího Starého Města. Svědectvím o tom je list krále Václava I. z ledna 1243 [17, III, č. 34, s.19], [42], v němž je zmínka o „*opuštění našeho města Litovele po spustošení Tatary*“. Král rozkázal osadu znovu vybudovati, osadníky osvobodil od platů, na stavby daroval dříví z blízkých zeměpanských lesů v Doubravě. Mezi léty 1253–1267 vedle znovu osazené osady, mezi rameny řeky Moravy, na vysokém ostrohu z rozkazu Přemysla Otakara II. bylo vybudováno nové město, záhy opevněné hradbami. Budovateli Jindřichu Epichovi udělil první privilegium rychtářské [17, IV, s. 349]. (Originál listu Václava II. z r. 1287 v archivu litovelském č. 1.)

Proti pravosti listiny krále Václava I. z r. 1243 vznikl odpor pro její svědectví o zničení Litovle. Počátek učinil již A.V.Šembera [179] do Bočkových „*tatarských fals*“: listinu přiřadil ovšem Bretholz. **P. J. Pinkava** proti Bretholzovi pravost listu obhajoval [139] a měl své důvody; listina chovala se v olomouckém archivu ve starém opise, stylem se úplně shoduje s jinou listinou v témže roce vydanou týmž královským notářem Reinbotem, teprve roku 1900 v Českém časopise historickém na s. 240 zveřejněnou [139], takže list z r. 1243 nemůže býti „*padělkem*“ Bočkovým. Dr. Šebánek však trval na názorech Bretholzových a o Pinkavovi se vyjádřil, že o obhajobu se pokusil „*důvody neplatnými*“ [174]; domníval se, že Boček vytvořil „*konstrukci počátků města*“, kterou potom doplnil „*celou skupinou fals*“. Že radí k opatrnosti zpráva Viktora Pinkavy: „*Litovelský a farní úřad byly až do nedávna ve velkém nepořádku. . . mnoho listin z městského archivu se ztratilo, jež zvěčnělý Wozák v Notizenblattu (Brno 1881) ještě 1881 uveřejňoval*“. Historik Litovle **Jan Smyčka** [165] na podkladě pečlivého rozboru listu Václava I. z r. 1243 a jej obsahem doplňujícího listu Václava II. z r. 1287, rozhodně trvá na pravosti dokladu z r. 1243, protože „*nelze logickým rozumovým soudem přijmouti za pravděpodobné, že padělatel takového listu tolik důmyslu a ostrovtipu by mohl míti, aby popsáný problém historický tak šťastně byl rozluštil ve shodě s historickou skutečností*.“

Uničov

Na téže stezce Olomouc – Kladsko je dalším místem Tatary obleženým Uničov. Založen byl 1213 moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem [19], byl tam královský purkrabí. Město bylo střediskem hornictví v okolí. Archeologický výzkum zachránil doklady o výrobě železných nástrojů a keramiku z doby založení města. Roku 1223 udělil českou

listinou Přemysl Otakar I. privilegium na práva [238, 47–48], [84].

V listu markraběte Přemysla Otakara II. z 13. června 1252 přímo vysvítá, že Uničov sloužil na obranu země proti nepříteli [17, III, č. 165, s. 140], [42], [164]. Podle téhož listu opevněné město Tataři nedobyli, jen silně poškodili a poplenili okolní vsi; proto Přemysl za „*věrnost občanů v době obležení města Tatarů, při čemž mnoho vytrpěli*“ a na „*opravu města nájezdem Tatarů poškozeného*“ udělil podpory, zejména důchod a mýto v nedalekém Úsově. Obyvatelstvo 6 km vzdáleného Šumvaldu bylo vyvražďeno.

V Litovli odbočovala stezka na Loštice, Mohelnici, Grunu, Moravskou Třebovou s přípojem na Trstenickou cestu z Čech do Brna. K hradu **Mírovu** na Mohelnicku se připíná pověst o jeho založení. V čas tatarského vpádu ve zdejších hustých lesích byl dvorec zemana Svatoše, který se synem Rostislavem zničil oddíl Tatarů. Kníže daroval část hradu Svatošovi a ten vystavěl hrad a nazval jej Mírov na památku míru, zavládnuvšího po Tatarech v zemi.

Další stezka, spojující Olomouc s Prahou, směřovala z Olomouce přímo k západu na Topolany, přes Těšetice, Strážov (od „*střici*“ – hlídati, hradiště Švédské šance s rozhledem na celou rovinu olomouckou) do Konice („*koňská stáj*“), přes Brodek, Skřípov, k vrchu Duraně; zde „*na zámku*“ vznikl ve 13. století dvorec nebo stráž při cestě, hradisko je opevněno valem s příkopem, založeno bylo Duranou, manželkou Oty III., 1140 – 1160. Cesta dosud zde zvaná „*na staré cestě*“ pokračovala do blízkého Úsobrna, kde byla celnice, z Úsobrna přímo na Jevíčko [181], [19, s. 362].

Odtud směřovala k jihozápadu přes Borotín, Drvalovice (výi, „*Stráž*“) kolem „*Strážnice*“ (435 m) u Kochova ke Kladorubům („*Zástraží*“), do Letovic, odtud k jihu kolem opevněného „*Hradiska*“ do Svitávky (mýto). Z Letovic (zámek) odbočovala přímo na západ přes řeku Svitavu do Čech podél potoka Křetínky, soutěskou u Bohuňova („*Zemská brána*“) ke Svojanovu na ves Hlásnice a na Poličku, kde je vrch „*Hlásnice*“. Tato „*zemská stezka*“ je dobře doložena v listině Václava I., hlásící se k roku 1240 [207], [206].

Úsobrno

Roku 1087 založená ves byla až do vpádu Tatarů střediskem župy s právem cla (1145) na „*zemské cestě*“ a s hrádkem na kopci Duraně. Po roce 1241 mizí Úsobrno z listin, kleslo na malou vesnici. Je pravděpodobné, že důsledkem tatarského vpádu [143].

Jevíčko

Jevíčko bylo založeno na místě slovanského hradiště; na předměstí byly nalezeny zbytky trámových pevnostních konstrukcí z doby slovanské. Osada zeměpanská na prastaré cestě z Olomouce do Čech se připomíná již roku 1145, kdy se hovoří o zdejším clu. Opevněno bylo 1225, kdy se stalo městem [19, s. 362]. Tataři město dobyli, úplně zpustošili, vypálili, obyvatelstvo vyvraždili [143]. 22. září 1249 vydal markrabě Přemysl v Brně rozhodnutí, jímž „*k obnově našeho města Jevíčka, nesmírně zničeného Tatary*“ daroval velký les zeměpanský u Šebetova [17, III, č.144, s. 114]. List označil za Bočkovo falsum již A. V. Šembera [179] na základě „*podezření*“, že nelze zjistit, kde asi ležel ten velký les Přemyslem městu darovaný, o němž neví ani list Přemysla Otakara II. z roku 1258, kde jsou potvrzeny výsady a statky Jevíčka [17, V, s. 243]. Na obranu listu vystoupil B. Dudík [35, díl VIII, s. 152–153].

Celý případ „*osvětlil*“ Bretholz, jak se domnívá Šebánek [175], který tvrdí, že „*v zrcadle Bočkovy pozůstalosti se jeví listina jako zřejmé falsum*“, vyrobené po stránce stylistické podle listiny Přemysla Otakara II. z r. 1249 pro klášter Sv. Petra v Olomouci, „*jak poznal už Bretholz*“. Ani Bretholz ani Šebánek však neuvážili, že **stylistické souvislosti jsou v tomto i jiných případech samozřejmým výsledkem původu listin z jedné kanceláře a stylistického zaměření notáře.**

Na Boskovicku ležící ves **Křenovou** podle pověsti zničili, kostely pobořili a obyvatele vyvraždili, podobně trpělo okolí **Staré Třebové** a **Stará Svitava** byla prý také zničena a lidé pobiti [149].

Bohuňov

U Jevíčka stanuli Tataři již v pohraničním hvozdu a před „*Zemskou bránou*“ do Čech. U Letovic se potok Křetínka vlévá do vod řeky Svitavy, jejímž poříčím stezka pokračovala proti proudu k Bohuňovu, kde Křetínka ztratila své jméno Svojanka; u Bohuňovského mlýna mezi kopci jest vchod do souvislého průsmyku zvaného „*Zemská brána*“. Jest to úzká průrva skalnatá v břidličnatých skalách, jíž se prodírá Svojanka, sledovaná silnicí. Brána byla původně celá nahoře překlenutá monolitem, který asi roku 1793 se zřítil a roztrhl. Před rozšířením průrvy vylámaním skály při stavbě silnice zmizela ze stěny rytina Madony a kohouta, k níž se vázala velkomoravská pověst.

Podle podání při vpádu Tatarů jeden oddíl pronikl od Letovic k této „*Zemské bráně*“ s úmyslem vniknouti do Čech. Obyvatelé okolních obcí průsmyk v „*Zemské bráně*“ zatarasili, obsadili a oddíl Tatarů odrazili.

(Sdělení správce a kastelána hradu Svojanova pana Aloise Živného.)

Z Olomouce do Brna byl starý spoj **Vyškovskou bránou** mezi Chříby a Drahanskem. Tato cesta je historicky, geograficky i názvoslovně podrobně známá [206], [154].

Vedla severně a severozápadně od dnešní císařské silnice Brno — Olomouc, jedna z prvních císařských silnic, dokončená 1727 [185]. V Podolí byla vzdálena 1 km, v Pozořicích už 3 km, ve Viničních Šumicích 4 km, v Dědicích 2 km, v Pustoměři 1 km, dále směřovala přes Brodek, Prostějov do Olomouce.

Na této cestě setkáváme se s Tatary ve směru k Brnu severozápadně do Vyškova poblíž Račic. U dědiny zvané *Ježkovice*, k starému hradisku „**Ve zbitých**“, váže se pověst z dob tatarských. Lid z Vyškova se před Tatary uchýlil na hradisko ježkovské. Poněvadž leželo blízko nad říčkou, podle níž byl snadnější přístup do lesního hvozdu, uprchlíci na zataraseném hradisku se obávali, aby hlasem lidí nebo dobytka nebyl úkryt Tatarům vyrazen. Proto dobytek zahnali hluboko do lesů a sami zachovávali ticho. Mezi uprchlíky byla však žena s malým nemocným a plačícím dítětem, která však odešla z hradiska dále, byla zachycena tatarským oddílem, slídícím po uprchlících. Žena roztrpčená na venkovany, že ji vyhostili z hradiska, a domnívající se, že si zachová život, přivedla Tatary k hradisku; ti se zmocnili opevnění a všechny vesničany i s děckem vyvraždili. Od té doby udržel se v paměti lidu název místa „*Ve zbitých*“ (nářečím „*ve zbitých*“) [241].

Brno

Proud Tatarů pronikl po olomoucké cestě až k Brnu. Město bylo obleženo, ale přístup k němu ztěžovaly obě řeky Svratka a Svitava a chránily je hradby [17, III, č. 45, s. 69]. O obléhání Brna svědčí Listina Přemysla Otakara daná v dubnu 1247 pro klášter v Rajhradě, který byl popleněn v době „*obléhání města našeho od ukrutných Tatarů*“.

Zábrdovice

Moravský velmož (komorník brněnského kraje) Lev z Klobouk založil na počátku 13. století u Brna na břehu řeky Svitavy premonstrátský klášter [189], [66]. Okolo roku 1238 byla dokončena výstavba všech klášterních budov. Když se k Brnu v červnu 1241 přiblížili Tataři a město oblehli, premonstráti Zábrdovičtí zachránili se útekem za hradby města Brna, klášter byl strašným způsobem zpusťován, vypálen a ožebračen [23], [35, díl V, s.236].

Listinné a spisové doklady, uložené kdysi v bohatém klášterním ar-

chivu, se zachovaly v malém, troskovitém rozsahu; například dvousvazkové rukopisné anály Zábřdovické, psané v druhé polovině 17. století až do roku 1710. Cenné doklady a údaje z dob, počínaje založením kláštera, jsou čerpány ze ztracených archiválií a týkají se i mimoklášterních událostí. Tatarský vpád je zde sledován od vpádu do Ruska, Polska, Slezska až k Olomouci a do Uher.

Šebánek se domníval, že „*ozvukem pozdních zpráv*“, které Boček znal právě z Análů Zábřdovických, je jeho padělaný zápis k roku 1241, zachován v Bočkově pozůstalosti:

„1241. V červnu. Tataři při obléhání Brna poboří klášter Zábřdovický a jeho statky a strašným způsobem je zpusťoší. Viz list Václavův z roku 1243 témuž klášteru.“

Listina krále Václava není otištěna v Kodexu a závěr dr. Šebánka byl, že máme před sebou „*opět jedno falsum nezrozené*“.

Naprostou „*nespolehlivost a bezcennost*“ Análů prokázal už Bretholz, praví V. Novotný, který proti přítomnosti Tatarů v Zábřdovicích dodává, že „*tak daleko sotva mohli Tataři proniknouti*“ [125]. Opominul skutečnost, že vzdálenost Olomouc – Brno (70 km) nebyla pro Tatary vůbec překážkou; v Uhrách denně jízda ujela 73 km, jinde v hornatější krajině 44 km, v rovinách 56 – 65 km, obvyklý průnik jízdy trval deset až dvanáct dní bez oddechu, dokonce se přihodilo, že ujeli za 3 dny 435 km [169].

Maloměřice

Ves, položená nedaleko zábrdovického kláštera směrem severním, byla součástí klášterního majetku; přiřčenil ji k němu asi roku 1210 moravský markrabě Vladislav Jindřich, bratr Přemysla Otakara. Když po tatarském vpádu nastaly potíže, spojené s nákladnými stavbami klášterních budov a chrámů, ztenčil se majetek kláštera i o Maloměřice. První svazek Vlastivědy Moravské (vyšlý v Brně 1891) uvádí tuto zprávu: Roku 1241 Tataři vypálili Maloměřice a zpusťošili. Obyvatelé ochuzení nemohli si obydlí vystavěti. Teprve ku konci XIII. století počaly se chalupy na zříceninách Maloměřic stavěti. Nad tímto svazkem Vlastivědy moravské rozvažoval Ladislav Hosák [57]. Počátky dějin autora nelákaly, zpráva o zpusťošení Maloměřic není doložena. Odkud tedy nad jiné povoláný historik Fr. A. Slavík tak určitou zprávu čerpal, dovršuje ji údajem o zástavbě na zříceninách Maloměřic?

Rajhrad

Jihovýchodně od Brna procházela cesta, spojující Kijevskou Rus a Krakov (obchodní středisko polského státu, vedoucí dále Moravskou bránou do povodí Bečvy, k řece Moravě, Vyškovskou bránou, dále podél řeky Cezavy do Měnína) [205]. Měnín byl starou důležitou křižovatkou obchodních dálkových cest. Na zmíněném spojení s Krakovem a Polskem byla vybudována hrazená osada. Z Měnína cesta postupovala na Hus-topeče, Podivín (hrad u přechodu přes řeku Dyji), od Podivína na Starou Břeclav [132], odtud na Lanžhot a přes Brodské s přechodem řeky Moravy do Uher. Význam obchodního střediska v Měníně byl oslaben Václavem I. roku 1248, který povolil biskupu Brunovi převést měnínské trhy do Začan, do správního obvodu hradu v Modřicích; zánik nastal 1333, kdy nařízením Jana Lucemburského všichni kupci z Rakous museli jeti přes Brno a ne přes Měnín.

Do Rakouska směřovala cesta z Brna (brod přes řeku Svratku na Starém Brně) přes Modřice (hrad olomouckých biskupů) na Rajhrad, Hrušovany, Pohořelice, Mušov, do Mikulova; zde se rozvětvovala, jihovýchodní větev připojovala se v Břeclavi na cestu do Uher, jihozápadní směřovala do Rakous na Vídeň.

Krajina kolem Rajhradu bývala za stara močálovitá, lesnatá, protékaná řekou Svratkou, avšak byla silně osídlena. V 9. století zde bylo velkomoravské hradiště, jehož pevnostní valy ještě v minulém století obklopovaly rozlohu asi 12 hektarů. Archeologickým výzkumem bylo nedaleko u Rybešovic zčásti prozkoumáno současné rozsáhlé pohřebiště s vojenskou mužskou složkou a zlatými a stříbrnými šperky.

Po pádu Velké Moravy hradiště zaniklo; kníže Břetislav r. 1048 zde „založil klášter ke cti sv. Petra a Pavla na pustém hradišti jménem Rajhrad“ [24] 26.11.1048 byl benediktinský klášter a románská basilika slavně vysvěcena biskupem Šebířem za přítomnosti knížete Břetislava a dvora.

Mezi 800 rukopisů v knihovně (asi 60.000 svazků) je uloženo pergamenové Martyrologium, jehož inkoust zelený je přímou obdobou inkoustu rukopisu Zelenohorského.

Na pravém břehu položenou ves, těsně u kláštera roku 1234 Přemysl Otakar I. povýšil na městečko.

Boček v Kodexu otiskl listinu z arcibiskupského archivu v Olomouci [17, č. 95 s. 69] [42, č. 1166], [35, V, s. 234–235] [127, s. 397], [38], danou Rajhradu markrabětem Přemyslem Otakarem I. v dubnu 1247;

v listu je údaj, že klášter v Rajhradě byl „*v době ohrožení našeho města Brna zničen hordami Tatarů.*“ Proto tím listem také Přemysl daroval klášteru rajhradskému na obnovu úplný výnos mýta v Brodě a Kunovicích na dobu 5 let. Tato Přemyslova listina je od doby Bretholzovy považována za Bočkovu falsum. Boček se dovolává originálu v arcibiskupském archivu v Olomouci; Bretholz však tvrdil [20], že archiv za doby Bočkovy byl uložen v Kroměříži a nikoliv v Olomouci, na obou místech se nedochoval ani starý opis, tím méně originál. Šebánek [177] usuzuje, že Bočkovu odvolání se na uložení listu v arcibiskupském archivu olomouckém je už samo o sobě „*podezřelé*“, poněvadž Boček tak postupoval „*v několika svých falsech*“; kromě toho prý listina v zrcadle pozůstalosti Bočkovy se „*jeví jako falsum*“, neboť je zde zachována v Bočkově „*konceptním opise*“, obsahujícím skupinu tří fals a začátek nějaké listiny čtvrté. Šebánek předpokládá, že tu chtěl Boček vyrobit ještě jedno falsum. „*Konceptní opisy*“ jsou podle Šebánkovy domněnky „*prvé stylisace padělků*“. Pokud se týče Rajhradu, podkládá Šebánek Bočkovi myšlenku, aby dal pomocí svého „*falsa*“ také rajhradský klášter zpustošiti Tatary, vycházejí při tom ze zprávy Wekebrodovy [219], [17, III, č. 89, s. 64]. S Rajhradem souvisí list olomouckého biskupa Bruna, daný na Modřicích [17, III, č. 89, s. 64] v prosinci 1246, který dosvědčuje nové, druhé vysvěcení kláštera. Starší historikové usuzovali, že k novému vysvěcení došlo po zničení kláštera Tatary [36].

Bretholz tuto samozřejmou souvislost popíral. V. Novotný [125] ji pokládal za „*podezřelou*“, dokonce za „*Bočkovu falsum*“, ač je zachována v originále v archivu rajhradského kláštera (signatura Ag 6), odkud ji otiskl už Boček. Proto Šebánek – Dušková: o její spolehlivosti „*nemůže být nejmenší pochyby*“. Bylo zapotřebí pěti let, než byl klášter obývání schopný a s chrámem znovu vysvěcen.

Křtiny

Letopisec kláštera v Zábřdovicích, píšící pečlivě anály po polovině 17. století (Annales Monasterii Zabrdocensis) čerpal cenné zprávy a doklady o starších dějinách do roku 1210, že manželka zakladatele zábrdovického kláštera Lva z Klobouk jménem Richza (Rejčka) založila v údolí u Křtin chrám a klášter pro řeholnice premonstrátky. Proslulé místo už v druhé polovině 13. století bylo položeno v krásném údolí u Křtinského potoka ve vzdálenosti 14 km od Zábřdovic a stalo se záhy střediskem klášterních statků ve střední části Moravského krasu, k nimž

přináležely roku 1237 obce Ochoz, Proseč, Malá Bukovina a Rohy (dnes neznámé polohy u Křtin). Listina z roku 1237, uchráněná ve farním archivu, dosvědčuje, že Křtiny náležely zábrdovickému klášteru.

V letech 1650–1682 za vzdělaného podporovatele věd a umění opata Bohumíra Oleniuse nastal v Zábrdovicích zlatý věk a zahájeno studium filosofické a teologické. Roku 1663 došlo v refektáři kláštera ke slavnostnímu odevzdání dedikačního výtisku knihy, kterou z dokladů v archivu, vlastního studia a poznání napsal člen řádu **Martin Alexander Vigsius** a jejíž titul zní: *Vallis baptismi alias Magnae Dei Matris*. (Údolí křtu nebo-li Křtinské, neboli rozdílů ke cti, památce a slávě velké jinak křtinské matky boží. . .) V 1. dílu (60 stran) kromě historie kláštera v Zábrdovicích od doby jeho založení popisuje Vigsius Křtiny, jejich polohu a kraj (byl ve Křtinách určitý čas farářem), dále hovoří o podivuhodných přírodních jevech v křtinském údolí, zejména o jeskyních, pozoroval propadání a vývěr potoka, vznik výpustku spojuje s „*hloubící silou vody*“, u Macochy tušil spojení jezírek s Punkvou atd. Není tedy nadsázkou, jestliže byl Vigsius nazván prvním zeměpisce Moravského krasu [1]; sedmá kapitola 1. dílu dnes velmi vzácné knihy (Univerzitní knihovna v Brně, ST 1 - 4.798) je věnována pohromám křtinským, válkám, z nichž první byl vpád Tatarů v roce 1240. Vigsius byl dobře obeznámen s průběhem tatarského tažení během něhož mečem a ohněm ničili Tataři Rusko, Polsko a Slezsko, odkud vtrhli na Moravu. V prvním dílu kapitoly píše:

„výpady činí až k našim Křtinám, na chrám házejí pochodně, pálí, obyvatele. . . hanebně pobíjejí. Jímá mne hrůza, vzpomenu - li si na tuto válečnou zuřivost barbarů. Všechno jako blesk sežehli a zasáhli. Odešli, ale opětovnými údery celé Křtiny z jakéhosi hněvu božího neřknu, že poničili, ale pohubili. Ale tato barbarská krutost zůstala nepotrestána jen do té doby, kdy Šternberk, uživ jedinečného vojevůdcovského důmyslu, učinil noční výpad a zabiv nepřátelského vůdce vlastní rukou, ochromil je a překonal. Velikost těch tlup nabyla posléze nesmírné početnosti a k velkému prospěchu pro Německo se přihrnula k Olomouci, spíše z rozmařilé zahálčivosti, než z pravých válečných pohnutek. Je třeba říci: nejen Hannibal měl své Kanny a Kapui, ale i tento zdivočelý národ měl svou Lehnici a svůj Olomouc“.

Dále Vigsius dodává úplné jméno „*Šternberka*“, když ochromil Tata-

ry u Olomouce: „*Jaroslav ze Sternberka*“ a ve věcném ukazateli je odkaz: „*Tataři, 41. Vypalují Křtiny.*“

Toto Vigsiovo svědectví uniká dosud soustavně našim historikům [216].

Nový hrad

V liechtensteinském archivu ve Vídni je ve složce pozořického panství záznam, podle něhož Tataři rozbořili také Nový hrad u Adamova, kam není z vypálených Křtin daleko (8 km). Tento zápis nemůže se týkat dnešní zříceniny hradu, nad jehož branou je nápis z roku 1493; nejnovější poznatky stavebně - typové dosvědčují, že Nový hrad byl pouze předsunutým opevněním Starého hradu nedaleko Ostrožny, vzniklého již ve 13. století. Další dosud nevyřešenou záhadou zůstává poměr Starého i Nového hradu k blízkému Čertovu hrádku, kromě toho zůstala za mohutným skalním příkopem Nového hradu asi polovina staršího trojáného valového oválného opevnění, jehož větší část byla odklizena při hloubení příkopu kolem stavby dodnes zachované [83], [107]. Není tedy vyloučeno, že liechtensteinský záznam týká se starých pevnostních fortifikací, existujících už v době tatarského vpádu. O dobytí hradu Tatary, vzniklého už r. 1160, zmiňuje se Jindřich Wankel podle zpráv starých dějepisců, ale toto datum je považováno za neopodstatněné [3].

Klobouky u Brna

Starou spojnici Brněnska a Měninška k jihovýchodu do Uher byla čejčko - uherská cesta, směřující ke Slavkovu, odtud do Čejče, Hodonína, Holíče, Šaštína, přes Trnavu do Uher [226], [214]. Následkem válek byla tato cesta zpustošena, až 1466 Jan Kuna z Kunštátu vymohl na králi Jiřím její obnovu. Poblíž cesty u svahů Ždánického lesa leží Klobouky u Brna, kdysi hradní sídlo zakladatele kláštera v Zábrdovicích Lva z Klobouk.

Dobu tatarského vpádu zpestřují dvě místní pověsti. Když silný oddíl Tatarů vpadl k Brnu, hrůza šla před nimi a kvílení za nimi. Dříve než Tataři dorazili do Klobouk, muži odvedli dobytek do okolních hlubokých lesů, ženy se ukryly do lochů, uměle dávno vyhloubených pod osadou, jejichž komůrky byly dostatečně zásobeny i na několik neděl. Tataři našli osadu liduprázdnou. Chtěli odtáhnout, ale spatřili ženu, která neopatrně opustila loch, aby se podívala, zda už Tataři odtáhli. Ti vyzvídali, kde jsou ženy, dívky a děti, když se ničeho nedopátrali, odjeli a ukryli se pod stromy. Žena volala hned do lochů, že už jsou Tataři pryč. Ženy a dívky vyšly z úkrytů, avšak vrátivší se Tataři je pochytali a odvěkli do zajetí.

Druhá pověst hovoří o menším oddílu Tatarů, kteří u Klobouk na Starých horách krmili své koně krmivem, které si přivezli s sebou a které obyvatelé Klobouk neznali. Po odjezdu Tatarů zůstala na zemi zrna, z nichž vyrostla a rozmnožila se rostlina, kterou pojmenovali lidé „**pohanka**“, „**tatar**ka“, „**mongol**ka“, poněvadž ji přinesli pohané, Tataři, Mongolové [35, s. 223].

Dolní Vilémovice

Dolní Vilémovice jsou obcí položenou ve vzdálenosti 10 km jihovýchodně od Třebíče. Je to nejzápadnější moravské místo, k němuž se upíná krásná pověst o Tatarech. Vlastně o Tatařinovi, kterak se v zemi Moravské narodil a jak moravskou matkou byl při životě zanechán. Jako dějiště uvádí pověst dvorec, na němž je dosud neznámý znak, považovaný za tatarský, který zaručoval nedotknutelnost [95].

V první polovině středověku byla Vysočina proslulá svým rudným bohatstvím v celé střední Evropě. Zejména jakostní stříbro, avšak i železné rudy, zčásti i zlato byly těženy na mnoha místech [255]. Z 13. století jsou zprávy o vydatných stříbrných dolech u Deblína už z roku 1234 a těžba zde potom probíhala po 300 let. Tišnovský klášter **Porta coeli** vlastnil doly na stříbro u Zubřího, u Olešničky už roku 1238. Železné rudy byly těženy u Lažánek (1236) — Bartoloměj Paprocký uvádí ve starých dobách doly zlaté, stříbrné a železné v oblasti kolem Pernštýna.

Je pravděpodobné, že právě bohatství rudných dolů a plynoucí z nich užitek přivedly roku 1241 Tatary do kraje mezi Tišnovem a Doubravníkem.

Ze čtyř cest spojujících Brněnsko s Čechami byla důležitá „**Libečská stezka**“ [258]. Vycházela z Brna severozápadně podél toku řeky Svratky, přes Komín, Bystrc, kolem starobylého hradu Veveří, kolem Kynic Moravských („*Strážný*“) k Veverské Bitýšce („*Na stráži*“), ke Kuřimu („*Záruby*“, „*Nad zárubou*“, „*V strážové*“), dále k Ležánkám („*Za strážkou*“), k Holasicům („*U strážníků*“), k Herolticům („*Pod Strážovou*“, „*Za Strážovou*“), kolem Drásova („*Na Stráži*“), k Hradčanům („*U staré cesty*“) a do Tišnova, brány rudonosné oblasti, jejíž výnos plynul do tišnovského kláštera. V Tišnově se stezka rozdvojovala: jedna větev směřovala podle říčky Loučky přes Mezihoří kolem kopců „*Strážnice*“ (538 m) a „*Strážná*“ (548 m), u *Strážku* (strážní bod na cestě s hradištěm na návrší, kde je dnes kostel, ves je poprvé vzpomenua 1239), až přecházela průsmykem Libečským a pohraničním hvozdem do Čech. Druhá spojnice z Tišnova navazovala stále dále na Bělč na povodí Svratky („*V Zárubech*“), přes

Doubravník, Černovír („*Pod Vartou*“), Nedvědice, Vír, mezi starobylým kostelíkem „*Ostražkou*“ (676 m) na Dalečín, Strahujov, Jimramov a na Poličku.

Tišnov

Ve vzdálenosti jednodenního soumarského pohybu z Brna po libečské cestě, v malebném údolí, obklopeném pásmy kopců a protékaném Svratkou, leží starobylá trhová ves Tišnov.

Ves po založení kláštera Porta coeli roku 1233 královnou Konstancí přešla do jeho poddanství. Roku 1240 byl Tišnov již městečkem [23, s. 430], [184]. 1241 Tataři a 1252 Kumáni zde řádili, Tišnov byl zpuštěn a vypálen.

Porta coeli

Založením kláštera splnila Konstancie přání manžela Přemysla Otakara I., koupila Tišnov a na pozemcích darovaných synem Přemyslem vystavěla nádherný chrám a klášter. Pobývala zde ráda. Také zde 6. prosince 1240 zemřela za přítomnosti krále Václava I. a pohřbena byla v hrobce v klášterním chrámu, kde již rok leželo tělo syna Přemysla. Král Václav I. klášter „*Bránu nebes*“ vzal pod svou ochranu a byl mu vždy nakloněn na zbožné prosby matere naší Konstancie. Podle listiny Přemysla Otakara I., dané v Brně roku 1255, kterou Boček otiskl z originálu v klášteře, žádal Přemysl papeže Alexandra IV., aby poplatky byly i s desátky z církevních statků zachovány klášteru, poněvadž „*týž klášter... byl nesmírně zpuštěn od Tatarů, Uhrů a Kumánů*“ [33], [42].

Dr. Hosák považuje za „*pochybné*“ svědectví Přemyslovy listiny o zpuštění kláštera roku 1241 a odvolává se na nedostatek nějakého dokladu, že by Tataři „*pronikli až k Tišnovu*“. Doklad zde ovšem jest právě v královské listině Přemyslově.

Nedůvěrou v pravost byly postiženy dvě listiny v Tišnově: z roku 1168 daná Vladislavem a z 1214 její potvrzení markrabětem Vladislavem Jindřichem. Obě [17, I, s. 303], [17, II, s. 65] byly Bočkem otištěny z Kodexu tišnovského, jsou prý však jeho „*obratným padělkem*“, poněvadž Kodex „*nikdy neexistoval*“.

Doubravník

Asi 11 km dále od Tišnova upoutá pozornost bělavý mramorový pernstýnský kostel ve starobylém městyse Doubravníku. Byl zde kostel již roku 1208 podle pergamenové listiny v archivu města Brna, kterou olomoucký biskup Robert se souhlasem krále Přemysla Otakara I. a markraběte Vladislava vyměnil mezi jiným vesnici biskupskou Doubravník

za Tuřany a Petrovice; zároveň biskup Robert udělil odpustky všem, kdož by ve svátek sv. Kříže navštívili kostel v Doubravníku [17, II, č. 78, s. 41]. V listině ještě není zmínky o klášteře.[77] První zpráva o abatyši a konventu v Doubravníku je v listině Vladislava Jindřicha, dané na hradě Veveří 1220, kterou Vladislav na prosbu purkrabího na Děvičkách Štěpána z Medlova postoupil patronátu kostela v Bystřici nad Pernštýnem a zároveň potvrdil klášteru všechny statky, darované témuž kostelu Štěpánem z Medlova a předků jeho. Mezi léty 1208 – 1220 byl tedy klášter v Doubravníku založen Štěpánem z Medlova, předkem Pernštýnů [17, II, č. 108, s. 360], [42, č. 635].

18.6.1231 papež Řehoř IX. vzal klášter pod svou ochranu a 23.2.1233 pověřil papež biskupa olomouckého, aby klášter chránil v držení a užívání jeho statků [17, III, č. 8].

29.7.1235 udělil klášteru velké privilegium Přemysl I. markrabě moravský, v němž je uveden klášterní majetek daný Štěpánem z Medlova.

1238 listinou olomouckého biskupa Roberta jsou potvrzeny všechny kostely, které postavil pro klášter v Doubravníku Štěpán z Medlova a jeho synové [77, s. 62], [23].

Tataři roku 1241 doubravnický klášter zničili; hovoří o tom listina z měsíce ledna 1243, daná v Brně, již Štěpán, syn Štěpána z Medlova, dotoval doubravnický klášter, který byl tehdy ještě v rozvalinách [17, III, č. 35, s. 20]: „*Pro spásu duše své a svých rodičů i předků, kteří založili řečený klášter*“ daroval k jeho vystavění ves Vír, pole v Olší, les, včelíny a louky na březích řeky Svratky. Společný příbytek paní trvale sloužících Bohu v Doubravníku, „*jak je vidět, byl úplně zničen a zpusťšen divokostí a sveřepostí ukrutných psů, jež nazývají Tatary. . .*“. U Pernštýnského mramorového kostela sv. Kříže dům č. 25 stojí na zdech klášterních budov, na zahradě byla nalezena stará roubená studně, dům proti hlavnímu vchodu do kostela má dosud gotický vjezd. Klášter byl 1423 vypálen husity a zanikl [17, III, č. 45, s. 20].

Za „*Bočkovo falsum*“ je považována zmíněná listina markraběte Vladislava Jindřicha z roku 1220, kterou je dosvědčena existence kláštera. Také listina Štěpána z Medlova z ledna 1243, v níž je zmínka o zničení kláštera je prý „*Bočkovo falsum*“, jak tvrdil již Bretholz a posledně i Šebánek [174]: po originálu „*není nejmenší stopy*“ — „*motiv padělků je průhledný*“, „*mělo být dokázáno poplennění doubravnického kláštera Tatarů*“.

V starším středověku byl zdejší kraj proslulý množstvím dolů, zejména

na stříbro, železo a zlato. Doubravnickému klášteru patřily stříbrné doly poblíž hradu Pernštýna; když klášter byl r. 1241 s okolní krajinou zpustošen Tatary, Jimram z Pernštýna důl klášterní násilím zabral. Proto král Václav I. vydal 1243 rozkaz purkrabímu královského hradu Veveří Jiřímu, aby důl Jimramovi odňal a vrátil právoplatnému majiteli — klášteru v Doubravníku [141].

Rysov

Ve vzdálenosti pěti kilometrů západně od toku Svratky mezi Tišnovem a Doubravníkem u vesnice Skryje na příkré stráni zvané „*Rysov*“ stával hrad stejného jména. Dosud se zde říká „*na Hradě*“. Jsou zde příkopy a náspy, pozůstatky hradu, který 1398 patřil Pernštýnům, 1482 byl pustý. Podle pověsti byl hrad Rýsov „*od Tatarů prý pobořený*“ [255]. Nedaleko Tišnovské Nové Vsi je trať „*na Strážníku*“, v okolí: u Kalů „*pod Strážnicí*“ a „*u hory Strážný*“, u Jestřabí Pernštýnského „*na Strážné*“, u Žďárce „*na Strážnicích*“ a u Drahonína „*pod Strážovoy*“, vesměs doklady středověkých poměrů ochrany kraje a cest.

Kojetín a Tovačovsko

Z Kroměříže vycházel spoj, směřující přes Kojetín a Nezamyslice do Vyškova. Podle Přecechtěla [146, 40] od Olomouce odpoutané části Tatarů řádily na Tovačovsku a Kojetínsku. Stará pověst, kterou znal J. A. Komenský, zaznamenaná ve farní kronice města Kojetína uvádí, že na „*Podvalí*“ u tekoucího potoka Tataři vyvraždili obyvatele, jejichž krev zbarvila vodu, takže potok byl proto nazván „*růžovým*“. Kojetín byl tehdy téměř vylidněn.

Starý Plumlov

Na východní části Drahanské vrchoviny, jihozápadně od hradu Plumlova, směrem ke vsi Drahanům, jest výběžek zvaný Starý Plumlov. Zde stával kdysi hrad, jehož sporé zbytky možno dosud v lese zjistiti; podle lidové pověsti byl hrad zničen roku 1241 Tatary [75].

Tatar

„*Tatar*“, „*tatarec*“, „*tatarovačka*“ jsou slova běžně užívaná na Hané a Slovácku. „*Tatar*“ nebo „*tatarec*“ je z proutí vrbových upletená velikonoční mrskačka, jinde zvaná karabáč, knuta, žíla, pomlázka, sloužící chlapcům a děvčatům při velikonoční „*tatarovačce*“.

Výraz „*tatar*“ (i s uvedenými názvy úkonů) je původu mongolského, od jména Tatarů, kteří byli představováni s takovými knutami.

Kyjov

V Čejči odbočovala z „*uherské cesty*“ stezka ke Kyjovu zvaná

„**Brněnka**“ — přes Dražůvky (hora „*Strážná*“) k Nevojcím, Bučovicím a do Brna. Kyjov byl původně vsí, darovanou 1126 klášteru Hradisko u Olomouce. Do tatarského vpádu ves vzrostla na městečko; roku 1248 dovolil král Václav I., aby klášter městečko opevnil, neboť velmi utrpělo při vpádu Tatarů 1241 [259].

Při cestě spojující Brno s Olomoucí jsou ještě dvě lokality, spojené s tatarským obležením města Brna.

Žuráň

Žuráň je nápadné návrší jižně u silnice v katastru obce Podolí, asi 10 km východně od Brna (kóta 269). Na severním svahu vyvýšeniny v kamenném „*lom*“ zbudovali granátníci svému císaři Napoleonovi z dříví a slámy boudu, v níž Napoleon prožil poslední noc před „*trojcísařskou*“ bitvou u Slavkova a s kopečkou se širokým rozhledem řídil 2. 12. 1805 svou vítěznou bitvu.

Roku 1850 majitel pozemku Václav Pestic zde oral, pluhem zachytil kameny, jejichž souvislá vrstva postupovala do hloubky; Pestic usoudil, že složení kamenů je umělé. Na návrší v roce 1853 sondou pronikl do hloubky, kde v 7 m šikmo ležel spuchřelý trám, ornamentovaný vyřezávaným pletencovým vzorem, pod dřevem byly lidské a koňské kosti. Také tři zvláštní železné předměty v podobě vidlic.

V době od 9. 8. 1948–1950 bylo mohylovité návrší Žuráň archeologicky soustavně prozkoumáno Archeologickým ústavem v Brně [144], [145], [245]. Byly zde odkryty mohutné kamenné konstrukce sevřené kruhovou zdí, sestávající z kamenů na sebe srovnaných, zvenčí lícovaných. Na konstrukce bylo užito slepence, vápence a pískovce, dovezených ze vzdálenosti až 4 km. Ve střední části návrší byly prozkoumány dva rozměrné hroby. První 5 x 5, hl. 4,5 m byl vyplněn humusovitou hlínou, v níž ležely jednotlivé koňské kosti a při stěně vidlicovitý železný předmět, shodný s třemi Pesticem nalezenými. Jest to hrob, do něhož sondou Pestic pronikl. Vedlejší druhý hrob 5,5 x 4,2, hl. 5,5 m. V humusovité výplni ležely kameny, na okraji objevily se jamky svislé pro dřevěné kůly a žlaby pro vodorovné trámece; nad dutým hrobem byl zbudován dřevěný kryt. Po zpuchření dřev násyp vyplnil hrob. V zásypu objevovaly se lidské kosti, střepy skleněných a hliněných nádob, zlaté silné nitě a části slonovinové schránky, zdobené plastickými postavami (Kristus a cherubíni). Není pochyby, že oba hroby byly brzy po pohřbech před sesutím krytů vyloupeny a zbaveny bohatého vybavení.

Pletencový vzor přivedl na základě Pesticových nálezů dra L. Nie-

derleho k myšlence, že v hrobě byl snad pohřben severský Viking, ne dříve než v 9. století. Také dr. J. Schánil uvažoval o neslovanské mohyle. Chlumecký dospěl k názoru, že v tomto případě jde o tatarskou mohylu z druhé čtvrtiny 13. století, tedy z doby vpádu Tatarů k Brnu. Ojedinelé nálezy byly v jeho očích blíže tatarským hrobům na Východě, než pravěkým střeoevropským památkám. V železných rozvětvených tyčích viděl tatarská žezla či vojenské odznaky.

Není pochyby, že Žuráň je ojedinělým jevem v pravěké střední Evropě, z jejíhož prostředí se jednoznačně vymyká. Jsou zde pozorovány zvyky, které se objevují i u Tatarů, například pohřbívání koní i s náčelníky, užívání hrkaček (železné vidlice s přívěsky); nemusely by býti na závadu části slonovinových obložení s křesťanskými motivy v starokřesťanském provedení, poněvadž nádoba církevního zaměření mohla pocházet z loupeže v některém klášteře. Jsou zde však okolnosti, které mluví proti tatarskému původu mohyly na Žuráni. Především rekonstruovaná nádoba z druhého hrobu: starý pratvar slovanských nádob „*pražského typu*“ z 5. století n.l. a pozdě římský skelný materiál. Lidské kosti z druhého hrobu ukazují bezpečně na ženu asi třicetiletou. Tataři sotva mohli vybudovat obrovský kamenný kryt celé mohyly a nápadně viditelné stavby nad oběma hroby, jestliže padlé bojovníky pochovávali do země tak, že ani stopy po rovu nebylo. Žuráň nemůže být hrobem u Olomouce padlého Kublajevice, nebo jiného předáka. Podle svědectví Marka Pola všichni velcí chánové z pokolení Čingischána a kdo byli z jejich pokolení byli pohřbeni na hoře Altaj [142]. Tataři v době obležení Brna „*měli tábor na vrchu Žuráni*“ [254].

Šlapanice

Šlapanice jsou položeny na úpatí návrší Žuráně směrem jihozápadním. V době tatarského obležení Brna „*mnoho utrpěly*“.

Slova jsou všeobecně známá v krajích, kudy Tataři podle pramenů, historie a pověstí prošli. Zeměpisné rozšíření názvů zjistil hudební skladatel Emil Axmann.

„Tatarka“

Pravlast obiloviny zvané „*tatarka*“ (*Fagopyrum tataricum*) byla v severní Číně, jižní Sibiři a na stepích turkestánských. Staří Slované „*tatarku*“ neznali [97]. Podle názvu u nás, v Polsku, a na Malorusi, tedy v zemích dotčených tatarským vpádem, se výskyt této obiloviny i názvu odvozuje od Tatarů, kteří ji sem přinesli.

Dr. Josef Skutil se o těchto „*tradicích mongolských*“ v souvislosti s biči

„*tatary*“ a pohankou „*tatarkou*“ „*nechce ani zmiňovat*“. Odvolal se na hodnotnou knihu Primuse Sobotky, v níž je doklad, že pohanka „*byla krásná princezna unesená Tatary*“. Tuto přeměnu dívky v rostlinu čerpal Sobotka ze skvělého díla A. Afanasjeva, v němž jsou shrnuty mytologické názory Slovanů, v tomto případě ruských. Avšak i zde je rozmnožení pohanky spojeno s vpádem Tatarů na Rus [166], [4].

2.4 Události na hoře Kotouč

Ve vzdálenosti 7 km od Příboru k jihozápadu leží malebné město Štramberk, u něhož těsně ční hora *Kotouč*, mocně opevněné pravěké hradiště z údobí popelnicových polí. O jeho „*tatarskou*“ minulost vznikl v letech 1933 až 1936 prudký spor mezi odpůrci této tradice dr. Jindřichem Šebánkem a dr. Václavem Flajšhansem a jejím obhájcem dr. Aug. Neumannem. Obě strany vyzvedly věcnou podstatu sporu, v němž zřetelně vystupují i různé způsoby vědeckého přístupu k věci. Základem střetnutí byly snahy potříit nebo doložit historickou oprávněnost staré pověsti, spojující *Kotouč* s vpádem Tatarů.

Roku 1660 navštívil *Kotouč* kazatel – jezuita Matěj Tanner, který se rozhodl „*pro vzdělání a rozmnožení pobožnosti*“ poutníků vydati tiskem „*něco obšírnějšího*“. K tomu cíli požádal správce panství novojičínského, aby svolali všechny „*staré pamětníky*“ a věkem sešlé obyvatele, „*aby pod přísahou a vírou svou*“ vyjevili a oznámili, co by o *Kotouči* věděli, nebo od „*svých předků někdy byli slejchali*.“ V 17. století jezuité přejmenovali název *Kotouč* na horu Olivetskou, potok Bělou pod kopcem na Cedron a údolí na Jozafat. Hora Olivetská sloužila okolním obyvatelům vždy za útočiště; nejvíc prospěšná byla v čase vpádů „*ukrutných pohanů – východních Tatarů*“ do Moravy. „*Starožitná paměť a od předků vzatá pověst*“ o tomto „*černém vojsku*“ vyprávěla roku 1660, že množství vojska naplnilo „*prostranné a široké údolí Jozafat, chystajíc se zaútočiti na Olivetskou horu*“. Obyvatelé v noci prokopali hráze všech okolních rybníků, vody v údolí zaplavily ležení, pohané před záplavou pospíšili k Olomouci. Od toho času chodívala na horu procesí nejen od štramberských, nýbrž i od všech ostatních obyvatelů okolních panství v den Nanebevstoupení Páně, „*nebo o tom svátku Tataři od hory Olivetské odtrhli*“. Jmenovaná pobožnost „*přes mnoho let... v zapomenutí přišla skrze rozličná kacírstva*“. Pouť na den Nanebevstoupení Páně byla „*nejslavnější... od několika set let nejstarožitnější*“.

O pověsti vyjádřil se dr. Václav Novotný [125] že jest „*výmyslem tendenčního úsilí nízké doby protireformačního*“ a zcela bezcenná. Podle dr. Šebánka [175] celá pověst o obležení Kotouče Tatary je „*umělým výplodem kombinační schopnosti Tannerovy*“, který si ji „*prostě zkonstruoval jako svou hypotézu*“. Tannerovou hypotézou však nebyla od předků vzatá pověst a pod přísahou oznámená o „*ukrutných pohanech-černém vojsku*“, chystajícím se zaútočit na Kotouč, v čemž zabránila záplava vod z rybníků. Není také Tannerovým výmyslem položení událostí k času svátku Nanebevstoupení Páně, kdy na Kotouč „*od několika set let*“ chodívala potom procesí. Tannerovou nesprávnou domněnkou je vročení k roku 1253.

Časově dalším záznamem pověsti o Tatarech u Kotouče je zpráva F. Czinglera, který byl novojičským hejtmanem (1663–1703). Dr. Šebánek tvrdil, že Czinglerův popis Kotouče a událostí vychází z Tannerovy knížky, třebaže ji výslovně necituje [173]. Tento názor není zcela oprávněný, Czingler má navíc řadu důležitých údajů, čerpaných z tradice a pramenů. Především klade správněji události k roku 1240. V místech tatarského ležení byla ves Tamovice, která zanikla, zůstal z ní jen panský dvůr. Některé rybníky, jejichž hráze lidé prokopali, klade k Životicům. První ví o velikém lijáku v noci před svátkem Nanebevstoupení Páně, který způsobil přetékání hrází. Po odtáhnutí Tatarů vlivem záplav ležení slíbili lidé o výročí svátku na paměť svého zachránění konati pouti; pobožnosti se udržely až do dob, kdy novojičtí páni stali se vyznavači Luthera a nedovolili na Kotouči vykonávat katolické bohoslužby. Czingler našel cennou listinu z roku 1535 se svědectvím o násilném rozehnutí účastníků tehdejší pobožnosti a její originál odevzdal konviktu.

Dr. Šebánek spojoval vznik umělé pověsti s Tannerem, který ji prostě „*zkonstruoval*“. Palacký [127, s. 393] byl přesvědčen, že jde o pověst lidovou, v 17. století pouze fixovanou. Beck tvrdil, že pověst žila v lidu již před druhou polovinou 17. století [12, s. 22]. V. Flajšhans usoudil, že tato lokální pověst pochází „*asi opět z tatarských nájezdů roku 1663*“. Také J. Mikulka [108, s. 151] hovořil ještě roku 1963: pověst „*pochází až ze 17. století*“. První zápis pověsti však není udáním doby jejího vzniku.

Dr. Aug. Neumann [119, 256] se naopak vyjádřil, že pověst o Kotouči „*má historický podklad*“, opíraje se o závažné prameny. Především uvedl z jezuitských annuů za rok 1660 citát o obnově staré a zapomenuté již pobožnosti a pouti. Šebánek [173] vážil tuto zprávu „*velmi opatrně*“ a nanejvýš připustil, že z ní prosvítá vědomí, že na Kotouči „*kdysi*

nějaká pobožnost bývala“, ovšem bez návaznosti „*na památku jakéhokoliv vítězství*“. Neumannem uvedený citát nelze odbývatí osamoceně, nýbrž nutno posuzovatí jeho průkaznost v rámci ostatních pramenů; o obnovení poutí a pobožností hovoří Tanner k roku 1647 a vysvětluje to i z výroku ubrmanů z roku 1535 u Czinglera.

Toho roku byly totiž násilím znemožněny pobožnosti a rozeznání poutníci na Kotouči [35, díl V, s. 228], [221, III, s. 165]. Wolný míní, že jde o poslední pouť od roku 1241 každoročně konanou. Roku 1533 bylo rozděleno panství jičínské na zboží starojičínské, které připadlo Vilémovi ze Žerotína a na zboží novojičínsko – štramberské, jehož majitelem se stal Bedřich ze Žerotína [221]. Oba bratři žili v nesouladu a v nesvorosti. Vilém byl katolík, kdežto Bedřich patřil mezi horlivé členy Jednoty Bratrské. Bedřich vystupoval tvrdě proti katolíkům, zakázal obřady katolické na svých statcích, mezi nimi poutě na Kotouč. Farář starojičický v příslušnou neděli 1535 přes zákaz vedl poutníky na Kotouč, procesí však bylo násilím rozeznáno lidmi Bedřichovými. Farář případ zažaloval zemskému soudu, avšak podle zprávy ve výroku ubrmanském z 11. srpna 1535 páni u soudu našli, že Bedřich byl v právu, poněvadž kněz pana Viléma přes vůli páně Bedřichovu na grunt jeho šel [201].

Už dávno, například v Kronice novojičického syndika Jana Neussera v roce 1727, byla událost vykládána v souvislosti se zákazem starých poutí; Šebánek [173] naproti tomu hovoří o „*velmi smělé*“ kombinaci, o účelu cesty farářovy na Kotouč mohou být vysloveny různé domněnky. Šebánek připouští jen, že cesta souvisela „*s nějakým úkonem náboženským*“. Šebánek utvořil další domněnku: poněvadž v listině o poutích „*není nic*“, rozhodl, že „*vysvětlením jediným*“ událostí 1535 je „*chození s kříží*“ do polí „*za zdar úrody*“, jaká jsou doložena r. 1507 ve Fulnece. Byly to prý až jezuité, kteří zavedli „*pout na Kotouč na den Nanebevstoupení. . .*“.

Neumann odborně namítl [120], že chození s kříží je „*zhola nemožná*“ Šebánkova „*domněnka*“. V rituálech všech dob a církevních provincií jsou pobožnosti křížových dnů položeny pouze na první tři dny v týdnu před Nanebevstoupením a nikdy na tento svátek. Prosebná procesí o křížových dnech byla vždy a všude podřízena církevním předpisům.

Šebánek uvedl doklad z roku 1722, že 1507 dovolila žerotínská vrchnost fulneckým, aby „*jako jsou od starodávna zvyklostí měli na Boží Vstúpení do Fulneka ze vsí s kříží choditi, z těch vsí aby ještě se tak v tom zachovali. . .*“; nelze však ztotožňovatí tento místní zvyk chození do Fulneka s prosebným procesím v křížové dny do polí za zdar úrody,

ani tvrditi, že se přenesl na Kotouč, pro což není důkazu.

Dále Šebánek se ptá, proč „*položil Tanner památku úspěchu u Štramberka právě ke dni Nanebevstoupení?*“ Předně Tanner ani jezuité tuto souvislost uměle nevytvořili, opak jest další Šebánkovou mylnou domněnkou; Tannerovi přece 1660 pod přísahou „*starí pamětníci*“ a „*věkem sešlí obyvatelé*“ vypravovali v rámci „*starobylé paměti a od předků vzaté pověsti*“ o tom, že vojsko „*ukrutných pohanů*“ v den Nanebevstoupení Páně od Kotouče odtrhlo, načež ze širokého okolí „*chodívalo na horu procesí*“ a „*pout na ten den byla od několika set letů*“ nejslavnější a nejstarožitnější. Tanner tedy svým způsobem jen zapsal, co slyšel, žádnou umělou hypotézu nestvořil.

Roku 1535 byli na Kotouči násilně rozehnáni účastníci procesí a znemožněna bohoslužba na poděkování záchranění lidu od vojsk ukrutných pohanů. Šebánek se domníval, že se mu podařilo „*doklad o zakázaných poutích z roku 1535 z historie škrtnouti*“. Ba ne! I když o poutích na Kotouč 1535 „*není v listině nic*“, nutno údaj řešit v rámci všech pramenů a potom výsledek nedovolí „*škrtnání*“. Součástí přísězných výpovědí 1660 před Tannerem o staré tradici („*starožitná paměť a od předků vzaté pověsti*“) bylo: kdy vojska „*ukrutných pohanů*“ od Kotouče odtáhla, každoročně ve výročí chodívala na horu procesí štramberských i obyvatelů okolních panství; pobožnost trvala „*od několika set let*“, až „*skrze rozličná kacírstva*“ v „*zapomenutí přišla*“; několik set let bylo údobí 1241 až 1535, toho roku pobožnost z příkazu a moci lutherské vrchnosti násilím „*v zapomenutí přišla*“. Obnovena byla až po 112 letech jezuity roku 1647 jako pouť nejstarožitnější. Historičtěji a citlivěji k tradici i k pramenům přistupoval například A. Ugwitz [201], který napsal, že zprávy o poutích 1535 nepřipouštějí pochybnosti o půtkách s Tatary u Kotouče.

Zavedli pouť na Kotouč v den Nanebevstoupení jezuité? Ti dostali horu do svých rukou roku 1624 [201, s. 93]. Po tomto roce přezvali Kotouč na horu Olivetskou, potok Bělou na Cedron, postavili na horu křížovou cestu, na vrchu dvě dřevěné kaple, později zrušené; na těch místech vznikl 1669 chrám zděný (Nanebevstoupení Páně), 1688 druhý (Povýšení sv. Kříže), oba kostely za Josefa II. 1786 a 1787 byly zrušeny a zbořeny, zbytky zdí jsou dosud viditelné. Roku 1647 jezuité nezavedli, nýbrž pouze obnovili „*nejslavnější*“ a „*nejstarožitnější*“ pouť na Kotouč v den Nanebevstoupení; zavedli však ještě nové pouti na Veliký pátek a v den „*Povýšení sv. Kříže*“ [201, s. 139]. Ústřední poutí však s množstvím poutníků zůstala pouť obnovena v den Nanebevstoupení.

Svědectví, že v ten den odtáhl oddíl pohanských vojsk od Kotouče a na paměť zachránění se od těch dob ve svátek Nanebevstoupení konaly poutě a pobožnosti, se stala předmětem prudkých útoků, pokud se věrohodnosti týče. V roce vpádu Tatarů 1241 na Moravu připadl svátek Nanebevstoupení Páně na den 9. května. Toto datum a přísežné vyprávění starých lidí o přítomnosti pohanských vojsk u Kotouče v souvislosti s Nanebevstoupením Páně se shodují se souvěkým historickým dokladem, jímž je přípisek nadřízeného kvardiána minoritů v Kolíně nad Rýnem v opisu viceministra Jordana z roku 1241: „*Tataři před Nanebevstoupením Páně vtrhli na Moravu, kde setrvali. . .*“. Proti věrohodnosti této zprávy obrátil se už dr. Demel [28]. Dr. V. Novotný byl přesvědčen „*o mylnosti tohoto data*“ [125, s. 720, 734]. Bylo prý to sdělení jen z doslechu, které nemůže být dokladem ani o příchodu ani o pobytu Tatarů na Moravě, poněvadž než zvěst do Kolína došla a dále byla rozšířena, jistě se již okolnosti změnily. Snad právě kvardián Kolínský obdržel list před Nanebevstoupením Páně, a proto učinil svůj příspěvek. Nebylo to možné, protože v dodatku na listě je uvedeno, že Tataři na Moravě „*setrvali*“. Věta o vpádu na Moravu byla tedy psána s časovým odstupem po Nanebevstoupení. Šebánek hovořil o „*domněle autentické zprávě*“, o níž není třeba se šířiti.

Nápor odpůrců měl cíl odstraniti historický souvěký pramen o přesném času vpádu Tatarů na Moravu, zamítnout potom jejich zdejší přítomnost. Pramen se nehodil do chybných představ, že Tataři během týdne, nejvýše 14 dní Moravou jen protáhli.

Tento tanec domněnek o bezcennosti tímto pramenem neotrásl. Jedině se s ním shoduje tradice o Kotouči a pohanském vojsku v souvislosti s Nanebevstoupením Páně a nelze jinak, než přisvědčiti věcné obhajobě Kotouče Aug. Neumannem. Tato shoda je evidentní a pověst o Kotouči má historický podklad.

Černé vojsko u Kotouče.

Když Tanner roku 1660 vzal pamětníky pod přísahu, aby je zavázal ke sdělení spolehlivého a nezkráceného vyprávění, převzal z něho do své knihy zprávu o „černém pohanském vojsku“, jehož ležení u Štramberka bylo zničeno přívalem vod v noci před Nanebevstoupením páně [119]. Roku 1660 obyvatelé štramberští ještě znali pohanské voje „černé vojsko“, které zničilo osadu Tanov u Kotouče. Kromě různých jednotlivých kmenových názvů (Najmané, Kereitové, Tajdžijutové, Merkižové atd.) dělili

se Tataři na „bílé“ a „černé“. Podle oficiálních pramenů dynastie Juaň Mongolové zvali se Dada, archimandrit Palladij v poznámkách k překladu starého mongolského podání o Čingischánovi nazvali je „Čingiz Dada“. Oděv tatarských mužů i žen býval tmavý až černý. Tatarská vojenská korouhev („tug“) byla znamením opatřena černým sokolem. Starobylý charakterizující název „černé“ tatarské vojsko, udržení v podání u Kotouče ještě 1660 dosvědčuje, že zde byli kdysi Tataři [39].

Tatarské uši.

Ve Štramberku ještě dodnes se zachoval zajímavý historicko-národopisný zvyk: památka zachránění křesťanů před Tatary oslavuje se každoročně v den Nanebevstoupení Páně poutí, na níž se prodávají perníkové uši, které jsou vzpomínkou, že Tataři křesťanům uši utínali [178, s. 22], [221, s. 58].

Nejstarší zpráva o tomto tatarském zvyku je ze 13. století u syrského kronikáře Abulfaradaše (jiným jménem Bar Hebraeus), zemřelého roku 1286. Jeho dílo bylo v Evropě poprvé zveřejněno až roku 1663, takže nemohlo sloužit za podklad dřívějším pramenům [169]. Polský historik Jan Dlugosz zaznamenal: v bitvě u Lehnice padlo mnoho křesťanů, jimž Tataři uřízli po jednom uchu, naplnili jimi devět pytlů, které poslali velkochánovi do Asie na důkaz vítězství [111, s. 372], [153], [146, 30].

Stejnou událost lehnickou uvádí roku 1655 Bohuslav Balbín asi na podkladě Dlugosze.

Jan Tanner (1623–1694) roku 1674 také napsal, že Tatary uříznuté uši naplnily devět pytlů.

Na Moravě Tataři, hrnoucí se od Olomouce k Hostýnu Záhořím, uřezali uši lidem vesnice, která se proto nazývá Bezuchov nedaleko Dřevohostic.

Řada pramenů tudíž brání, abychom v tomto zvyku Tatarů viděli jen bezcennou pověst, vzniklou v nové době. Zaznamenal ji i básník „Jaroslava“ v líčení bitky u Olomouce veršem:

„... i siemu Tatarín ucho stříže“

Závěrem možno, ba nutno ve shrnutí všech poznatků přiznati událostem u Kotouče historický základ; byl zde přítomen menší oddíl Tatarů před 9. květnem, tedy hned po průniku.

Kapitola 3

Hostýn

Jest výrazný kopec Hostýnských vrchů, které jsou pokračováním Vsackých hor. Vrchy jsou rozmezím mezi malebným Valašskem, úrodnou Hanou a rázovitým Slováckem, ční jako hradba nad rozlehlou středomoravskou rovinou. Vlastní Hostýn na východě a jihovýchodě je obklopen věncem lesnatých hor s příkrými, těžko přístupnými údolími. Okolní vrchy zde značně převyšují Hostýn, vysoký 736 m. K jihozápadu, západu a severozápadu se rozkládá daleko na Přerovsko, Hulínsko a Holešovsko mírně zvlněná přehledná rovina v nadmořské výšce 280–350 m.

Do roviny jakoby vysunutý Hostýn je mimořádným vyhlídkovým bodem: za jasného počasí je vidět ke Kralickému Sněžníku, slezské pohoří v dálce nad Odrami, Beskydy s Radhoštěm, Javořinu, jihomoravskou Pálavu, hrady Starý Jičín, Helfštýn, Holešov, Napajedla, Buchlov a povodí Moravy přes Uherské Hradiště až ke Strážnici, část Slovenska až k Turčanskému Kriváni.

3.1 Název

Základem názvu Hostýn je bezesporu „*host*“, tedy složka mnohých místních názvů, na příklad: Hostěradice, Hostěradky, Hostice, Hostim, Hostivice, Hostinné, Častohostice, Hostišov, Hošťka, Hostivař, Bedihoště, v Polsku Gostów, Gostyn, Gostýn, Goscieszyn, Goszcyce atd. [89]. Pokud se stáří názvu týče, podle dr. Oldřicha Králíka byla hora až do 16. století „*bezvýznamná*“ a jméno poprvé se tehdy vyskytlo ve spojení s Jiříkem Žabkou z Limberku; možno tak tvrdit, jestliže listinu Břetislava vévody, jíž roku 1030 daroval horu „*Gostine*“ s okolím na potoku Rusavě

až k Holešovu a s lesem Doubravou chrámu sv. Petra v Olomouci, považujeme za falzum. Bystřické knihy ze 16. století mají tvary „*Gostin*“ a „*Hostejn*“, Pešina z Čechorodu 1677 „*Hosteyn*“, Beckovský „*Hostayn*“, Komenský na své mapě „*Hosteyn*“ [17, I, č. 77, s. 113].

Proti tvaru „*Hostajnov*“ obrátil se profesor Antonín Vašek [204]. Čech by byl horu Hostajnem nazval „*na neštěstí jen v XV. a XVI. století*“. Jak by se mohlo „*osudné ay*“ dostat do RK? Falsátor vzal jméno „*z německých knih neb novin, kde se dočetl tvaru Hostejnu*“ a k tomu z domyslu úmyslného přidal „*příponu ov, kterou mnohá místní jména mají*“. Dr. Flajšhans také považoval „*Hostajnov*“ v RK za „*nemožné a patrně vzniklé z pozdní formy Hostajn*“.

Ve staročeském „*Tkadlečkovi*“ z počátku 15. století [251] jsou však tvary „*hostajně*“ a „*hostajenstvie*“. Přípona „*ov*“ je licentia poetika!

3.2 Básník Jaroslava Hostýn neznal?

Alois Vojtěch Šembera v roce 1841, kdy ještě nepochyboval o starobylém původu RK [178], jen upozornil, že básník „Jaroslava“ Hostýn „*neznal z vlastního shlédnutí*“ a nebyl „*náležitě povědom ani krajiny*“. Tímto vývodem se jen narušovala souvislost příslušných veršů a místa děje, básnický tak zdařile předvedeného. Postupně po zásadním přerodu myšlení a převratném názoru směrem k pojmu novodobého „*podvrhu*“ zesílil Šembera svůj závěr doplněním, že Hanka přemístil od Olomouce 4 míle vzdálený Hostýn do bezprostřední blízkosti Olomouce.

Z názoru stala se obžaloba: nedostatek správného poznání Hostýna a okolní krajiny by ovšem v básnickém ztvárnění nemusel být důvodem k podezřívání, jestliže umělecká stránka bývá nadřazena a realita jí podřízena. Z tohoto pojetí se však „Jaroslav“ důsledně vymyká.

Zmatení Hostýna se Svatým Kopečkem se stalo oblíbenou zbraní proti stáří RK. Také Antonín Vašek [204, 32] razil odvážně cestu tomuto záměru; tvrdil, že skladatel „Jaroslava“ na Moravě nebyl a položení Hostýna. . . neznal, an si jej zmátl se Svatým Kopečkem u Olomouce (proto také praví: „*hora nevysoká*“, což se sice s Kopečkem shoduje, nikoli s Hostýnem. . .)

V tvrdošijném náporu na stáří RK, provedeném roku 1932, dr. Flajšhans viděl v „Jaroslavu“ „*neznalost krajiny*“, jejíž „*chlumek*“ shoduje se spíše s kopečkem (Svatý Kopeček u Olomouce) také proto, že tábor tatarský obklíčil celý „*chlumek*“, což u skutečného Hostýna je naprosto

nemožné. Ovšem, postřeh je zcela správný a odůvodněný.

Ještě dále v místopisu „Jaroslava“ pokročil dr. Josef Skutil roku 1939: celé dějiště je prý „*autore m vůbec kladeno k Olomouci*“, „*chlumek*“, „*hora nevysoká*“ „*nemůže být kopec Hostýn, nýbrž olomoucký Svatý Kopeček*“ [161, 109].

Tyto názory svědčí o chybném a nedokonalém promítnutí příslušných veršů do hostýnské krajiny a naopak. Básník totiž Hostýn a okolní oblast dobře znal!

3.2.1 Hora anebo Kopeček

V „Jaroslavu“ sluje Hostýn „*hora*“. Její nadmořská výška je 736 m. Svatý Kopeček severovýchodně od Olomouce má pouze 382 m. Jest to jen poslední výběžek Nížkého Jeseníku. Z Hanácké roviny působí sice poněkud majestátně, ale je to přece jen „*kopeček*“, vyvýšený nad okolní rovinu jen o 130–150 m. (Samotížky 231 m, Bystrovany 235 m, Dolany 260 m). Naproti tomu Hostýn z roviny (u Bystřice 350 m, Kroušovy 317 m, Ochozy 350 m, západně od Bystřice 350 m, u Prusinovic 280 m, jižněji 310 m, mezi Tučapy a Hlinskem 355 m). Vzdálenost Hostýna od Olomouce je v přímé čáře 45–50 km, Kopečku 6 km.

Básník „Jaroslava“ upřesňuje Hostýn částí verše „*hora nevysoká*“: tím ovšem není oprávněno snížení na úroveň „*Kopečku*“. Je to sice hora „*nevysoká*“, ale vždy „*hora*“. Dodatek, že jde o „*horu nevysokou*“, vztahuje se na srovnání horských poměrů východně od Hostýna: zde Javorník dosahuje výšky 865 m, Čerňava 840 m, takže Hostýn je „*horou nevysokou*“ v poměru k převyšujícím okolním horským vrcholům. (Javorník o 130 m, Čerňava o 195 m.) Rozdíl mezi „*horou nevysokou*“ a „*Kopečkem*“ u Olomouce je tedy podstatný a objekty jsou nezaměnitelné!

3.2.2 Chlum a chlumek.

Zdánlivě závažný postřeh, že básník „Jaroslava“ Hostýn a krajinu neznal, vyplynul především z nemožnosti umístění tábora Tatarů kolem dokola hostýnské hory, která je na východě sevřena těsnými údolními a horami s příkrými stráněmi. Tento závěr pramení však z nedostatečné pozornosti k tomu, co vlastně básník o Hostýně a okolí říká, a nebyl vzat podrobně zřetel k místopisným reáliím básní podávaným.

Omyl vznikl představou, že básník obkličuje táborem tatarským kolem dokola „*chlumek*“, tedy Hostýn. Ve verších „Jaroslava“ toto zma-

tení ovšem není: básník zná „*horu nevysokou*“, jménem „*Hostajnov*“, a dodává, že „*máti božia divy tamo tvorí*“. Dále je básníkem výlučně užít pro hostýnskou horu název „*chlumek*“:

I u povodňu sich Tatar lútých
kolébáše sě voj křesťan středem
úsilno sě drúce k siemu **chlumku**,
na němž Máti Božia divy tvorí.
...
Srazichu sě v jednu sílu silnú
vyrazichu jako oheň z země
tamo **k chlumku** i z Tatar přemnostvie
Zpátečnimi kroky **chlumkem** vzhóru,
...
i mknuchu sě (Tataři) prudko vz **chlumek** vzhóru
...
i hnachu třmi prúdy lúto vz **chlumek**.

Dále hovoří verše o Vratislavovi na Hostýně, mezi jehož slovy je i verš: „*Pohynem-li žízniú na siem chlumce...*“ Nemůže býti pochyb, že těmito verši básník mínil jen vlastní Hostýn – Chlumek, s náspy, kaplí a pramenem. Tatarský „*tábor vrahóv*“ je naproti tomu v básni položen v krajině takto:

tábor sien bě strašný kolkol **chluma**
až do nedozíráma daleka.
Na ručiech tu koniech vňuž hemzechu

s rovinou kolem až do „*nedozíráma daleka*“. Daleký rozhled u Hostýna je možný pouze západním směrem do středomoravské rozsáhlé roviny. Zde **ve vzdálenosti téměř 3 km od Hostýna u vsi Bílavsko malebně vyčnívá z roviny dnes zalesněný vrch „Chlum“ (421 m)**. Lidové podání jej spojovalo s Tatary [80]. Na „*Chlumu*“ jsou zbytky opevnění. Nalezeny zde byly části pravěké keramiky, valy a příkopy jsou pozůstatkem středověkého hradu z 13. století, který roku 1555 byl pustý podle zápisu v zemských deskách (XXVI.2), týkajícího se majetku Buriana Žabky z Limberka („*se vsemi pustými Mrklínkem, s Novú Vsí, Raczovem, Jenčí, s Jestřebím, Lhotú, hrady pustými Obřany, Křídlem, Chlumem a tvrzí pustú Chvaličovem*“). Tento „*Chlum*“ s širou rovinou

„kolkol“ „až do nedozíráma daleka“ jest „Chlumem“ z hostýnské části „Jaroslava“.

Mezi *Chlumem* a *Hostýnem* – *chlumkem* je u Slavkova kopec *Bedlina* (450 m), vzdálený od Hostýna jen 1.5 km [67]. Podle pověstí byl zde stan chámův a jeho družiny. „*Chlum*“ a „*Bedlina*“ bývaly zvány lidově „*Tatarské kopce*“. „Jaroslav“ má další zajímavý údaj o ležení Tatarů:

*Na ručiech tu koniech vňuž hemžechu
nosúce na kopiech napíchané
hlavy křesťan vzvýš k chámovu stanu*

Je tedy zde soulad mezi podáním, podle něhož na „*Tatarském kopci*“ – *Bedlině* byl chámův stan, k němuž Tataři podle „Jaroslava“ nosili „*vzvýš na kopích hlavy křesťanů*“.

Údaje jsou doplněny poznámkou, že křesťany z naspů hostýnských svalených dvacet „*klád mocných*“ Tatarů „*sdrťichu*“... „*ješče vzdál na rovniú*“.

Jednoznačně jest jasné, že „*Chlum*“ jest od „*Hostýna* – *chlumku*“ odlišný objekt.

Závěrem: „*Hostajnov* – *chlumek*“ s kaplí, náspy a pramenem, jest samostatným horským objektem, rozdílným od „*Chlumu*“, vyčnívajícího z rozsáhlé roviny západně od Hostýna, na níž kolkol „*chlumu*“ se dle básně prostíral „*do nedozíráma daleka*“ tábor Tatarů. Básník klade hlavní stan „*vz výš*“; podle tradice byl na „*Bedlině*“ – „*Tatarském kopci*“.

Básník tudíž relief krajiny okolo Hostýna dobře znal, zdejší místopisné objekty a údaje tvoří realie hostýnské části „Jaroslava“.

3.3 Hostýnská tradice

Pod pojem hostýnské tradice shrnujeme historické doklady vztahující se k dějům v „Jaroslavu“ líčeným a památky s nimi spojené. Úvodem reprodukuje stanoviska některých badatelů:

Jaroslav Goll [49], historik Karlovy university, roku 1886 byl sice proti dřívějšímu mínění přesvědčen o novodobém původu RK (neboť novodobému básníkovi „Jaroslava“ byl údajně průvodcem jezuita Kruger 1669), ale, *nevíme, kdy počátek svůj vzala pověst o matce boží, jež na Hostýně „divy tvoří“ a jež křesťany na této hoře před Tatarů zachránila*“.

Bertold Bretholz [20] je již určitější: současné prameny mlčí o boji s Tatary u Hostýna, první zpráva je teprve u Krugera, takže moravská tradice o vítězství nad Tatary u Hostýna projevuje se nápadně mladě.

Václav Novotný [125] vyhrotil svůj odsudek pověsti hostýnské v tvrzení, že jde o „*výmysl tendenčního úsilí nízké doby protireformační*“, „*u Hostýna nebylo nikdy žádné bitvy s Tatary*“, která byla nově vymyšlena z obchodních účelů na odůvodnění zázračného pramene tam prýšticího.

Václav Flajšhans roku 1932 [45] napadl hostýnskou tradici, která prý byla vytvořena až jezuitou Balbínem a Krugerem v druhé polovici 17. století, kdy všude vyrůstají poutní místa, množí se zázračné obrazy, divotvorné prameny, stavějí se chrámy a kaple Panny Marie. Pověst hostýnskou prý Balbín upletl z nedávných událostí.

V 17. století byla Morava sužována za vpádu Švédů, Turků a Tatarů. Zhoubným byl zejména vpád Tatarů roku 1663, kdy podle Flajšhans také krajina okolo Hostýna zažila ozbrojený odpor Valachů a Hostýn obsazený posádkou pod velením Ludvíka Arnošta Elbognera, pána na Přílepech, stal se patrně útočištěm lidu. Morava byla zachráněna až porážkou Turků Montecuccolim a Sporkem na hranicích Štýrska u sv. Gottharda roku 1664. Flajšhans dále ví, že toho roku 1664 lid na Moravě pamatoval na trýzeň tatarskou 1663, spojil vítězství svatogotthardské s pomocí Panny Marie a Balbín tuto tradici hned přenesl dost obratně na Hostýn k zázračné vodě a kapli s novými poutěmi; sloučil „*snadno*“ tatarská trápení z roku 1241 a 1663 v jedno a jako historik přidal i Jaroslava ze Šternberka. „*Stvořil tak novou tradici*“ – domýšlí Flajšhans [45].

Bohuslav Balbín pobýval v Kladsku jako jezuitský scholasticus na humanitních studiích jeden rok 1638–1639. V prvním spisu, týkajícím se také Tatarů, nezmiňuje se vůbec o Hostýně. V dalším spisu uvádí 36 zázračných Madon, ale ještě mlčí o hostýnské. Teprve ve třetí knize „*Diva Montis Sancti*“ se Balbín omlouvá, že v „*Diva Turzanensis*“ z roku 1658 opomenul uvést Pannu Marii hostýnskou na Moravě u Holešova na hoře Hostýně. „*Jsme na počátku mariánského kultu*“ zdejšího a zároveň „*máme první zápis tradice moravské*“, říká Flajšhans [6][7][8].

Bylo by ovšem možné, že turecké nájezdy v 17. století mohly založit tradici o nich, nebo aspoň odrazit se ve folkloru zejména v našich baladách a pověstech, což se také stalo. „*Oklamaný Turek*“, „*Za Turka prodaná*“, „*Ztracený syn – janičář*“, „*Uloupená nevěsta*“ atd., kramářské

písň „*Píseň o Turku*“ z roku 1593, „*Píseň žalostivá*“ z roku 1683, „*Píseň žalostivá o velikých neštěstích. . .*“, „*Lamentace tureckého velkého vezíra Kara Mustafa Baša*“ z r.1684, hra „*Komedie o turecký vojně*“ aj.[14].

Při dvou vpádech v květnu 1605 byla jihovýchodní Morava hrozně zpusťošena a vylidněna (Strání, Strážnice, Brod, Hluk, Rohatec, Lanžhot, Veselí, Bílovice, Ostroh, Zlín, Malenovice, Brumov, Holešov, Valašské Meziříčí). V údobí 1621–1623 několikrát vtrhli Turci opět na Moravu, krutě řádili v okolí Znojma, Brna, Olomouce, Hradiště [10].

Flajšhans však podezřívá Balbína, že hostýnskou tradici uměle vytvořil na základě vpádu Turků a Tatarů v září 1663, kdy vojska rozlila se jako povodeň do východní a jižní Moravy, pustošice strašlivě okolí Brodu, Strážnice, Lanžhota, Hradiště, při postupu na Vídeň pronikla na jednu míli k Brnu. Turky konečně porazil v rozhodné bitvě u sv. Gottharda maršálek Montecuccoli v roce 1664.

Flajšhans obrátil ostří svých útoků na tradici hostýnskou také na původ a stáří hostýnského chrámu a tvrdil, že teprve v XVII. století začínají zprávy o kapli hostýnské, k novým kaplím Rotalovým a k novému zázračnému obrazu pozdě „*vyrůstá nová tradice*“ a vznikl základ k poutím. A vůbec tam kaple nesměla stát. . . napřed musel být zázrak a potom tam mohla být kaple.

Dr. V. Flajšhans dokonce podložil básni svůj omyl (domníváme se, že neúmýslný), když přeložil Balbínovo „renovavit“ svým „vystavěl“.

A pramen? Dlouho po roce 1586 (vydán spis Jordánův o léčivých vodách na Moravě) nabyt pověsti zázračné a první a ne zcela bezpečná zmínka o pramenu je až z doby „*horlivé rekatolisace*“ roku 1625. Flajšhans opakoval i Novotného výrok o obchodních účelech hostýnské tradice.

Na její obranu povstali ihned **F. B. Vídenský**, autor nejúplnější práce o Hostýně a profesor **dr. Augustin Neumann** [209] [210], [211]. Bylo jimi zjištěno, že Flajšhansův útok je „*snůškou jeho nápadů*“ (Vídenský) a že „*fantazíruje*“ (Neumann). Výrok o „*obchodních*“ účelech Neumann nazval „*nešetrným*“ a „*krajně opovážlivým*“: uvedl dva záznamy z matriky děkanství v Holešově, z nichž je zřejmo, jaké byly výsledky těch „*obchodních*“ záměrů. K roku 1672 matrika uvádí: farář nemá z hostýnských poutí nic, leč jen ofěru, takže není ani zavázán k tolika břemenům, jako je mimo jiné i hoštění kněží vodících poutníky na Hostýn, činí tak z „*katolické piety*“ a „*z pohostinné ctnosti*“, zvláště však, aby *stará* mariánská úcta se zachovala příštím pokolením. K roku 1691

jsou příjmy upřesněny: od osadníka na Hostýně dostane farář ročně 1 zl.10 kr., jinak nic, vyjma ofěry. To všechno však nestačí k vydržování kaplanů.

Obranou Neumannovou bylo dále zjištěno, že místa o Hostýně jsou v prvním svazku „*Diva Montis sancti*“ : kniha dostala tři imprimatury, z nichž první je z 15. září 1663, kdy Balbín měl knihu v rukopisu dávno hotovou, kdežto vpád turecký na Moravu se uskutečnil až později 6. a 7. října, **nehledě dokonce na čas bitvy u sv. Gottharda 1664, s níž Flajšhans spojoval vznik hostýnské tradice u Balbína už 1663.**

Nepřekonatelné potíže s vírou ve věcnou podstatu Flajšhansových nápadů vedly na příklad dr. Jindřicha Šebánka [173] k opatrným opravám: doba, která zbývá Flajšhansovi od událostí, které mají podle něho býti motivem (tedy od let 1663 - 4!) do roku, kdy máme pověst už poprvé doloženu (1665), je nápadně krátká. Dále útěk vesničanů na Hostýn je jenom domněnkou Flajšhansovou, založenou na zmínce Pešinově o tehdejší ozbrojeném odporu proti Tatarům. Peřinka v monografickém zpracování vpádu Tatarů roku 1663 [131] zjistil pouze, že „*nepřítel řádil v okolí Holešova*“. Šebánek však zabředl do další domněnky, když tvrdil, že vzorem hostýnské pověsti byla Tatarská pověst olomoucká, vytvořená „*snad*“ činným přispěním hr. Rotala, rozhodně však jde o pověst umělou, nikoliv lidovou.

Druhým jezuitou obviněným z vybájení hostýnské tradice je **Jiří Kruger** (Crugerius)(1608–1671), historik řádu jezuitského, rektor v Hradišti, který Hostýn znal. Vypráví zhruba totéž co Balbín, avšak uvádí lidové podání z okolí Holešova. Píše o bitvě u Olomouce, zná doklady z Hájka, Dubravia a Paprockého a připomíná, že vítězství Jaroslava ze Šternberku u Olomouce zaznamenala řada badatelů, zatímco události hostýnské z roku 1241 dosud nikdo, ačkoliv tradice o tom trvá až do dnešního dne:

Za tatarského vpádu k Olomouci hledali křesťané útočiště na Hostýně a pokácevše kolkolem stromy lesní, zatarasili před Tatary vchody na Hostýn. Poněvadž lid shromážděný na Hostýně neměl vody a trpěl žízní, prosil Boha o pomoc a Matku Boží o přímluvu. A hle, skoro na samém temeni roze-
stoupila se země a z té trhliny vyvalil se proud vody tak, že až potokem stékala s hory. Tím křesťané byli zachráněni od smrti žízní; potom také Tataři ustoupili k Olomouci, minulo i nebezpečnoství od zuřivého nepřítele. Vděčný lid postavil

chrámeček ke cti Matky Boží blíže pramene. Od těch dob chodí množství poutníků na Hostýn k Matce Boží a ke svaté neboli zázračné studánce.

O vzniku této pověsti vyjádřil se dr. Jaroslav Goll [49] těmito slovy: „*Kruger sám si ji asi nevymyslíl*“.

Podle Neumanna je „*zcela vyloučeno, že Crugerijs. . . by si býval mohl vymyslíti nějakou pověst o Hostýně a tuto smyšlenku dodatí Balbínovi jako historickou pověst*“. O samostatnosti záznamu Balbínova a Krugera svědčí i rozdíly v podání. Oba však kladou hostýnskou událost do časů tatarského vpádu 1241.

K roku 1641 (28 let před Crugeriem) zaznamenal kroměřížský rektor jezuitů J. Schmidl [158] doklad, z něhož vysvítá, že se na horu Hostýn u Holešova, proslulou památkou na vítězství nad skytským Tamerlánem, konaly po Nanebevstoupení Páně poutě k prastaré kapli mariánské. Neumann dokázal, že pod jménem Skytů jsou zde míněni Tataři, záměna jmen je prastará, jak je zřejmé z dokladu z r. 1511 [183], kdy Augustin Olomoucký ve své „Series“ píše rovněž o Skytech, vpadnuvších po roce 1240 do východní Evropy.

Z roku 1672 je v matrice děkanství v Holešově [119, 172–173] zápis o farnosti bystrické: „*K bystrickému shlíží svatyně hostýnská, zbudovaná před 400 lety ke cti Blahoslavené Panny Marie z této příčiny, jak nepřetržitě lidové podání vypráví: Uteklo se tehdy velké množství křesťanů na horu zvanou Hostýn, kterou oblehla část vojska tureckého, ale nadarmo, neboť byli častými výpady křesťanů zahnáni a tam na díkuvzdání Matce Boží postavili svatyni.*“

K rukopisu z roku 1672 je přiložen sešit s protokolem o stavu farnosti, datovaný rokem 1691, a oba prameny dokládají hostýnskou tradici, zachovanou přes 400 roků nepřetržitým lidovým podáním.

J. Středovský [119, 172–173] roku 1712 uvádí hostýnskou pověst zhruba podle Krugera, ale doplňuje ji dalšími údaji; hostýnská tradice souvisí s boji roku 1241, kaple na Hostýně byla postavena na památku tehdejšího vítězství nad Tatary, každoročně proto putuje zbožný a vděčný lid na Hostýn, toto putování nepřestalo ani v protestantském XVI. století, tamní mariánská úcta je stará, nepřerušovaná a holešovští páni se neodvážili vyhladit tuto starou úctu. Kaple později sloužila horníkům, majitel panství Václav Bítovský dal 1619 zničit obraz hostýnské Madony, uctíváný už od doby vítězství nad Tatary 1241.

J. Schmidl, rektor v Kroměříži, k roku 1567 [157] vypráví, že jezuité

z Kroměříže do Holešova a odtud „na horu Hostýn, proslulou v tatarské válce“ zavítali, kam křesťané před Tatary utekli a tam se hájili, jsouce však svírání žízni prosili Pannu Marii a byli zachráněni.

Konečně jest dokladem hostýnské dávné tradice i nadační listina zbudovatele nového chrámu Františka Ant. **Rotala** pro kněze hostýnské; podle listiny Rotal nejenom zbudoval výstavný chrám, nýbrž i 1747 dva světské kněze fundoval z „*pravé pobožnosti k nejblahoslavenější Panně a Matce Boží Marii na hoře Hostýně. . . a slavné pro podivuhodné vítězství roku 1241 nad Tatary*“.

Dr. Šebánek se vyjádřil [173, 21–22], že o nových dokladech o Hostýně snesených Neumannem nebude se vůbec šířiti, protože i pokud sahají před rok 1663, **vědí jen o poutích na Hostýn, o Tatarech však nevypovídají**. Neumann tradici bránil s odvoláním na svůj důkaz, že jezuité píšíci o Hostýně ztotožňovali Tatary se Skyty [119, 168–169].

Ačkoliv ostrý souboj obhájců a protivníků hostýnské tradice z let 1932–1935 byl rozhodnut ve prospěch Hostýna, přece dr. Josef Skutil 1940 [160, 41] tvrdil, „*Tataři s moravským Hostýnem a Sv. Hostýn s barskými Mongoly neměli nikdy nic společného*“.

Osobitý výklad vzniku hostýnské tradice podal olomoucký **dr. Oldřich Králík** [89]. Balbína vzal proti Flajšhansovi v ochranu potud, že nelze si hostýnskou pověst představovat jako „*individuální dílo Balbínovo*“. Škrtneme-li však příliš pozdní datum r. 1663, „*má asi Flajšhans pravdu*“. Podmínky vhodné pro vznik pověsti a slávu Hostýna jakožto poutního místa se zrodily v stoletém intervalu 1550–1650, ale pevný tvar pověsti vznikl „*až v době po třicetileté válce*“ takto: „*byly zde valy, k valům bylo potřebí nějakého boje a k boji chyběl nepřítel. . . v 17. století aktuální bylo nebezpečí turecké, proto se k pravěkým valům na Hostýně přibájila bitva s nepřitelem z východu. . . nakonec v konkurenci zvítězil. . . mongolský Tatar z r.1241*“.

Miroslav Ivanov se domníval [69], že jezuité, kteří se usadili v Olomouci v roce 1566, udělali si z Jaroslava ze Šternberku „*výnosný obchod a kult*“, až konečně dějiště Jaroslavova vítězství položili na Hostýn, který se tak stal „*poutním místem*“.

Na obranu Balbína a Krugera bylo vzpomenuo rozvážných slov **Josefa Pekaře**:

. . . ukvapeně usuzují ti, kteří si představují katolický klérus té doby jako společnost podvodníků, která nelekala se žádného

prostředku, jímž by dospěla k domnělému svému cíli... [136].

Po věcné stránce možno Pekařův úsudek rozšířiti o obsáhlejší studii **Kamila Krofty** [90]:

Významnou složkou pobělohorského „učeného“ dějepisectví byla historiografie jezuitská; vydala také díla historická, založená na pramenech, jimiž zasáhli čeští jezuité velmi významně do vývoje českého dějezpytu a pomáhali tak klásti základy našemu modernímu dějepisectví vědeckému. Hlavní zásluha o to náleží znamenitému, svým vrocím českým vlastenectvím proslulému jezuitovi Bohuslavu Balbínovi. V jeho velikém díle „*Epitome rerum Bohemicarum*“, podávajícím souvisle české dějiny, je s ohromnou pílí sneseno, a zachováno mnoho zpráv historických, z části odjinud neznámých, spis vyniká „*rozsáhlou znalostí pramenů a starších spisů dějepisných*“ a „*snahou o jejich kritické zpracování*“. Velmi významnou je okolnost, že spis prošel censurou českému nacionalismu nijak příznivou: je známo, že při přísné organisaci jezuitského řádu a Balbínovu postavení v něm bývá censura velmi přísná a neobvykle dlouhá. Bylo zcela vyloučeno, aby Balbín předložil k cenzuře rukopis s novým nevěcným, nedoloženým a podvodným vytvořením hostýnské tradice. Kromě toho nutno mít na paměti Balbínovu zásadu, že si „*předsevzal uvádět jen jistá fakta*“.

V rámci a duchu těchto postřehů bylo nemístnou odvahou podkládat Balbínovi i Krugerovi podvodné jezuitské úmysly v případě hostýnské tradice.

3.4 Z prehistorie hradiska na Hostýně

Vrchol hory je obehnán mohutným valem s venkovním příkopem. Zřícenina opevnění je značně vyvýšena napříč na jihozápadní opyši, kudy byl snadnější přístup z roviny a kde je krásně zachován původní vchod zvaný „*stará vrata*“. Úhrnná délka valů jest 1857 m, plocha valem uzavřená téměř 20 ha.

V ohybu opevnění u „*starých vrat*“ býval rybníček, v němž byla v roce 1974 archeologickým výzkumem zjištěna stará vodní nádrž [230].

Už staršími archeologickými nálezy, vesměs náhodnými, byla doložena sídelní minulost hostýnského hradiska. Hradiště vybudoval lid popelnicových polí slezsko-planětického typu, osídleno bylo v mladší době laténské, nechybí nálezy staroslovanské, počínaje dobou Velké Moravy a konečně i nálezy středověké, například ze 13. století a pozdější [160, 1–10, 17–33]. Soustavným výzkumem Archeologického ústavu v Brně byly tyto úseky osídlení znovu potvrzeny: v roce 1971 byl proveden u původního vchodu plošný odkryv na ploše 700 m², nalezeny byly památky z údobí popelnicových polí, dále z doby keltského osídlení [228, 313]. Poblíže akropole byly zjištěny terasovité úpravy terénu, cesta a silné osídlení laténské. V souhrnu ukazují bohaté laténské nálezy a průzkum opevnění, že zde bylo vybudováno důležité keltské oppidum městského rázu, vázané na rudnou oblast a cestu k Podunají a k Baltu.

V roce 1975 byl ověřen částečný rozsah a přesnější časové zařazení slovanského osídlení Hostýna. Ve vrstvách nad souvislými kamennými rozpady a mezi nimi byla nalezena keramika z doby Velké Moravy (9. století), dále z mladohradištního údobí (10.–12. století), konečně z 13. století a z pozdějších údobí [106].

3.4.1 Valy

V „Jaroslavu“ hovoří básník o hostýnských **náspech** těmito verši:

V husté tmě křesťené **náspy** vrrhú
náspy zakopané kolkol vrcha.

...

Křesťené na **náspech** vsudy stáchu,
 přivalichu klády po kraj **násep**,

...

Juž juž Tateré sě v **náspy** hnachu,

...

juž sě jechu **náspy** rozkotati.
 i svalichu s **násep** klády mocné.

...

slavný Vněslav sražem s **násep** šípem.

Další zprávy o valech na Hostýně:

- Opevnění Hostýna zná už roku 1666 Jiří Kruger, který se zmiňuje, že od valů byly tatarské hordy odraženy [119, 125].
- Zápis v matrice v Holešově z roku 1672 hovoří o „*starých valech na hoře*“ Hostýně.
- Další zmínka o „*valech sypaných*“ okolo „*kostela a vrcha*“ je z roku 1697 v zápiscích po knězi Václavovi u Jana Záborského [222].
- Stará píseň z roku 1754 dosvědčuje, že Moravané na Hostýně se proti Tatarům „*silně ohradili, šancemi všudy po vrchu dokola obtáhli*“.
- Prof. A. V. Svoboda [171] [209, 16–17] v roce 1829 přiznal, že ještě dlouho na Hostýně bylo vidět stopy náspů, což je svědectví, že „*básník ne podle výtvorů ducha svého, ale ze skutečnosti zpíval!*“ (To by mohlo postačovat odpůrcům k tvrzení, že „*spolupáдельник*“ mohl na základě této znalosti stvořit na počátku 19. století verše Jaroslava)
- Valy hostýnské bývaly spojovány vznikem s opevněním proti Tatarům [19, 388].
- Wolny píše, že hostýnská kaple stojí v opevnění, sestávajícího z valů nasypaných křesťany roku 1241.
- Také Šembera [178, 70] připomíná „*dlouhou hráz s příkopem kolem celého vrchu*“, která „*za zbytek někdejšího ohrazení proti Mongolům se považuje*“.
- Blízko skutečnosti byl B. Dudík 1875 [244] svou úvahou, že hostýnských „*starobylých ohrad křesťané v nebezpečí před Tatary zde užili*“.
- Pravdu měl Flajšhans [45] srovnáním mohutnosti opevnění a v jediné noci křesťany vržených náspů, které jsou „*hračkou proti dochované skutečnosti*“; mohutné valy jsou prý „*jasným svědectvím*“ nevědomosti novodobého autora. Udá se nám zřítel!
- Podle úvah dr. Josefa Skutila [160, 40], [161, 109–113] autor RK „*dopustil se několika krutých anachronických nedopatření*“, mezi nimi předně zmínka o hostýnských valech („*v husté tmě křesťané náspy vrhů*“) stala se RK „*osudnou*“. V duchu na počátku 19. století začínajícího romantického starožitnictví, nerozeznávajícího domnělých valů z 13. století od halštatských existujících fortifikací, „*moderní básník Jaroslava nevěděl prostě o starobylosti hostýnských starých valů, o nichž psal. Dopustiv se proto osudné chyby a zaměnění lokalitu dal jí i její umělé úpravě vzniknout ve 13. století. Tuto chybu*

mohl ovšem spáchat autor na začátku 19. století, nikdy však básník soudobý s líčenými událostmi“.

3.4.2 Archeologický průzkum Hostýnských valů

Částečné ověření stavby hostýnských valů bylo získáno průkopy opevnění při zbudování nové silnice roku 1932 [227]; **byly tehdy zjištěny tři odlišné následné vrstvy a doloženo zároveň zvyšování valu.**

Výzkumy AÚ Brno od roku 1969 [231] zpřesnily vznik, stáří a způsoby konstrukce opevnění Hostýna.

Základní, nejspodnější část fortifikace vznikla ve starší době železné v období lidu slezsko-platěnických polí. V sedmém století před Kristem bylo temeno hory obklopeno mohutnou hradbou, sestávající z komor z dubových a jehličnatých klád, dosud výborně zachovalých, vyplněných kamením a hlínou.

Opevnění bylo přebudováno Kelty v laténském období 1. století, kdy do něho byla vestavěna oboustranná na sucho lícovaná zeď s jílovitou výplní.

Vrcholová, nejmladší a nejslabší vrstva náspu vznikla až ve středověku.

Z údobí Velké Moravy byly nalezeny četné části keramiky, také známé z dřívějších pravěkých cest [24, 76], [25], [160, 24–25] a staveb křížových zastávek, kromě nich sekery s ostny, typická zbraň velkomoravských bojovníků.

Přítomnost Slovanů na Hostýně po zániku Velké Moravy v 10. století dokazuje keramika, její časově další výskyt náleží 11. až 13. století a dalším stoletím středověku. Tyto nálezy nejsou dokladem souvislého četného osídlení, které výzkumy nebylo doloženo, **nýbrž jsou dokladem z dob, kdy Hostýn stával se v neklidných dobách útočištěm obyvatelstva ze širého okolí.**

Výsledkem nového archeologického prozkoumání mohutného opevnění je zjištění nejhořejší vrstvy středověkého původu. Zbývá jen vznik této vrstvy bezpečně zařadit. Nebylo věcných archeologických důvodů sloučit vybudování středověké hradby s některým krátkodobým útočištným osídlením, doloženým keramikou. Cenný údaj o „zakopaných“ náspech dosvědčuje, že se nejedná pouze o nához vrstvy zvyšující hřbet a svah dávno rozpadlého opevnění, nýbrž o srubovitou dřevěnou zeď „zakopanou“ základem do pevného valového podloží a v husté tmě křesťany vyplňovanou na místech, kde bylo třeba. Z toho by vyplývalo, že zde stála

pevnostní hradba už dříve. Výplň nahoře utvořila rovinatou plošinu, kterou obránci mohli osadit a volně se po ní pohybovat: pravidelně vnější strana proti nepříteli násyp poněkud převyšovala a tím zčásti kryla obránce. Také další údaj „Jaroslava“, že Tataři „*sě jechu násypy rozkottati*“ má jen při této konstrukci opevnění svůj smysl, nikoliv u prostého valu.

Tataři, několikrát útočící od západu na Hostýn, měli před sebou po zdolání svahů nejprve suchý příkop, za ním šikmý svah tělesa valu, s nevysokou dřevěnou zdí na jeho vrcholu, takže opevněný a na náspech obranou chráněný „*chlumek*“ s kaplí byl nedobytný.

Rekonstrukce a doplnění dříve vzniklého a porušeného náspu během jedné noci bylo možné („*V husté tmě křesťané násypy vrhú*“); na Hostýn probil se „*voj křesťan*“ s Vratislavem, šlo „*mnostvie*“ ke kapli a křesťané „*na náspech všudy stachu*“. Celková délka náspů je zhruba 1.800 m, jestliže byly „*všudy*“ obsazeny obránci, tedy shromáždění vojsk a lidu dostačovalo k rekonstrukci náspů během noci.

3.5 Kaple

Utkvělá představa o vzniku hostýnské tradice až v 17. století vedla také k popírání staršího původu kaple na Hostýně, kterou zde k r. 1241 dokládají verše „Jaroslava“: za Vratislavem jde „*mnostvie k kaple světej, před stolec matere božiej*“.

Dr. Václav Flajšhans [46] popíral existenci kaple nejen v XIII. - XIV. století, nýbrž tvrdil, že „*kaple na vrcholu opevnění nebylo*“ až do XVII. století, kdy začínají o ní zprávy.

- Nejstarší doklad k roku 1567 uvádí J.Schmidl [159]; psal sice dějiny r. 1747, avšak podle původních zápisů v řádoých domech vedených [209, 18] Hostýn byl poutním místem.
- Roku 1620 z rozkazu majitele bystřického panství Václava Bítovského z Bítova, jednoho ze tří direktorů revoluční vlády na Moravě, byla kaple zpusťošena [209, 23].
- Z roku 1625 je zachován v archivu olomoucké konzistoře úřední protokol generální vizitace, přesně zpravující konzistoř o stavu bystřické farnosti: v listině je uvedeno, že dvakrát ročně přicházejí velmi četná procesí ke kapli na horu Hostýn.

- Roku 1628 získal panství Václav z Lobkovic, který dal ihned kapli opravit.
- Z 10. 5. 1633 pochází dopis faráře v Bystřici pod Hostýnem M. A. Zemelky, generálnímu vikáři Janu Platejsovi, v němž je zmínka, že na Hostýně je „*chrám starý nekonsekrovaný*“ (nekonsekrovaný biskupem) [209, 18]. K tomuto dokladu poznamenává Flajšhans, že kaple byla „*asi*“ nějaká „*soukromá kaplička*“.
- K roku 1641 kroměřížský jezuita J. Schmidl píše: členové „*řádu Tovaryšstva Ježíšova z Kroměříže častěji zavítávali do Holešova, kde dříve měli bydliště a odtud na horu Hostýn, proslulou v tatarské válce, aby poutníkům hrnoucím se tam ze všech stran ku prastarému kostelu (antiquissimum templum), úctě nejblahoslavenější Rodičky zasvěcenému svátostmi přisluhovali*“ [158].
- Roku 1650 koupil panství Holešov a Bystřici od Lobkoviců hrabě Jan Rotal. Stará kaple svým malým prostorem nedostačovala množství poutníků, proto Rotal dal 1658 kapli rozšířit, upravit a po obou stranách kostela přistavět dvě otevřené kaple. [209, 26–27].
K téže době dosvědčuje sekretář Rotalův Jan K. Hofman, že starý kostel byl „*několikrát přístavován, tím znetvořen a na spadnutí*“. Podle hostýnského kaplana Vavřince Střinka byla stará kaple 8 m dlouhá, 6 m široká, měla čtyři okna, jedny dveře, jeden oltář pod nevysokým klenutím [209], [119, 176]
- Na počátku 18. století zavázal se Jan Sigmund Rotal vystavěti nový chrám; když smrtelně onemocněl, přesunul tuto povinnost na Františka Ant. Rotala. Základní kámen byl položen 1721, stará kaple odsvěcena a zbořena, na jejím místě vystavěny kůr a věže nového chrámu, vysvěceného 1748.
- 1784 byla za Josefa II. zakázána procesí na Hostýn k chrámu, který byl 4. 1. 1787 zrušen, odsvěcen a zavřen.
- A. V. Šembera [178, 94] 1841 připomíná, že na Hostýně strmějí zříceniny kostela a vedlejší kaple a zbytky jiných stavení.
- Počínaje rokem 1845 byl stavebně cenný Rotalův chrám obnoven, vysvěcen a postupně uveden do dnešní krásy.

Prameny 17. století (1633, 1641) hovoří o „*starém*“ chrámu, o „*prastarém*“ kostelu a jeho vznik spojují s dobou těsně po tatarském vpádu 1241 (Schmidl, Balbín: před tolika staletími, Kruger: vznik kaple hostýnské je dílem křesťanů, zachráněných „*před staletími*“ na Hostýně; matrika Holešov 1672, 1691: kaple vybudována před více než 400 roky; nadační list

A. Rotala 1717 praví, že zbudování chrámu se stalo na paměť vítězství nad Tatary roku 1241). J. K. Hofman, který ještě viděl starý kostel, v listu z roku 1748 hovoří o jeho vystavění, že se tak stalo „z vděčnosti za osvobození“ od Tatarů po jejich odchodu.

Tato jednota historických pramenů a tradice není v souladu s „Jaroslavem“. Básník ví o hostýnské kapli již v čase tatarského obležení. Je pravděpodobné, že toto ojedinělé a cenné svědectví je podloženo skutečností. Kaple mohla vzniknout v kterémkoli období, počínaje dobou Velké Moravy, až do první poloviny 13. věku. Nejisté lidové podání spojuje vystavění původní kaple s údobím velkomoravským [148]. Otázku původu kaple by jistě rozhodl řádný archeologický výzkum podzemí dnešního chrámu. Podle starých svědectví stávala kaple v místech kůru a věží.

Ověřením původu hostýnské kaple v době před tatarským vpádem by vznikl velmi důležitý důkaz pravosti „Jaroslava“, který jediný ví o existenci kaple už v čase obležení.

3.6 Mariánská úcta

Dokladem mariánského kultu na Hostýně jsou tyto verše v „Jaroslavu“:

*Ve vlasti, kdě Olomúc vévodí,
jesti tamo hora nevysoká,
nevysoká, Hostajnov jěj imě.
Máti božia divy tamo tvoří.*

...

I u povodňu sich Tatar lútých
kolébáše se voj křesťan střědem,
úsilno se drúce k siemu chlumku,
na němž Máti Božia divy tvorí.

....

Křěstené na náspech vsudy stáchu,
Máti Božia dodáše jim chrabrost

...

Den se rozhořieva na poledne,
křěstené padáchu trapnú žízňú,
vypražená ústa otvieráchu,
pěvše chrapavě k Mateři Božiej,

k něj svá umdlá zraky obracechu,
 žalostivo rukama lomichu,
 ot země do oblak teskno zřechu:

.....

Mrzkost jest poroba Hospodinu,
 hříech v porobu samochtiec dáti šíju.
 Za mnú pod'te, mužie, kto tak smyslé,
za mnú před stolec Mateře Božiej!
 Jide za niem mnostvie k kaple světěj.

Odpůrci RK tvrdí, že mariánský kult se až „*v době pobělohorské překvapivě rozmohl*“, a V. Flajšhans [89] kladl počátek „*vlastního rozkvětu*“ mariánského kultu na Hostýně až k roku 1650.

Ale mariánský kult u nás je možno sledovati v dobách daleko starších. Arcibiskup Metoděj byl 885 pohřben „*ve velikém chrámě moravském*“, zasvěceném boží rodičce. Kníže Bořivoj postavil první kostel ke cti „*Panny Marie na hradě Praze*“. Úcta k Panně Marii byla u rytířů velmi rozšířena. Kosmas k roku 1109 vzpomíná, že vojsko české vzývalo před bitvou ku pomoci Pannu Marii; Václav I. ve sporech s Přemyslem uzavřel příměří ve slavný den Nanebevzetí Panny Marie

Listina bystřického faráře Zemelky z r. 1633 svědčí, že patronkou „*starého*“ chrámu na Hostýně jest „*nejblahoslavenější Panna Maria*“ [209, s. 18, pozn. 20]. J. Schmidl k roku 1641 hovoří o zasvěcení „*starého*“ kostela na Hostýně úctě Panny Marie.

O hostýnském mariánském kultu připomíná roku 1712 Středovský [170], že jest starý, od roku 1241 nepřerušeně se udržující až do povstání roku 1620, kdy úcta mariánská poklesla a obnovena byla od Rotalů.

Děkanátní matriky 1671, 1672 hovoří o 400 letém kultu mariánském na Hostýně a bystřický farář Dalbert píše 1746 [119, 209–210], že úcta mariánská na Hostýně je prastará a souvislá.

3.7 Rotalovský obraz

Již před rokem 1620 byl zde uctíván starší obraz. Toho roku při zpusťování chrámu Václavem Bítovským, pánem bystřického panství, byl obraz spálen.

Když roku 1628 koupil panství Václav z Lobkovic, byl „*dojat zpusťovností památného místa, kde předkové na přímlovu Matky Boží byli*

zachránění“ a stánek Boží obnovil. Dal namalovati na lipové desce loket široké a půl druhého lokte vysoké obraz Matky Boží, držící na ruce Ježíška, metajícího blesky na voje tatarské [167]. Vzhledem k podstatně odlišujícím rozměrům není pravděpodobné, že lobkovický obraz jest zachován jako součást pozdějšího obrazu rotalovského, složeného ze dvou částí: malby na lipové desce (53x30 cm), představující Pannu Marii, s Ježíškem na levé ruce, metajícím blesky na Tatary, a ze stříbrného obložení, jímž bylo docíleno rozměrů celku 1.08 m délky a 69 cm šířky. Barokovým způsobem tvarované obložení ze silného stříbra představuje v rytině ve spodní polovici opevněním obehnaný Hostýn, napravo dole kopeček Chlum, vlevo shluk stanů, na prostore a kolem Chlumu jsou Tataři na koních a se zbraněmi. Na tatarské voje směřují od Ježíškovy ručky blesky.

Vznik obrazu je datován do roku 1655 [209, 27] listinou Františka Ant. Rotala (z roku 1748), z níž vysvítá, že manželka Jana Rotala Marie rozená Sternberková dala obraz zhotoviti roku 1655 v Německu od Friedricha Eisensteina. Téhož roku byl obraz přenesen na Hostýn do nové Rotalem vystavěné kaple.

V konzistorním archivu v Olomouci [119, 176, 204–211], ve složce o kapli na Hostýně, jsou uložena akta týkající se přenesení obrazu do nového chrámu; roku 1746 žádal bystrický farář Dalbert, aby přenesení se uskutečnilo ještě téhož roku, kdežto Fr. A. Rotal 6.VI. se snaží přenesení odsunout na rok 1747, kdy teprve bude chrám k tak veliké slavnosti vybaven. 1748 konsistoř určila přenesení na 4. neděli po Sv. Duchu. 28.července byl chrám vysvěcen a obraz Panny Marie z malé kaple přenesen do nové svatyně [249].

Rotalovský obraz z roku 1655 je velmi cenným dokladem hostýnské tradice. Především odsunuje mezi fantastické domněnky nápady o „*prvním zápisu*“ a „*počátku kultu mariánského*“ u Balbína 1665. Dále je zde zpodobněna scéna z „Jaroslava“:

blsky raz raz bijú v stany Tatar, . . .

Pro její ideové ztvárnění Eisensteinem musel zde být nejpozději 1655, tedy deset let před Balbínem, tradiční podklad.

3.8 Pramen

V „Jaroslavu“ je o hostýnském prameni jediná zmínka, podle níž za bouře „*hojný přívalel pramen chlumský zživi*“ a tím zachránil množství křesťanů od smrti žízní. Nepochybně byl dodnes prýštící silný pramen hlavním zdrojem pitné vody už v pravěku.

Marně hovořil Flajšhans, že teprve zprávy XVII. století se zmiňují o tomto prameni, ale ani zmínky o poutích k prameni z r. 1625 ještě „*nejsou zcela jisté*“. Pramen teprve za horlivé rekatolizace nabył pověsti zázračné.

Zaznamenání v XVII. století je jen literární ceny, pramen na Hostýně prýštil od nepaměti a prýští dosud. Důležité je, že o něm dobře věděl básník „Jaroslava“ a doložil tím svou dobrou znalost Hostýna. Upozornění, že pramen za horlivé rekatolizace Moravy nabył „*pověsti zázračné*“, mine se cílem; v „Jaroslavu“ **není pramen „zázračný“, zde jen bouře přívalem „pramen chlumský zživi“ a vodou ukojí strašnou žízeň křesťanů.**

O „*zázračné svaté vodě*“ básník ještě neví, jsme teprve „*na počátku tradice*“. Básník neví o vývoji tradice za Balbína, Rotala. Teprve Kruger 1669 už zná „*svatou neboli zázračnou studánku*“.

Za starodávna prýštil pramen ze skalní štěrbiny přímo nahoře u opevnění a tvořil zde studánku. Roku 1659 dal Jan Rotal vodní tok zachytiti do trub a klenutím v podzemí svésti na svah do kamenné okrouhlé nádrže, z ní do koryta k napájení skotu a voda dále tekla dolů pod kopec. 1748 byl pramen upraven do dnešní podoby [178, 96], [146].

3.9 Poutě

Dr. V. Flajšhans kladl vznik poutí na Hostýn až do doby po Bílé Hoře kolem roku 1660, kdy hrabě Rotal dal na Hostýn přinésti obraz a tím prý vznikl základ k poutím. Dr. Neumann [118, 7] zařadil tento nápad mezi „*nedoložené smyšlenky*“, a právem.

Nejnověji Miroslav Ivanov zařadil Hostýn mezi pozdní poutní místa až po jezuitské lokalisaci dějiště „Jaroslavova“ vítězství na Hostýn, která se stala až po roce příchodu jezuitů do Olomouce v roce 1566 součástí jejich „*výnosného obchodu a kultu*“, vyrobených z Jaroslava ze Šternberku [69].

- Nejstarší zmínku o poutích uvádí J. Schmidl k roku 1567 [159].

- Už Wolny znal [222] z konzistorního archívu v Olomouci originální zprávu generální vizitace z roku 1625, v níž je uvedeno, že ke kapli na Hostýně dvakrát za rok chodívají velmi četná procesí. Proč?
- Při roku 1629 je v purkrechtní knize v Bystřici p. H. zápis o poli „*při cestě, kudy se chodí na Hostýn*“ [120].
- Neumann dále čerpal ještě z jezuitských „*Annuae litterae*“, kde je záznam Schmidlův k roku 1641, dosvědčující, že k prastaré kapli na Hostýně konají se poutě [158].
- O poutích zmiňuje se roku 1667 Jiří Kruger: rok co rok se pořádaly na horu slavné průvody (25. června).
- V knize „*Hora premonstrátská*“ z roku 1679 [266] [210] je Hostýn zařazen mezi nejpřednější poutní místa na Moravě.
- Matrika děkanství holešovského roku 1691 hovoří o zavedení poutních pobožností na Hostýně „*více než před čtyřmi sty léty*“.
- Roku 1746 dle letopočtu Středovského tomu bylo 505 let, kdy počaly poutě na Hostýn, zvláště 4. neděli po velikonocích, kdy se slavilo patrocinium staré kaple [119, 210].

3.10 Válečná taktika

Hostýnská část „Jaroslava“ přináší ještě několik závažných podrobností, týkajících se způsobu válečné taktiky tehdejší doby na obou stranách.

Především je zde svědectví o užití starého válečného klínu.

Po dvoudenním boji mezi Tatary a křesťanským vojskem:

vícestvie sě nikamo nekloni.

Aj, ta rozmnožie sě Tatar mnoštvie,
jak sě množie večerní tma v jeseň.

I u povodňu sich Tatar lútých
kolébáše sě voj křesťan střědem
úsilno sě drúce k siemu chlumku,
na němž Máti Božia divy tvorí.

...

Srazichu sě v jednu sílu silnú,
vyrazichu jako oheň z země
tamo k chlumku i z Tatar přěmnoštvie.
Zpátečnými kroky chlumkem vzhóru,
na podchlumí v šíř sě rozstúpichu,

k spodu súžichu se v ostrú hranu,
 v pravo, v levo pokrychu sě ščítý
 vz ramena vložichu bystrá kopie
 druží prvým, tako druhým třetí.
 Mraky střel tu s hory na Tatary!

Krytí těl vojáků štítý v souvislých řadách a pokládání dlouhých kopí ze zadních řad na ramena předních vojáků zahrnul do nové organizace makedonských vojsk už král Filip II. (nastoupil na trůn 359 před Kristem); tato uzavřená sestava zvaná „makedonská falanx“ byla téměř neporazitelná [233].

Jestliže se v době rytířství střetlo pěší vojsko s jízdou, v klín první řada bojovníků zapřela kopí o zemi, takže je jízda nemohla srazit.

Kruhový klín býval užít při obraně, aby vojsko se mohlo bránit na všechny strany: bojovníci semkli se do kruhové soustavy zády k sobě, čely na venek. Tohoto způsobu obrany užily například římské legie v bojích s Cherusky, kteří je na planině mezi lesy obklíčili [186]. Kruhový klín doporučoval při obklíčení Alfons I. Kastilský (Köhler).

Proti útoku užíván byl klín trojúhelníkový, o němž se v našich poměrech zmiňuje k roku 1082 Kosmas [199]; rakouský vévoda Leopold v boji proti českému knížeti Vratislavovi II. a bratřím Konrádu a Ottovi v rovině na jižní Moravě uspořádal své voje na způsob klínu proti útoku Čechů.

Alfonzo X. roku 1260 uvádí takový klín (vpředu vyhrocený, vzadu široký), který se užíval, byl-li nepřítel počtem silný, aby se obklíčené vojsko mohlo probít [82]. Tento klín má obdobu právě v „Jaroslavu“ u Hostýna, jak dobře zdůvodnil H. Kuffner [93]. Nutno ovšem dodat, že svědectví o klínu uvedené v „Jaroslavu“ je ojedinělé podrobnostmi sestavy a je dokladem samostatnosti proslulého starého válečnictví rytířské doby.

3.11 Skřeky Tatarů

Básník hostýnské části „Jaroslava“ výrazně připomíná zvyk Tatarů při útoku užít odstrašujícího křiku:

i mknuchu sě prudko vz chlumeck vzhóru
 i vzúpichu skřekem vsěstrašivo,

ež se hory doly rozléhaly.

Juž již Tataré se v náspsy hnachu,
skřekem řvúce až do oblak strašno,

U Hostýna je zvláště zdůrazněna strašlivost tatarských „*skřeků*“ při útocích, takže v tom možno právem viděti básníkův dojem z otřesné skutečnosti. Tanner poznamenává, že Tataři napadli za „*velkého řvaní*“ první bránu kláštera Hradiska u Olomouce [187, odst. 145].

Jistě nechybíme, když tento úkaz spojíme s nařízením ve sbírce vojenských zákonů Čingiz Chánových zvané „*Bilik*“: „*do boje se pouštěj s křikem*“ [5]. Užívalo se volání „*suryň*“ – ku předu [146]. Jiný válečný křik byl „*Ta - Bur chán*“ – Velký bůh.

3.12 Bouře u Hostýna

Příslovecnou vlastností divoké a ukrutné povahy Tatarů byl strach z blesků a hromů. Umělecky vynikající verše hostýnské části „*Jaroslava*“ zachycují závěrečné události, když se také den „*rozhořieva na poledne*“.

Aj, hle, na vznojeném nebi mráček,
vzdujú větři, zahuče hrom strašný,
chmúráše se tuča po všem nebi,
blsky raz raz bijú v stany Tatar,
hojný přieval pramen chlumský zživi.

Motiv s blesky bijícími do Tatarů je starou součástí hostýnské tradice: je na rotalovském obrazu, hovoří o něm Balbín 1665, ale nepřipomíná jej Kruger 1669.

O Tatarech je známo, že blesků a hromů velmi se báli, považující je za ohnivého draka, který padá z nebe, bije zemi ocasem a chrlí oheň [178, 50]. Pravděpodobně tento pověrečný strach spolupůsobil, když Tataři po bezvysledném obléhání a bojích odtáhli od Hostýna.

3.13 Hroby Tatarů

Nejstarší známý doklad o pohřebišti Tatarů padlých v bojích u Hostýna uvádí roku 1700 Jan Beckovský [13]. Hroby klade na louku přiléhající k dědině Slavkovu.

Jan Jiří Středovský [170, 35–37] roku 1712 napsal, že dosud se ukazují u Bystřice pod Hostýnem hromadné hroby Tatarů.

V písni z roku 1754 je zmínka [209, 16–17], že křesťané mrtvé Tatary vházeli do nějakých dolů. U Slavkova v trati „*Na šachtách*“ lid vyprávěl, že tam byli pobití Tataři pohřbeni [178, 355], [53], [146].

3.14 Množství Tatarů u Hostýna

Verše hostýnské části „Jaroslava“ dosvědčují značnou vojenskou sílu tatarskou.

Po dvoudenní bitvě někde mezi Olomoucí a Hostýnem se Tataři soustředili a básník o tom a dalších událostech hovoří těmito verši:

Aj, ta rozmnožie sě Tatar **mnostvie**,
jak sě množie večerní tma v jeseň,
 I u **povodňu** sich Tatar lútých
 kolébáše sě voj křesťan střědem,

 tamo k chlumku i z Tatar **přěmnostvie**.

 Tábor sien bě strašný kolkol chluma
až do nedozíráma daleka.

Básník přirovnává rozmnožené množství Tatarů k povodni a jejich ležení působilo rozlohou a množstvím vojsk strašně.

Velitele početných tatarských vojsk u Hostýna jmenuje básník úředním názvem „*chám*“, aniž udává, o kterou osobnost se jedná.

Jestliže vycházíme z poměrů u Hostýna a s přihlédnutím k historickým skutečnostem, možno s jistotou usuzovat, že „*chám*“ velící tatarským vojskům u Hostýna byl hlavní velitel; Tataři nosili na kopích napíchané „*hlavy křesťan vz výš k chámovu stanu*“ po nezdařeném útoku.

I by Tatarovóm ustúpati.
 I vzjetři sě národ Tatar lútých,
 zamiesi sě chám jich krutým hněvem.

Jak početné bylo toto „*přemnoství*“ a „*povodeň*“ Tatarů v „*strašném*“ táboře „*až do nedozíráma daleka*“? Z příslušných veršů vysvítá, že dvou-denní boj a následující snažení Tatarů o dobytí opevněného a tvrdě

hájeného Hostýna nebyly snad pouze šarvátkami, nýbrž střetnutími s použitím značných vojenských sil. Byl tento „*chám*“, velící tatarským vojskům u Hostýna Bajdar z rodu Čingischána (Pajdar) v perských pramenech?

3.15 Osobní jména

V hostýnské části „Jaroslava“ vyskytují se tato osobní jména: **Vratislav, Vněslav a Věstoň**. S připojením **Jaroslava** považoval je A.V. Šembera za „*básnická*“ [179, 6]. Básník neuvádí rodové souvislosti nositelů těchto jmen, byli jistě osobnostmi všeobecně u nás tehdy známými; proto odpadl název buď po otci nebo po statku, který drželi. V souladu s poznáním je okolnost, že nejsou uvedena jména rodová, jejichž užití v první polovici 13. století bylo ještě vzácné (Palacký).

Věstoň je jako jméno osobní uvedeno v Nekrologiu podlažickém ze 13. století (Vezton), dále je dobře doloženo starými jmény místními: Věstonice Horní, Věstonice Dolní na jižní Moravě a Věstoňovice na Třebíčsku.

Jména Vratislav, Vněslav jsou složena ze dvou významových základů a možno oprávněně soudit, že jsou projevem stavovského rozdělení tehdejší společnosti a že jejich nositelé byli příslušníci šlechty [218, 325–327], [85, 13] jak vysvětluje ze jména slavného Vněslava, který byl velitelem křesťanského voje na Hostýně („*Vzhóru, bratri, vzhóru, vola Vněslav, uderi svým mečem na štít stříbrn i chorúhvú výš nad hlavú toči.*“).

Dále je známo, že taková vlastní jména svou povahou vyplynula ze žádaných nebo nejvíce skutečných vlastností jejich nositelů, [150].

Vratislav je krásné jméno staročeské, slovenské, jihoslovanské, ruské a polské. Nazývalo se tak hradiště a ves u Vysokého Mýta [85, 137], (dnešní Vraclav) a polská Wrocław slula původně nezkráceně Wrócislav [73, 916].

Významově je jméno vždy spojeno s osobností vyznačující se vzestupem, návratem slávy a proslulosti. Vostokovská první staroslovanská legenda o sv. Václavu (vznikla kolem roku 940) připomíná: v Čechách žijící kníže Vratislav (901–921(?)) „*byl veliký slávou*“ a minejní redakce dodává, že „*byl kníže veliký a slávou poctěný*“, který „*téměř nespočetné své nepřátele slavně přemohl*“. Za prvního českého krále Vratislava II. (1061–1092) nastalo významné upevnění mezinárodního věhlasu státu. B. Prusík spojil první složku jména „*vrat*“ s vrácením, zaháněním nepřítele [73, 717]. Fr. Hamza uvádí širší rámec „*obnovitel slávy*“ [51].

Vněslav je uvedeno v originále RZ dvakrát „*Vneslau*“, u kronikářů latinských „*Unislaw*“. Jde o jméno staročeské (Dalimil „*Unislaw*“), polské („*Unieslav*“). První složka je v srbském osobním jméně „*Unjemir*“. Významem souvisí s „*uni*“ – dobrý, uněj – lepší. Vněslav tedy znamená osobu slavnou, proslulou dobrotou, nebo proslulou větší dobrotou. V obou případech druhá část jména „*slav*“ řadí se mezi nejčastěji se vyskytující jména až na rozhraní času kolem r. 1300 [85, 14].

3.16 Tábor — tábor

Antonín Vašek [204] opřel roku 1879 svá jazyková tvrzení o padělanosti RK také o slovo „*tábor*“, vyskytující se také (čtyřikrát) v hostýnské části „*Jaroslava*“. Tvrdil, že slovo „*tábor*“ – ležení je známo v češtině teprve po válkách husitských a jest zároveň důkazem, že RK nemůže pocházeti ze 13. nebo 14. století.

Později, mezi léty 1927 a 1938 vznikl mezi odpůrci a obránci RZK houževnatý spor o původ a význam slova „*tábor*“ v „*Jaroslavu*“, který byl ve svých důsledcích užitečný. Nový útok zahájil historik, universitní profesor **dr. Josef Pekař** roku 1927 článkem v Národních listech [133];

Slovo „*tábor*“ v původním významu „*bašta před branami města*“, pak „*opevněné ležení*“ a „*ležení opevněné vozovou hradbou*“ je výtvozem tábořské vojenské vynalézavosti, takže slovo nemůže být starší roku 1420. V 15. století ve spojitosti s ležením opevněným vozovou hradbou slovo „*tábor*“ zanesli čeští bojovníci husitští ve službách králů uherských do sousedních zemí, do Uher, s boji proti Turkům na Balkáně proniklo do rumunštiny, srbštiny a turečtiny, zakotvilo v polštině a ruštině. U Čechů se slovo „*tábor*“ – ležení neujalo, avšak vrátilo se k nám teprve koncem 16. století z Uher přes Slovensko.

Jungmann užil toho slova v překladu Ztraceného ráje, odtud se „*asi*“ dostalo do RK, aby s vlivem RK v 19. století dalo uherskému pojetí slova „*tábor*“ zvítěziti v našem jazyku a rozšířit je i na tábory lidu.

Takto pojaté slovo „*tábor* je ovšem dostatečným důkazem podvrženosti RK“ [135].

V dalších letech vrátil se dr. Pekař několikrát k řešení původu a významu slova „*tábor*“, až svůj výklad ukončil roku 1935, zůstává trvale věren svým vývodům, že slovo „*tábor*“ ve smyslu opevnění je v naší řeči neznámo do roku 1420 a ve smyslu ležení vojenské až do druhé poloviny 16. století. S touto skutečností zůstane povýšen nad všechnu pochybnost také „*jeden z hlavních důkazů podvrženosti RK*“ (1935).

O závěry dr. Pekaře opřel se filolog **dr. Václav Flajšhans** [47], který už v roce 1930 snažil se veřejnost přesvědčiti, že „*maďarské tábor*“ vniklo v 16. století také do Čech, vytlačilo staré „*ležení*“ a ujalo se. „*Jest ovšem v polovině 14. století v češtině naprostou nemožností*“ a „*hrubým anachronismem*“. Později dokonce ubezpečoval, že slovo „*tábor*“ se rozšířilo a zdomácnělo v češtině teprve od roku 1817 vlivem a působením RK.

Romanista **dr. Karel Titz** [190], [191], vyšel z přesvědčení, že slovo „*tábor*“ ve smyslu „*ležení*“ vzniklo v Čechách v 15. století pod dojmem proslulosti města Tábora, založeného Janem Žižkou. Dějiny slova „*tábor*“ od českého města Tábor k významu „*pevné, stálé opevnění, pak ležení otočené vozy a ležení vůbec*“ mají svůj důsledek pro RK; „*dokazují znovu a nevývratně jeho podvrženost...*“ Proti tomu dr. Pekař však Titzovo odvození od města Tábor prohlásil za „*nemožnou thési*“ [135].

Jazykozpytec universitní profesor **dr. František Trávníček** uvažoval takto: v RK „*novodobý padělatel*“ užil slova „*tábor*“ ve smyslu vojenském z neznalosti jeho dějin: orientální slovo nedostalo se do našeho jazyka ani z tatarštiny ani z arabštiny, nýbrž prostřednictvím bible až tehdy, když si husité vystavěli Tábor, jehož název časem zobecněl a nabyl vojenského významu.

Maďarští filologové původně zastávali mínění o tureckém původu slova „*tábor*“: Melich Jánoš [70] usoudil, že s češtinou nemá slovo souvislosti, bylo převzato do maďarštiny z turečtiny a jde o výraz prastarý. Pokud se týče tureckého původu slova souhlasil s Melichem G. Nemet [115]. Později opustil výklad o tureckém původu slova „*tábor*“ a spojil jej se starými výrazy mongolskými, vyjadřujícími pojem „*řada, vojsko, plenný oddíl, vojenský oddíl*“ [116].

Dr. Bohuslav Havránek opravil a doplnil [54] vývody dr. Pekaře

o převzetí „*tábora*“ do Čech z maďarštiny až v 16. století; doložil naopak domácí nepřetržitý vývoj po roce 1420, při čemž je „*prokázán český husitský původ a husitských bojovníků*“.

Souběžně s tímto dlouholetým bádáním odpůrců RK o původu a významu slova „*tábor*“ v RK přispěli věcnou stránkou ke konečnému řešení obránci.

Především byla obrácena pozornost k hostýnské části „Jaroslava“, v níž je výraz „*tábor*“ ve svébytném významu uveden čtyřikrát v těchto verších:

Když na vzhodě jutro počínáše,
 pozdviže se vesken **tábor** vrahov.
Tábor sien bě strašný kolkol chluma
 až do nedozíráma daleka.
 Na ručiech tu koniech vňuž hemzechu
 nosúce na kopiech napíchané
 hlavy křesťan vzvýš k chámovu stanu.

 V drie prúdy se rozstúpi ves **tábor**
 i hnachu třmi prúdy lúto vz chlumek.

 Večer tich tu projde na noc chladnú,
 noc se proměníše v jutro šero
 i v **táboře** Tatar klidno bieše.

Odpůrci lpěli neprávem na rovnici, že se zde „*tábor*“ vyskytuje ve významu „*ležení*“ [204], [192], [135], [54]. V „Jaroslavu“ je slova „*tábor*“ užito výhradně o tatarském vojsku: „*tábor*“ rozložený kol kol Chlumu „*až do nedozíráma daleka*“ se ráno pozdvihl, hemžil se na rychlých koních, shlukl se v jedinou sílu a zamířil útokem proti Hostýnu, po odražení rozdělil se tatarský „*tábor*“ ve tři proudy, znovu se hnál k Hostýnu, utrpěl porážku, po noci ráno bylo klidno v tatarském táboru.

Zřejmo, že „*tábor Tatar*“ **nemohlo být ležení** [101, 27], [195], [225], nýbrž výraz označuje tatarské pohyblivé jízdní vojsko. Vysvětlování odpůrců, že „*tábor*“ značí „*opevnění*“, „*pevnost*“, „*předložené opevnění*“, „*kruhovou neb čtverhrannou hradbu*“, „*hradbu kolovou*“, „*palisády*“, „*vozovou hradbu*“, „*ležení obtočené vozy*“ nemá tedy žádného vztahu k „*Jaroslavu*“. Konečně: slovo „*tábor*“ není v „Jaroslavu“ užito ani v obecném smyslu nové doby – vojenské ležení; vojsko na pochodu nebo v boji není „*tábor*“.

3.16.1 Slovo "Tabor" ve východních jazycích

Petr Octavian Zamfirescu objevně a bohatě doložil starý původ, rozšíření a význam slova „*tabor*“, které jest v různých obměnách společným majtkem velké většiny východních jazyků [225].

Ve shodném významu s „Jaroslavem“ objevuje se výraz v nápisu na památnících turko-tatarských chánů z roku 733 „*anča ál - tabari bilga. . . ag tačan. . . tag järkä. . .*“ — a tak mnoho kmenových tabarů (vojenských oddílů) zahnal moudrý kníže Tačan do hornatých krajů.

Dále orientalista univerzitní profesor dr. V. Šanda sdělil 24.1.1935 cenný doklad: „*Slova tábor (Tabur). . . je užíváno ve smyslu válečný „oddíl, šik“*“ od arabského historika Ibn Chalduna v jeho velkém dějepisném díle, jež začal psát r. 1375 (zemřel v Káhiře 1406, zúčastnil se také válečného tažení proti Mongolům v Syrii a byl s poselstvím u Tamerlana). Arabové oné doby a již dříve užívají při popisu válečných operací v hojné míře výrazů turkomongolských, k nimž patří i *tabur*. . . (Historické dílo Abd ar - Rachmána Muhanmmada ibn Chaldúna má název *Kitáb al ibar*).

V hostýnské části „Jaroslava“ slovo „tábor“ značí „vojsko, vojenský oddíl tatarský“, čemuž odpovídá turko–tatarsko–arabské slovo „tabur, tabor“. Básník nazval proto tatarské vojsko slovem „tabor“, protože se tak samo nazývalo.

P. O. Zamfirescu mnohokrát doložil asijské slovo „*tabor*“ a jeho odvozeniny z východních jazyků ve významu „*shromáždění, dav, zástup lidu vojenského nebo obecného*“. Nebyl by to jediný pojem odtud češtinou převzatý. Dalimilovo „*kartas*“, v přesném významu vyzvědač, bylo také převzato z turkotatarských jazyků [96]. Nicméně Fr. Trávníček tvrdil, [194] že slovo „*tábor*“ neproniklo do češtiny z arabštiny.

Kapitola 4

Jaroslav ze Šternberka

Vítěz nad Tatary u Olomouce je v důležitých pramenech a památkách uváděn trojím způsobem: v RK ojedinele pouze osobním jménem „Jaroslav“, u Pulkavy, Dlugosze, Dubravia, v matrice holešovské, v Annálech Zábrdovických „Šternberk“, „pán ze Šternberka“, u Václava Hájka z Libočan, Šimona E. Klatovského, Lupáče, Paprockého, Balbína, Vigsia, Pešiny, Tannera, Veleslavína a ve Šternberském majestátu 1661 „Jaroslav ze Šternberka“. Nemůže být pochybností, že jest míněna tatáž osoba.

Pokud se týče zpěvu Jaroslav z RK („Počíná se o velikých bojích křesťan s Tatary“) nutno vycházeti z této skutečnosti:

Básník části týkající se olomouckých událostí byl v bitvě přítomen („srážíme se strany obě“), v té době však nebylo ještě všeobecné užívání jmen rodových (Palacký), která se v listinách objevují častěji teprve od poloviny 13. století; písař, sestavující nám zachovaný sborník ve 14. století převzal starší „pověst“ o bitvě olomoucké v prvotním znění účastníka bitvy [178, 39], [102, 14].

Poněvadž je nezvratně dokázána starobylost RK po stránce hmotné,¹

¹Z četných odborných posudků viz například:

Ant. Bělohoubek, ČČM 1887, III: „Uváživ výsledky zkoumání RK zralé a ne-stranně, dospívám při závěru této zprávy k posudku tomuto: Rukopis Kralodvorský se chová po stránce mikroskopické a mikrochemické v podstatě tak, jako nepochybně starobylé rukopisy z věku, do něhož se klade“.

Dr. Jan Staněk, profesor chemie polytechniky v Praze. „Živa“ 1852, 62 n.

Josef Schneider, profesor chemie na Technice v Praze, 1921.

Andrlík Karel, profesor chemie „Stručné poučení o nepadělaných R.“

Šafařík Vojtěch, profesor chemie na Karlově universitě, ČČM 1887, III.

s vymezením vzniku opisu nejpozději ve druhé polovině 14. století, je tím dána zároveň nicotnost a fantastičnost představ, že „*Jaroslava ze Šternberka*“ vytvořila až téměř po dvou stech letech v polovině 16. století „*bujná fantazie Hájkova*“ [11, 6].

Je pravdou, že o existenci Jaroslava ze Šternberka nedovídáme se ze soudobých a dosud zachovaných dokladů, nýbrž z pramenů pozdějších. Tato skutečnost však neohrožuje jeho historičnost, jak se domnívali naši pozitivisté. Kdybychom přísně uznali plnou oprávněnost zásady, že jen současné zprávy jsou dokumentárně platné a pro historiky závazné, potom by nutně ztratilo svou průkaznost mnoho pramenů. Například:

- Dílo významného historika římských dějin od dob Tacitových do IV. století, kdy Ammianus Marcellinus žil, je známo až z pergamenového kodexu z IX. století v klášteře v Hersfeldu a na něm závislého rukopisu ve Fuldě. [100, 9–10]
- Kristiánova legenda, hlásící se vznikem do sklonku 10. století, byla kladena až do století čtrnáctého, kdy je znám celý rukopis z let 1320–1342, bez ohledu na velkou řadu zlomků textů z konce 12. a počátku 13. století. Pozdější zaznamenání dějů, událostí a osobností není důkazem, že jich v dřívější době, do níž se hlásí, nebylo.
- Staroslovanský „Život svatého Cyrila“, původem z IX. století z Velké Moravy, je zachován v cyrilských rukopisech ne starších 15. století.
- Staroslovanská legenda „Život svatého Metoděje“, vzniklá na sklonku IX. století na Velké Moravě, je známá z rukopisů až z konce 12. století.
- „Pochvala svatému Cyrilu“ od Klimenta biskupa Velikého (916) je zachována teprve v rukopisech 14. století.
- První staroslovanskou legendu o svatém Václavu, původem z údobí kolem 940, zachovaly nám charvatské rukopisy ze 14. století, ruské dokonce až ze 16. století. Atd.

Stoklasa Julius, prezident stát. Ústavu radiologického, Národní listy 13. 3., 20. 3., 18. 5., 25. 12. 1887, 22. 1. 1888.

Viktorin Vojtěch, profesor fotochemie na Karlově universitě v Praze. „Jak jsem dospěl ke zkoumání RKZ“. ZČSR 1935, čís. 1.; „Mohly být rukopisy vyrobeny v 19. století?“ ZČSR 1936, čís. 4.; „Aby bylo jasno.“ ZČSR 1937, č. 11 – 12.; „O zkoumání starých rukopisů.“ ZČSR 1940, č. 10.

Pozn. vydavatele: Autorovi již byly známy utajované výsledky odmítavé oponentury Kriminálního ústavu z r.1975 k práci tzv. Ivanovova týmu.

Rodokmen Šternberského rodu 12., 13. a 14. století, tedy z kritického období, není zachován v úplnosti, hlavně proto, že rodový archiv shořel roku 1800.

Ladislav Matoušek, vycházející z genealogické sbírky H 50 v archivu Země české (v níž je uloženo několik svazků výpisů z poznámek Fr. Palackého, který začal se soustavně obírat rodem šternberským), sestavil ve své publikaci „milovníkům české minulosti“ z roku 1947 obraz, jaký asi byl rozrod šternberského rodu pro nejméně známé 13. století [102]. Tento rodokmen uvádí jen příslušníky Šternberků, u nichž je známa posloupnost. Po určitém doplnění osobami, u nichž je zřejmá pouze souvislost s rodem šternberským, začíná naše sledování 12. stoletím.

4.1 Rodokmen rodu Šternberků

Předchůdci panského stavu s erbem hvězdy byli *Divišovici*, kteří v rámci domácí kolonizace založili městečko Divišov, vzpomínané poprvé 1218 [94]. V této souvislosti vystupuje jako první český pán **Diviš**, rádce knížat v letech 1125, 1130 – 1140, 1170. Jeho potomkem byl syn neznámého jména, jenž měl tři syny: Bohutu, Diviše, Jindřicha.

- **Bohuta** (1183–1207), bílinský kastelán, číšník [102]
- **Diviš** (1187, 1205–1213), podkomoří
- **Jindřich** (1193–1207), sudí olomoucký

Bohutovými potomky byli příslušníci větve Bohuticů:

- **Petr** (1204–1204), který držel Loštice na Moravě
- **Jindřich** (1207–1224) ;
- **Mikuláše** vzpomíná ještě Aug. Sedláček.

Synem Divišovým byl pravděpodobně **Zdislav** 1167 kastelán kouřimský, 1170, 1175, 1183 kastelán žatecký a komorník. Syny Zdislavovými byli :

- **Zdislav** vzpomenuť k 1193 a
- **Petr**, vyskytující se v letech 1176–1193. Jeho potomkem v přímé linii byl Diviš z Divišova.

Diviš z Divišova, (1220–1222) kastelán prácheňský, 1224 nejvyšší maršálek zemský, manželka byla z rodu Kravařů – Benešoviců. Založil městečko

Divišov na Vlašimsku [126, 545], podle něhož se psal od roku 1218 „z Divišova“. Zemřel asi 1240. V děkanském chrámu v Divišově je hrobka Šternberků.

Listinou markraběte Přemysla je k roku 1249 doložen **Václav** ze Šternberka.

Podle Palackého spadají do přímého potomstva Divíše z Divišova tři synové: Jaroslav, Albert, Zdislav.

- **Jaroslav**, vítěz nad Tatary u Olomouce. Při identifikaci Palacký opíral se o listinu olomouckého biskupa Bruna z roku 1248, podotýkáje při tom, že Jaroslav ze Šternberka kolem 1241 v současných pramenech není přímo doložen [127, 400].
- **Albert**, první velmistr řádu křižovníků s červenou hvězdou v Čechách, povoláného k službě ve špitále na Františku, založeném svatou Anežkou Přemyslovnou,
- **Zdislav** psal se původně „z Chlumce“ nad Cidlinou, který od pradávna býval v držení předků rodu šternberského, je doložen častěji (1235–1241 čtyřikrát, 1242–1253 šestkrát). Počínaje rokem 1242 stával poblíž Divišova na ostrohu nad Sázavou hrad, pojmenovaný módně Šternberg, podle něhož se psal od roku 1249. Zdislav byl ve vojsku Přemysla Otakara II. ve slavné vítězné bitvě roku 1260 u Kressenbrunu [126, II, 26]. Rodová posloupnost je doložena královnou Konstancí 1240 slovy „Filius Dyvyssy“ (syn Divišův). Tento Zdislav se proslavil při hájení Olomouce proti Kumánům a Belovi IV. roku 1253. Je s ním spojováno vystavění Šternberku na Moravě [19, 168–169] [94]. Zdislav zemřel asi 1289 a pochován byl v kostele svaté Barbory na Františku v Praze. Zdislav měl šest synů: Albrechta, Jaroslava, Zdislava, Beneše, Divíše a Jana:
 - **Albrecht** (kolem 1286 purkrabí olomoucký), zdědil moravské statky otcovy, jeho potomci na Moravě vymřeli až v druhé polovici šestáctého století. Albrecht zemřel 1299 (podle Palackého) nebo 1301 (podle Tannera).
 - **Jaroslav** (1284 číšník, purkrabí na Bítově), dědil české statky, legenda o sv. Anežce české jej uvádí: „Jaroslavy de Sternberk alias de Zabrzech“.
 - **Zdislav** byl v letech 1258–68 číšníkem, dále purkrabím kladským a pražským.

Paprocký [129, 178–179] uvádí ještě okolo 1300 radu Václava II.

Vojtěcha ze Šternberka a **Zdeňka** ze Šternberka, jemuž za krále Jana Lucemburského (1311) daroval Tobiáš z Benešova jako svému příbuznému a příteli Benešov s příslušenstvím.

Tento stručný rodokmen je ovšem neúplný. Nicméně postačuje k vyvrácení tvrzení, že Jaroslav ze Šternberka v době tatarského vpádu „*vůbec neexistoval*“. Jiří Kruger (Georgius Crugerius) uvádí, že otcem Jaroslava byl **Zdislav Šternberk**, vzpomenutý už k roku 1193. Zdislavova manželka a matka vítěze nad Tatary **Sidonie**, hraběnka Schaumburská, měla šest synů, mezi nimi přinesla ve zralém věku Jaroslava [26].

Tanner [187, odst. 181] se také domnívá, že otec Jaroslava byl Zdislav ze Šternberka, známý již k roku 1220, který měl za manželku Eufemii Švihovskou. Tanner však dodává, že jde pouze o jeho mínění: Jaroslav, požívající v české šlechtě velké vážnosti, musel mít také významného otce a v tehdejší době se nenalezl nikdo jiný než Zdislav.

Palacký se rozhodl pro **Diviše z Divišova**, držitele vysokých hodností (nejvyšší maršálek, kastelán), který byl významným představitelem panstva v první polovině 13. století; jeho manželka byla z rodu Kravařů.

4.2 Majestát 1661

24. prosince 1661 restituoval císař Leopold jako král český majestátem rod pánů ze Šternberku ve stav hrabat říšských. Podnět k tomu dala Ludmila Benigna ze Šternberku a na Zelené Hoře, která zároveň se obrátila o historický podklad k jezuitskému řádu, z jehož příkazu se úkolu ujal Jan Tanner, významný historik olomoucké koleje. Shrnul dokumentární materiál o Šternbercích, za jehož předsednictví při disputaci na pražské akademii byli přítomni dva potomci Jaroslava, vítěze nad Tatary, kteří uvedli leccos z rodové tradice.

Leopoldův restituční majestát [262] kromě zásluh členů rodu šternberského zmiňuje se zvláště obšírně o Jaroslavu ze Šternberku, o němž také vypráví, že už roku 1235 se zúčastnil čtrnáctých rytířských her ve Würzburku, které uspořádali tamní šlechtici; při velkém sedání Jaroslav udatností se vyznamenal a jinými činy a nemalého jména sobě zjednal. Viz též Tanner [187, odst. 122], F. M. Bartoš [11] dovolil si ovšem tvrdit, že v majestátu je tento slavný turnaj „*přibájen*“.

Že tato účast Čechů na rytířských hrách nebyla ojedinělá, dosvědčuje veršované skládání německého básníka Heinricha von Freiberg: mocný člen dvora Václava II. pan Jan z Michalovic podnikl zájezd do Paříže, aby na rytířských turnajích dopomohl ke cti českému jménu. Nebo je tento údaj také „*přibájen*“ [76].

Účast Jaroslava ve Würzburku zároveň dosvědčuje, že léta Páně 1235 byl již dospělý, v rytířském zápolení zkušený a chrabrý, jestliže se udatností nad jiné vyznamenal. Máme zde již předobraz Jaroslava u Olomouce s jeho „*chrabrostí*“, „*udatenstvím*“, „*velebystrým věhlasem*“, „*jarotou*“. Také jméno vystihuje osobní vlastnosti: původně znamenalo „*slavný sílou, bujností, prudkostí*“ („*jarý*“ – prudký, bujný) [85, 79], [79, 105], [109, 93].

Majestát je cenným historickým pramenem ještě v jiném směru: uvádí totiž řadu přímých rodových příslušníků Jaroslava Velikého.

4.3 Potomci Jaroslava Velikého

Četné prameny tvrdí, že **Jaroslav ze Šternberka**, vzpomenutý v pramenech k roku 1283, kdy se ujímal Závíše z Falkenštejna, nejvyšší číšník, purkrabí na Bítově, nejvyšší maršálek, podle formuláře biskupa Tobiáše (1279–1287) „*Jarossius dictus de Sternberg*“ (Jaroš řečený ze Šternberka) byl synem Jaroslava Velikého (vítěze nad Tatary z roku 1241) [130], [262].

Jiné prameny ale tuto souvislost nesdílejí; dokládají, že tento Jaroslav byl synem Zdislavovým [215].

Dodáváme, že na listině se jmény a početěmi osmnácti stoupenců Závíše z Falkenštejna z roku 1284 je na pečeti Jaroslava ze Šternberka na praporci a na štítě osmicípá hvězda [105, I, s. 303], kterou do znaku přidělil Jaroslavu ze Šternberka pravděpodobně král Václav I. po bitvě olomoucké. Tohoto znaku užívali původně jen Jaroslavovi potomci [187, 179–180]. Jaroslav žil ještě 1298, kdy pojistil na tvrzi v Tatenicích (u Šumperka) své matce 500 kop grošů. Jeho vztahy k Moravě byly těsné [114, 284]. Když 1302 zemřel, byl pohřben v Olomouci v kostele Panny Marie Sněžné, založeném Jaroslavem Velikým.

Bezpečně jsou Tannerem a Palackým doloženy tři dcery Jaroslava Velikého: **Kunegunda, Bohunka a Ofka**. Dcera, po matce zvaná Kunegunda, byla provdána za Jiřího z Kravař, jednoho z vůdčích moravských šlechticů; druhá Bohunka byla manželkou Henrika, jednoho z Theohalků, a třetí dcera jménem Ofka měla za manžela Bořitu z přední šlechty, zámeckého správce v Litoměřicích.

Nesnáze v rodokmenu vzrůstají měrou vrchovatou: nemohly zde přece býti tři dcery Jaroslava Velikého, když jej stvořila teprve „*bujná fantazie Hájkova a patří do říše bajek*“, protože „*v té době vůbec neexistoval*“ [68, 12].

Nemohli by existovat ani potomci Jaroslava Velikého v přímé linii, které uvádí majestát 1661:

Zdeněk ze Šternberka, královský sudí kolem 1348, **vnuk** Jaroslava Velikého;

Ladislav ze Šternberka, žijící na dvoře Karla IV. kolem 1370, **prav-nuk** Jaroslava Velikého;

Smil ze Šternberka, padl na Vyšehradě 1420, bojuje za víru a císaře Zikmunda, pochován s ostatními v kostele sv. Pankráce před Vyšehradem, **prapravnuk** Jaroslava Velikého;

- Alexius ze Šternberka**, bratr Smilův, byl poslán císařem Zikmundem 1421 k českým odpadlíkům, shromážděným v Čáslavi, aby Zikmunda zastupoval, **druhý prapravnuk** Jaroslava Velikého;
- Alexius ze Šternberka**, syn Smilův, od něhož pochází linie Šternberků holických, vedl vojsko Plzeňských proti Táborům Prokopa, jednal s legátem Eneášem Silviem o vrácení Čech římské církvi, pohřben byl u sv. Prokopa na Sázavě, **praprapravnuk** Jaroslava Velikého;
- Zdeněk ze Šternberka**, zvaný Konopištský, druhý syn Smilův, k roku 1447, praprapravnuk Jaroslava Velikého;
- Jaroslav ze Šternberka**, první syn Zdeňka ze Šternberka, vůdce katolíků budějovických a jihlavských proti králi Jiřímu z Kunštátu a Poděbrad, k roku 1466, praprapravnuk Jaroslava Velikého;
- Zdislav ze Šternberka**, druhý syn Zdeňka ze Šternberka, založil a postavil františkánský klášter v Bechyni, k roku 1490, praprapravnuk Jaroslava Velikého;
- Jan ze Šternberka**, syn Zdeňka Bechyňského, společně se svým bratrem Zdislavem k roku 1501, praprapravnuk Jaroslava Velikého;
- Jan ze Šternberka**, pán na Bechyni, purkrabí karlštejnský, manželka Jana Švihovská z vévodů a králů českých. Zemřel 1528, další **potomek** z linie Jaroslava Velikého.
- Adam ze Šternberka**, Karla V. a Ferdinanda I., českého krále, válčil proti Sasům, zemřel 1547, **potomek** Jaroslava Velikého.
- Zdeněk ze Šternberka**, zemřelý 1580, další **potomek** Jaroslava Velikého.
- František ze Šternberka**, potomek Jaroslava Velikého.

4.4 Manželka Jaroslava Velikého

Bohuslav Balbín, který byl za svého pobytu v Olomouci dobře obeznámen s tamními historickými poměry, uvádí, že v kostele Panny Marie Sněžné bylo pohřbeno 21 členů rodu Šternberků, což potvrzuje Tanner. Podle Balbína zde byla pochována i žena Jaroslava Velikého.

Jiří Kruger, velmi učený muž naší historie, tvrdí, že Jaroslavova manželka byla Kunegundis z moravské šlechty Kravařů [187, odst. 173].

Tomáš Pešina z Čechorodu upřesňuje tuto Kunegundis: byla rozená Plichtovna ze Žerotína. Kolem roku 1248 založila v Olomouci klášter sv. Kláry s kostelem zasvěceným sv. Janu Křtiteli.

Vedle tohoto pramene doloženého řešení, přijatého Palackým, se v lis-

tech téhož kláštera hovoří o „vdově“ Markétě, která darovala klarisinkám ves Štarnov na moravském Šternbersku. Měl-li tedy Jaroslav jednu nebo více manželek, nesnadno rozhodnouti. Jestliže šlo o druhou manželku Jaroslavovu — „vdovu“, potom jde o údaj až po roce 1277, kdy Jaroslav Veliký zemřel [178, s. 44, pozn. 2].

4.5 Z událostí po bitvě

Krále Václava I. zastihlo poselství se zvěstí o vítězství u Olomouce ještě v Čechách; blahopřál listem Jaroslavovi a odebral se na Moravu do Olomouce, aby mu za jeho statečnost projevil svou chválu a laskavou náklonnost [187, odst. 163]. Moravské panstvo i lid zahrnuli Jaroslava chválou a začali jeho hrdinské skutky velebit.

Papež Řehoř IX. blahopřál králi Václavu k Jaroslavovu vítězství (jak Buchholcerus potvrzuje).

Václav I. po poradě se svým dvorem jmenoval Jaroslava doživotním kapitánem (hejtmanem, vice-markrabětem) na Moravě.

Daroval Jaroslavovi a jeho následovníkům v rodu část moravské země severně od Olomouce, kde Jaroslav zvítězil nad Tatary a potom dal postavit moravský hrad Šternberk [30], [152], [34], [130], [187, odst. 154, 163]. Hrad je v pramenech zmíněn roku 1269 a město uvedeno 1280 [59].

Král Václav I. udělil také Jaroslavovi čestné právo svobodně používat knížecí odznaky: mitru a plášť [7, I, 7–117], [187, odst. 164]. Na náhrobku je „*krásně vidět*“ (Tanner) vytesanou postavu Jaroslavovu s vévodskou mitrou a pláštěm.

Jaroslav, asi na přání nebo nejpravděpodobněji se schválením krále Václava, na věčnou paměť vítězství změnil svůj původní znak červenou šesticípou hvězdou ve zlatou osmicípou v modrém poli; od té doby Jaroslav a jeho potomci užívali nového znaku, ostatní Šternberkové si ponechali původní červenou šesticípou hvězdou, jak je „*možno zjistit na různých pomnících*“ [187, odst. 166, 180]. Záhy docházelo k záměnám: Jaroslav z druhé poloviny 13. století na pečeti z r. 1284 má již na štítě a na praporci osmicípou hvězdou [105]. Naproti tomu Jaroslavův potomek Zdeněk ze Šternberka vyhovuje svou pečeti s osmicípou hvězdou zásadě. Nejvyšší kancléř království českého Ladislav ze Šternberka, zesnulý 1521, má na náhrobku v kostele sv. Matěje v Bechyni dvě osmicípé hvězdy. Na pečeti Ladislava ze Šternberka z roku 1520 je na štítě osmicípá hvězda. Na moravském Šternberku je osmicípá zlatá hvězda v modrém poli. Na

obraze Alberta ze Šternberka od Jana Kryštofa Lišky je vyobrazen znak udělený řádu křižovníků 1252: šesticípá červená hvězda. Na zámku na Zelené Hoře, na dveřích z r. 1669, patřícím tehdy Šternberkům, je zlatá osmicípá hvězda v modrém poli a na nástropním obraze, představujícím bitvu s Tatary u Olomouce, má Jaroslav osmicípou hvězdu na zlaté přilbě.

4.6 Úmrtí Jaroslava Velikého

Je v pramenech jednoznačně kladeno k roku 1277 [187, 175, 179], [157, III, 245], [50], [13, 431]. Pohřben byl v kapli sv. Barbory v klášteře na Františku, založeném asi 1234 Anežkou Českou. Hrob byl vedle hlavního oltáře na levé evangelní straně, kde stával také náhrobek [7], [48], [247], [188], [13, 431].

V klášteře byli pohřbíváni příslušníci a příbuzní přemyslovského královského rodu: král Václav I., královna Kunhuta, Kunhuta dcera Přemysla II., první představená kláštera Anežka (1282) dcera Přemysla I., Guta, desáté dítě Václava II. (1297), jejíž krásný gotický náhrobek byl při archeologickém výzkumu nalezen.

4.7 Náhrobek

První zprávu o Jaroslavovu náhrobku podává k roku 1567 (podle komentuálních záznamů z toho roku) J. Schmidl [157, III, 240–245]. Následuje Jan Tanner [188] a Balbín [7], v jehož díle z roku 1661 je zveřejněna kresba náhrobku od Karla Škréty – Šotnovského (narozen 1604 nebo 1610, pohřben 1. 8. 1674). O náhrobku „*Jaroslava ze Šternberka, vítěze nad Tatary*“ u blažené Anežky se zmiňuje Glauchov [48]. Jan Fl. Hammerschmidt (1652–1737), kanovník kapituly na Vyšehradě, spisovatel řady vlastivědně - apologetických spisů, v rukopisné práci „*Monasterium S. Agnetis*“ psané kolem roku 1690, hovoří o velmi ničivém požáru kláštera 1689; v chrámu sv. Barbory, který vyhořel, zřítla se klenba. Při archeologickém výzkumu kláštera před jeho obnovou bylo toto těžké poničení ověřeno. Také Beckovský, pamětník těch událostí, píše r. 1700 o „*času velikého ohně léta 1685*“ sv. Barbory, a o tom, že byl při opravách Jaroslavův náhrobní kámen, ležící do té doby vodorovně na hrobě, „*ze země vyzdvižen a do zdi po levé straně . . . vsazen*“.

Roku 1782 byl klášter blahoslavené Anežky zrušen a náhrobní kámen

(na náklad Kristiána ze Šternberku) převezen do Zásmuk na šternberské panství; zde byl zasazen do zdi v presbytáři na evangelijní straně v kostele sv. Františka (založeném a postaveném Adolfem Vratislavem Šternberkem v letech 1690 – 1694). O převozu náhrobku svědčí kniha konventu Františkánského při roku 1785 [37]. Náhrobek je dodnes na témže místě.

Je to deska z pražské opuky 1,97 m vysoká a 0,925 m široká. Nemá nápis. Na orámované desce je ve vysokém reliéfu vytesána stojící statná mužská postava, oběma rukama držící vykrojený štít s osmipaprskovitou hvězdou. Na hlavě s dlouhými, zvlněnými vlasy má vévodskou mitru. Pod nosem jsou kníry, brada je holá. Na těle je těsně přiléhající roucho, krátký kabátec s několika knoflíky, jednoduše opásaný, krátká skládaná suknice, úzké těsné nohavice, na nohou prosté škorňe. Z ramen splývá dlouhý řasnatý plášť, přidržovaný dvěma sponami, ponechávající pohled na celou postavu [98]. Všechny historické prameny svorně uvádějí, že jde o náhrobek Jaroslava ze Šternberka, vítěze nad Tatary. Schmidl k roku 1567 má zprávu o náhrobku ve spojení s Jaroslavem; Balbín: Václav I. udělil Jaroslavovi úřad moravského zemského hejtmana s „*odznaky vévodskými. . . jak je podnes vypočten na kameni u sv. Aněžky*“; Tanner 1661 – 1674: na náhrobku je „*krásně vidět*“ vytesanou podobu Jaroslava s knížecí mitrou a pláštěm; Glauchov 1698: „*Jaroslava ze Šternberka, vítěze nad Tatary, je vidět vytesaného na náhrobku*“ u blažené Anežky — lze jej „*dobře poznat podle vévodské mitry a pláště*“; Beckovský 1700: na náhrobku „*se spatřuje celá osoba Jaroslava ze Šternberka s knížecí čepicí a pláštěm zdobená, kteráž drží štít s osmicípou hvězdou*“ atd.

Tato památka je velmi nepříjemná zatvrzelým odpůrcům RK, kteří tuto souvislost soustavně opomíjeli, až došlo k odvážnému tvrzení, že náhrobek byl přiřčen Jaroslavovi „*smělou fikcí*“; skutečnost, že Jaroslav je vytesán s příslušnými odznaky danými Václavem I. jen Jaroslavovi, znevažuje se slovem „**prý**“ v uvozovkách! V literatuře *faktu* Miroslav Ivanov opomíjí historická fakta a počítá mezi „*vybájené další podrobnosti*“ přibájené přidělení náhrobku Jaroslavovi.

4.8 Stáří náhrobku

Už Fr. Dvorský 1886 uvažoval o jeho dvojím slohu [37]: hlava s mitrou knížecí, vlasy, hořejší část těla bez okruží se projevuje jako starý typ, plášť s bohatými záhyby a vyřezávaný štít ukazují na renesanci, a pátral, z jakých důvodů mohlo dojít ke sloučení obou prvků. Dvorský

byl přesvědčen, že po roce 1556, kdy byl klášter zpustošen na počátku husitských válek a 1556 znovu osazen Dominikány, kteří klášter důkladně opravovali a přestavovali. Jako další možnost přichází doba po 1611, kdy luza zde ničivě řádila. Na náhrobku jsou totiž stopy vandalismu: nos, část prstů na rukách i na nohách opánky jsou uraženy. Poslední zpustošení kláštera souvisí s požárem roku 1689 a také tehdy mohl být rozbitý původní náhrobek nahrazen novým, slučujícím značně starší prvky podle zbytků se soudobými.

K. B. Mádl kladl vznik náhrobku do počátku 17. století. Dr. Vlad. Vágner [203], přednosta památkového úřadu, se vyjádřil, že jde o pozdně renesanční práci s historisujícími detaily, ukazující na kopii koncem 16. století. Umělecké památky Čech [242] hovoří o práci z druhé poloviny 17. století, což je vročení poněkud nepravděpodobné vzhledem k Tannerovu zveřejnění Škrétovy kresby náhrobku 1661.

23. 12. 1937 koupil panství Zásmyky Jan Rudolf ze Šternberka; pod klášterním kostelem františkánským z let 1690–1694 je krypta s rakvemi Šternberků. Podle podání je zde uložena také rakev s kosternými pozůstatky Jaroslava ze Šternberka, vyzvednutými z hrobu v kapli sv. Barbory v klášteře bl. Anežky v Praze po jeho zrušení 1782 a přivezenými do Zásmyk 1785 společně s náhrobkem.

Kapitola 5

Porážka Tatarů u Olomouce

Když Tataři „dodrachu se lúto k Olomúcu“ („Jaroslav“ v RK), kde „sě stavichu“ (Dalimil), snažili se usilovně dobýt město. Jejich snaha, trvající několik týdnů, nevedla k cíli. Hlavní příčinou neúspěchu byly jistě strategicky vynikající poloha, dobré opevnění a houževnatá obrana Olomouce.

5.1 Olomouc v době tatarského vpádu

Počátky slovanského osídlení jsou podle dosavadních archeologických nálezů spjaty s přelomem 8. a 9. století; od těch dob se zde souvisle vyvíjelo velkosídliště země moravské (roku 1046 „urbs“, 1125 „urbs“ i „civitas“, 1201 „urbs“, 1207 a 1208 „castrum“, 1213 „civitas“), které roku 1603 povýšením chrámu sv. Petra na biskupský dostalo i církevně přednostní postavení v zemi [123].

V čase tatarského vpádu zaujímal Olomouc plochu kolem 40 ha na soutoku řeky Moravy a Bystřice, kde se také křižovaly staré cesty, spojující Kijevskou Rus přes Krakov s Prahou, Brnem a Řeznem, Polsko a Slezsko s jihem [91].

Skalnaté a příkré vršiny, na nichž byl mocně opevněný Olomouc vybudován, obtékala na severu, východě a jihu široká řeka Morava s několika rameny. Přístup k městu ztěžovaly dále bažiny a močály. Okolí města bylo lesnaté, kolem toku Moravy rozkládaly se doubravy (po vodě pod Olomoucem byl les „Království“, patřící králi).

Tataři v květnu 1241 oblehli rozložitý a jednotný městský celek, sevřený pásmem pevných hradeb, kolem nichž byla nechráněná vesnická

sídlíště: Ostrovy, Předmostí, Závodí, Rybáře, Bělidla, Lazce a Dědina. Západně od hradeb Předhradí tekl potok Povelka, u něhož se rozkládalo menší osídlení s románským dvorcem v okolí kostela sv. Mořice [213], [232, č. 3], [250, 278–279]. Nedaleko u řeky Moravy byl opevněný klášter Hradisko.

Olomoucký celek uvnitř hradeb byl rozčleněn na Hrad s chrámem sv. Václava a městský útvar – Předhradí.

5.1.1 Hrad

Severovýchodní kulmské útesovité návrší se strmými skalnatými srázy, obtékané vodními rameny Moravy, vyznačovalo se vynikající strategickou polohou. Zde roku 1241 čněl bělavý románský hrad, tvrdě opevněný hradbami, prolomenými dvěma branami, z nichž severní procházela cesta k brodu přes řeku do Polska, jižní do Předhradí [163, 9–14]. Nad hradbami vyčnívaly dvě věže tehdy ještě románského kostela sv. Václava, který vysvětil Jindřich Zdík; ten přenesl sem biskupství od sv. Petra. K basilice byl přistavěn poschodový rozměrný palác (25 x 10 m), nákladná stavba z tesaného kamene s nádhernou kamenickou výzdobou oken [212], [140]. Další zástavbu hradní plochy tvořily budovy knížecího paláce, kapitulního děkanství a scholasterie. Nedobytný dómský vršek byl samostatně opevněn (zjištěny příkopy, základy hradeb až 3 m silné, s baštami a pevnostními věžemi). Branou přes příkop ve skále vytesaném mostě procházela cesta do předhradí.

5.1.2 Předhradí

Tvořila je z části dřevěná, zčásti kamenná zástavba při zmíněné hlavní cestě polské a na ni bezprostředně navazující sídelní útvar na skalnatém návrší Michalském a Blažejském. Na této rozsáhlé oblasti s početnými doklady velkomoravského osídlení stál v místech dnešní filozofické fakulty starobylý chrám sv. Petra (doložen už 1063), s biskupským dvorem, residencí a domy kanovníckými. Na vrcholu bývalo na skalnatém ostrohu tržiště, pod svahem stará osada Záhrobí. Mezi kostelem a svahem byla vybudována počínaje rokem 1213 stavba kláštera premonstrátek s chrámem sv. Jakuba. Na srázném Michalském vrchu čněla kaple sv. Michala, kterou darem od Václava I. v letech 1238–39 získali pro svůj klášter dominikáni. Stará sídelní oblast bylo návrší Blažejské s chrámem sv. Blažeje. Úbočí k severu a západu klesalo do bažinaté úrovně s protékající „Moravní

strouhou“. Už v době vpádu Tatarů obkličovaly tento rozsáhlý sídelní celek souvislé hrady. Hlavní cesta ústila do Předhradí západní Novou branou poblíž dnešního chrámu Panny Marie Sněžné, kde se spojovaly dvě staré zemské cesty (Pražská a Brněnská). Cesta směřovala napříč Předhradím k východní Hradské bráně pod svahy Hradu k brodům nebo mostům přes řeku Moravu, které střežila pevnost Hradisko. K osadě před hradbami vedla boční brána „Michalský výpad“ u kostela sv. Michala, kterou procházel spoj do staré osady Dědiny pod hradbami [163, 9–47], [117], [21], [252], [15].

5.2 Jaroslav s českým vojskem k Olomouci

V době, kdy Tataři nastupovali k hranicím Moravy, jednali Moravané s králem Václavem I. v Praze o vojenskou pomoc, kterou král přislíbil, jsa pohnut prosbami Moravanů a krajním nebezpečím [129, 175], [246], [187, odst. 129]. Václav I. vyslal na Moravu k Olomouci oddíl 8.000 mužů pod velením Jaroslava ze Šternberku, ve vojenských záležitostech velmi znalého a zkušeného. Jaroslav však se neměl pouštět s přesilou v přímý boj, nýbrž jen chránit hrady hlavy země — Olomouce [125, I/3, 741], [187, odst. 137], [129], [262].

Český královský oddíl byl složen z pěchoty a několika vojů jízdy, vedených Petrem Berkou, známým tehdy statečným a ve válečných věcech obeznámeným rytířem ze staré šlechty.

Vojsko směřovalo na Moravu starou haberskou cestou, vedoucí z Čech přes Malín k Čáslavi, odtud kolem Bratčic na Golčův Jeníkov, přes Habry do Havlíčkova Brodu, kde byl přechod přes řeku Sázavu, dále přes Štoky do Jihlavy. Podle Kosmova svědectví byla tato cesta úzká a méně schůdná. V Jihlavě byl brod přes řeku Jihlavu, u něhož na levém břehu byla tehdy stará slovanská osada (Stará Jihlava) s kostelíkem sv. Jana Křtitele ve stříbrnosné oblasti. Poprvé je vzpomenua v pramenech 1194. Vedle osady franští a bavorští horníci založili nové sídlo hornické, Václavem I. povýšené na město. Jihlava byla na cestě etapním místem, v němž po rychlém pochodu se Jaroslav zastavil, aby byl vojsku poskytnut nutný odpočinek a připojily se vojenské posily (vyslané pány z Růže, Slavaty z Chlumu, Berky z Lichtenburka, Ronovskými a jinými).

Z Jihlavy pochodovala vojska jihlavsko-brněnskou cestou přes Velký Beranov, Měřín do Velkého Meziříčí na soutoku Oslavy a Balinky, odtud přes Velkou Bíteš s opevněným kostelem sv. Jana Křtitele, přes Říčany,

Ostrovančice, Bosonohy do Brna.

V Brně po rychlém pochodu Jaroslav poskytl vojsku dvoudenní odpočinek. Zde však se večer střetl s rychlými posly, kteří vylíčili osudy knížectví Opolí, kde Tataři zničili zemi, aniž se jim zde postavil kdo na odpor a oznámili ztrátu Opavska.

Tentýž večer bylo vše připraveno k dalšímu pochodu, přibrán určitý počet vybraných mladých mužů a ještě nastoupen v noci pochod k Olomouci. Vojska pochodovala starou cestou brněnsko–olomouckou z Brna přes Podolí na Pozořice, Habrovany, Nemojany, Buleč, a po zdolání třiceti km cesty byl povolen krátký odpočinek v tehdy známém opevněném středisku Dědicích. Ještě před rozbřeskem se vojska vydala na cestu. Aby v rovinaté, otevřené krajině vojsko nemohlo být zaskočeno Tatarsy, rozdělil Jaroslav české vojsko do čtyř skupin, které postupovaly v sevřených šicích. Rozkázal, aby výzvědný oddíl jízdy v počtu tří set koní vpředu i v bocích před oddíly pečlivě křížem krážem pozorně střežil krajinu, aby nemohl nastat nenadálý útok nepřítele.

Po celodenním rychlém postupu (44 km) z Dědic přes Pustiměř, Brodek, Prostějov, Hněvotín, bylo české vojsko nadšeně přivítáno v Olomouci [137], [187].

5.3 Líčení bojů v Rukopise královédvorském

Počíná se o velikých bojích křesťan s Tatary.

Zvěstuju vám pověst veleslavnú
o velikých pótkách, lútých bojých.
Nastojte i ves svůj um sbierajte,
nastojte, i nadivno vám sluchu!
5 Ve vlasti, kdě Olomúc vévodí,
jesti tamo hora nevysoká,
nevysoká, Hostajnov jěj imě.
Máti Božia divy tamo tvoří.
Dlúho vlasti náše v míře biechu,
10 dlúho obih mezi ludem ktvěše,
ne ot vzhoda v zemiech búřia vstáše,
vstáše dceře dle taterska cháma,
juž křestěnstí ludé pro kamenie,
pro perly i pro zlato zabili.
15 Lepá Kublajevna jako luna
uslyše, že vlasti na záchodě,
v siechže vlastech luda mnoho žive.
Otravi se poznat nraovú cuziech.
Na nohy tu skočí junov desět
20 i dvě děvě ku próvodu jejé.
Nahrnuču, čeho třeba bieše,
i vsedachu vsi na ručie koně
i brachu se, kamo slunce spēje.
Jako zora po jutru se sieje,
25 kehdy nad mrkavy šumy vznide,
tako se dci Kublajeva cháma
rozenú i strojnu krásu sieše.
Obvlečena bě vsia v zlatohlavě,
hrdlo, ňadra rozhalena jmieše,
30 věnčena kameniem i perlami.
Diviechu se Němci kráse také,
záviděchu bohatstvo jěj velím,
střěžechu jěj púti jejé dráhu,
vypadnuču na ňu mezi dřěvy,
35 zabichu ju i pobrachu sbožie.

Když se slyše Kublaj, chám taterský,
 če se sta se dcerú jeho drahú,
 sebra voje se všech vlastí valných,
 tieže s voji, kamo slunce spěje.
 40 Slyšechu to králi na záchodě,
 ež chám spěje na ludné jich vlasti,
 srotichu se druhý ke druhému
 i sebrachu prevelikú vojsku
 i tažechu polem protiv jemu.
 45 Na rovni (sě) valnéj položichu,
 položichu i cháma zdě ždáchu.
 Kublaj káže všem svým čarodějém,
 hadačem, hvězdářém, kúzelníkom,
 aby zvěstovali uhodnúce,
 50 kteraký by konec boj jměl vziati.
 Sebrachu se naliť čaroději,
 hadači, hvězdáři, kúzelníci,
 na dvě straně kolo rostúpichu
 i na dlí trest črnú položichu
 55 i ju na dvě pólě rozcepichu.
 Prvej póle „Kublaj“ imě vzděchu,
 vterej póle „králi“ imě vzděchu,
 vetchými slovesy nad sim vzpěchu.
 Počechu třti spolu vojevati,
 60 i trest² Kublajeva svícezíše.
 Vzradova se mnostvие vsěho luda,
 prokní teče ruče koněm svojím
 i do řad se voje postavichu.
 Křěstěné ni světi neiměchu
 65 i hnachu bez uma v řady pohan
 s takú pýchú, jakú sílu jměchu.
 Tu se prvý boj v hromadu srazi.
 Střěly dščichu jako přieval s mrakóv,
 oščepóv lom jako rachot hroma,
 70 blsket mečév jako oheň búrě.
 Obě straně jarobujnú silú
 druha družě postúpati brání.
 Pohany juž mnostvие křěšťan hnáše

75 i juž by jim byli odoleli,
by nepřišli čaroději v nově,
přinesúce ty třti rozcepené.
Tateré sě vele zapolechu,
na křesťany lúto vyrazichu,
80 tako krupo je po sobě hnachu,
že je jak zveř plachý rozprnuchu.
Tu ščit leže, tu helmice drahá,
tu kón vleče v střemnech vojevodu,
tu sien ješutno v Tatary teče,
85 ande milosrdie pro Bóh prosí.
Tako Tateré sě roznojichu,
vz křesťany daň četnú položichu;
dvě králevstvě sobě podmanichu;
starý Kyjev i Nový Hrad prostran.
90 V zkořě roznosi sě hořě v zemiech.
Po vsěch vlastech lud sbierati stanú,
postavichu čtyřie valné voje,
obnovichu vrastvie s Tataríny.
Tateré sě hnuchu v pravú stranu.
95 Jak mrak černý, kehdy ledem hrozí
posúti úrody tučných polí,
tako by roj slyšán ot daleka.
Naliť Uhřie v setniny sě shlukú,
naliť oruženi s nimi střětnú;
100 a v ješut by chrabrost, udatenstvie,
v ješut vsě jich drzostné vspieranie.
Srazúce Tataré střědem v řady,
rozprnuchu vsě jich voje četné,
poplenichu vsě, če v zemi bieše.
105 Otsúpi naděja vsě křesťany
i by hořě hořia vsěho věcše.
Vzmodlichu sě Bohu žalostlivo,
by je spásal sich Tatar zlostivých:
„Vstaň, ó Hospodine, v hněvě svojem,
110 sprost ny vrahóv, sprost ny stíhajúciech!
Potlačiti chtějú dušu nášu,
oklučúce ny vňuž vlci ovce.

Prvý boj nám stracen, stracen vterý!“
Tateré sě v Polsce rozložichu,
blize bliz poplenichu vsě vlasti,
115 dodrachu sě lúto k Olomúcu.
Bieda vstane tužšia po krajinách,
niče neby prosto pře pohany.
Váleno den, váleno den vterý,
vícestvie sě nikamo nekloni.
120 Aj, ta rozmnožie sě Tatar mnostvie,
jak sě množie večerní tma v jeseň.
I u povodňu sich Tatar lútých
kolébáše sě voj křesťan středem,
úsilno sě drúce k siemu chlumku,
125 na němž Máti Božia divy tvorí.
„Vzhóru, bratri, vzhóru“, vola Vněslav,
uderí svým mečem na ščit stříbrn
i chorúhvú výš nad hlavú toči.
Vsě sě vzmuži, vsě v Tatary vnoči.
130 Srazichu sě v jednu sílu silnú,
vyrazichu jako oheň z země
tamo k chlumku i z Tatar přemnostvie.
Zpátečnými kroky chlumkem vzhóru,
na podchlumí v šíř sě rostúpichu,
135 k spodu súžichu sě v ostrú hranu,
v pravo, v levo pokrychu sě ščíty,
vz ramena vložichu bystrá kopie
druzí prvým, tako druhým třetí.
Mraky střel tu s hory na Tatary!
140 V tom temná noc posula vsiu zemiú,
rozvali sě k zemi i k oblakóm
i zapřieti zraky zapolena
i křesťan i Tatar protiv sobě.
V husté tmě křestené náspy vrrhú,
145 náspy zakopané kolkol vrcha.
Když na vzhodě jutro počínáše,
pozdviže sě vesken tábor vrahóv.
Tábor sien bě strašný kolkol chluma
až do nedozíráma daleka.

150 Na ručiech tu koniech vňuž hemzechu,
nosúce na kopiech napíchané
hlavy křesťan vztvých k chámovu stanu.
Shluče se tu mnoštvie v jednu sílu,
zamiěřichu vsici v jednu stranu
155 i mknuchu se prudko vz chlumek vzhóru
i vzúpichu skřěkem vsěstrašivo,
ež se hory doly rozléhaly.
Křěstené na náspech vsudy stáchu,
Máti Božia dodáše jim chrabrost.
160 Napínáchu ruče tuhy luky
i mácháchu silno ostré meče.
I by Tatarovóm ustúpati.
I vzjetři se národ Tatar lútých,
zamiesi se chám jich krutým hněvem.
165 V třie prúdy se rozstúpi ves tábor
i hnachu třmi prúdy lúto vz chlumek.
Křěstěné skácechu dřěves dvadset,
vsěch dva deset, če jich tamo stáše,
přivalichu klády po kraj násep.
170 Juž juž Tateré se v náspe hnachu,
skřěkem řvúce až do oblak strašno,
juž se jechu náspe rozkotati.
I svalichu s násep klády mocné.
Sie smačkachu Tatary jak črvy,
175 sdrťichu je ješče vz dál na rovni.
I by bojeváno dlúho kruto,
až noc temná konec bojém sdieše.
Pro Bóh, aj, nastojte! Slavný Vněslav,
slavný Vněslav sražem s násep šípem.
180 Krutý žel tu teskné srdce rváše,
trapná žízn útrobu kruto smahše,
sprahlým hrrdlem lzali rosnú trávu.
Večer tich tu projde na noc chladnú,
noc se proměníše v jutro šero
185 i v táboře Tatar klidno bieše.
Den se rozhořieva na poledne,
křěstené padáchu trapnú žízňú,

vypražená ústa otvieráču,
 pĕvše chrapavĕ k Mateři Božiej.
 190 K něj svá umdlá zraky obracechu,
 žalostivo rukama lomichu,
 ot země do oblak teskno zřĕchu.
 „Nevzmožno nám déle žízňú tráti,
 nevzmožno pro žízn vojevati.
 195 Komu zdravie, komu drah živótek,
 tomu v Taterech milosti ždáti.“
 Tako řĕchu jedni, tako druží:
 „Trapněje shynúti žízňú meča,
 v porobĕ nám bude vody dosti!“
 200 „Za mnú, kto tak smyslĕ“, vece Vĕstoň,
 „za mnú, za mnú, koho vy žízn trápí!“
 Tu Vratislav jak tur jarý skoči,
 Vĕstoňa za silně paži chváti,
 die: „Prorado, skvrno křĕstan věčná,
 205 v záhubu chceš vrci dobré ludi?
 Od Boha na milost ždáti chvalno,
 ne v porobĕ ot svĕřepých Tatar.
 Neroďte, bratře, spĕti v pahubu!
 Přĕtrpĕchom najlútĕjej vedro,
 210 Bóh ny sílil v rozháralé póldne,
 Bóh nám sešle pomoc úfajúcím.
 Zastyďte sĕ, mužie, takých řĕčí,
 ač sĕ hrdinami zváti chcete.
 Pohynem li žízňú na siem chlumce,
 215 smrt sĕ bude Bohem zamĕřĕna;
 vzdámy li (sĕ) mečĕm našich vrahóv,
 sami vražbu nad sebú spáchámy.
 Mrzkost jest poroba Hospodinu,
 hřiech v porobu samochtiec dáti šíju.
 220 Za mnú poďte, mužie, kto tak smyslĕ,
 za mnú přĕd stolec Mateře Božiej! “
 Jide za niem mnostvie k kaple svĕtĕj:
 „Vstaň, ó Hospodine, v hnĕvě svojem
 i povyš ny v krajinách nad vrahy!
 225 Vyslyš hlasy k Tobĕ volajúce!

Oklúčení smy lútými vrahy.
Vyprošť ny z osidl krutých Tatar
i daj svlaženie útrobám našim!
Hlasonosnú oběť Tobě vzdámy.
230 Potři v zemiech našich nepřátely,
shlad' je u věk a věky věkoma!“
Aj, hle na vznojeném nebi mráček,
vzdújú větři, zahuče hrom strašný,
235 chmúráše se tuča po všem nebi,
blsky raz raz bijú v stany Tatar,
hojný přieval pramen chlumský zživi.
Minu búrja. – Voje v řady hrnú
ze všech vlastí, ze všech krajin země.
240 K Olomúcu chorúhvi jich vějú,
těžcí meči po bocéch jim visá,
plní túli na plecech jim řečcú,
jasní helmi jim na bujných hlavách
i pod nimi ručí koni skáčú.
245 Vzezvučali hlasi rohóv lesných,
uderily zvuky bubnóv břěskných.
Naliť srážajevě straně obě,
podvíhaje se mhla ote pracha.
I by pótka krutá posledněje.
250 Vznide chrest i drnket ostrých mečév,
vznide syket kalených střěl strašný,
lom ošcepóv, ratchet kopí bystrých.
I by klánie, i by porubánie,
i by lkánie, i by radovánie!
255 Krev se valé jak bystřiny dščevy,
mrch tu ležěše jak v lese dřievie.
Siemu hlava na dvě rozcepena,
siemu srubeně stě ruce obě,
sien se kotie s oře přě druhého
260 i sien zeřivý své vrahy mlátí
jak po skalách lútá búrja dreva,
siemu v srdce po jilce meč vtasí
i siemu Tatarín ucho stříeže.
Uh, by ryk, sténánie žalostivo!

265 Křesťené počechu utiekati,
Tateré je lútým davem hnáti.
Aj, ta Jaroslav jak orel letě:
tvrdú ocel na mohúcých prsech,
pod ocelí chrabrost, udatenstvie,
270 pod helmiciú velebyster věhlas.
Jarota mu z žhavú zrakú pláše,
rozkacen hna jako lev drážlivý,
když mu teplú krev sě udá zřěti,
kehdy nastřelen za lovcem žene;
tako zlúti sě, vz Tatary trčí.
275 Češie za niem jako krupobitie.
Vrazi kruto na Kublajevica,
i by pótka ovsěm velelútá.
Srazista sě oba oščepoma,
zlomista je oba velím praskem.
280 Jaroslav ves ve krvi s ořem sbrocen
mečem Kublajevica zachvátí,
ot ramene šúrem kyčlu protče,
takož spade bezduch mezi mrchy.
Zarachoce nad niem túlec s lukem.
285 Uleče sě ves lud Tatar lútých,
otmetáše dřevce séhodlúhé,
palováše tu, kto téci móže,
tamo otkad slunce jasno vstává.
I by prosta Haná Tatar vrahóv.

Literatura

- [1] Absolon, K.: Moravský kras 1, Praha 1970, 21–22.
- [2] Acybyšev, N.: Pověstvovanie o Rossii. Moskva 1837, III, pozn. 5.
- [3] Adámek, F.: Jindřich Wankel. Sborník Okresního muzea v Blansku XIII–XIV. 111–121. Pozn. č. 19.
- [4] Afanasjev, A.: Poetičeskaja vozzrenija Slavjan na prirodu. Moskva 1866, II. díl, 493.
- [5] Aul, J.: Čingiz Chán, bič boží. Praha 1936.
- [6] Balbín, B.: Diva Wartensis, 1655. 92, 174.
- [7] Balbín, B.: Miscellanea historica regni Bohemiae I/7, 117.
- [8] Balbín, B.: Diva Montis Sancti. 1665. 30–31, 45–49.
- [9] Balbín, B.: Diva Turzanensis, 1658, 160–173.
- [10] Balcárek, P.: Morava za expanze osmánské říše. Rovnost 13. 8. 1983.
- [11] Bartoš, F. M.: Historický rozbor RKZ, 1939, 6.
- [12] Beck, J.: Geschichte der Stadt Neutitschein und deren Umgebung, 1854.
- [13] Beckovský: Poselkyně 1700, 431.
- [14] Beneš, B.: Turci na obzoru Moravy. Brněnský večerník 30. 9. 1983.
- [15] Bláha, J. J: Vlastivědný věstník moravský 1980, č. 3, 301–331; Vlastivědný věstník moravský 1979, č. 3, 324–334.

- [16] Blažek, B.: Štramberk. Ročenky záložny štramberské. 1927, 7-8.
- [17] Boček, A.: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae.
- [18] Boguslawski, E.: „Jaroslav“. Przegląd Historyczny III.
- [19] Brandl, V.: Kniha pro každého Moravana, Brno 1893.
- [20] Bretholz, B.: Die Tataren in Mähren und die modene mährische Urkundenfälschung. Zeitschr. des Verreines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. Brünn 1896, 6.
- [21] Burian, V.: Archeologické rozhledy 33, 751–753.
- [22] Burian, V.: Vlastivědný věstník moravský 27, 1975, č.3.
- [23] Čermák, K.: Premonstráti v Čechách a na Moravě. Praha 1877.
- [24] Červinka, I. L.: Slované na Moravě a říše velkomoravská. 1928, 76.
- [25] Červinka, I. L.: Hradiště a velehrady na Moravě. Uherské Hradiště 1948, 9.
- [26] Crugerus, G.: Sacerrimae Memoriae Incliti Regni Bohemiae et Pertinentiarum Moraviae et Silesiae. Litomisslii A.D. 1667, 128–129.
- [27] Dalimil: Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila. Praha 1958, ČSAV.
- [28] Demel: Časopis Matice moravské 1897, 322.
- [29] Dlugosz, J.: Historia Polonicae. Lipsiae 1711.
- [30] Dlugosz, J.: Historiae Polonicae. Ed. Zegota Pauli 1873.
- [31] Dobner, G.: Monumenta Historica Boemiae, Pragae IV, 1779, 110.
- [32] Dobrovský, J.: Geschichte der böhmischen Sprache und älteren Literatur. Praha 1818, 96.
- [33] Drobná, Z.: Předklášteří u Tišnova. Doklady národního umění. Praha 1940, sv. 13.

- [34] Dubravius: Dějiny království českého.
- [35] Dudík, B.: Dějiny Moravy.
- [36] Dudík, B.: Geschichte des Benediktinerstiftes Raygern I, 194.
- [37] Dvorský, F.: Lumír 1886, 520.
- [38] Dvorský, F.: O starožitném panském rodě Benešoviců. 1907, 26.
- [39] Dvořák, P.: Odkryté dějiny – Staré Slovensko. 1977, II, 245.
- [40] Dvořák, P.: Dějiny Moravy I, 3, 660.
- [41] Dušek B. a kol., Ostravsko a Opavsko. Oblastní turistický průvodce sv. 38, 25, 27.
- [42] Erben, K. J.: Regesta Boh I., 479, čís. 1025.
- [43] Erben, K. J.: Příspěvky k dějepisu českému sebrané ze starých letopisů ruských od nejstarší doby až do vymření Přemyslovců. ČČM 1870, 84.
- [44] Flajšhans, V.: Poznámky k Vojtěchovu vydání RKZ, Praha Unie 1930.
- [45] Flajšhans, V.: Dva příspěvky ke kritice Rukopisů. Zázrak hostýnský a báseň „Jaroslav“, ČČH 38, 1932, 78–92.
- [46] Flajšhans, V.: Ke sporu o Hostýn. ČČH 1932, 47–48, 57, 82.
- [47] Flajšhans, V.: Listy filologické 60, 1933, 152–153.
- [48] Glauchov, V.: Aetas aurea Familiae Sternbergicae 1698.
- [49] Goll, J.: Historický rozbor básní RK. Praha 1886.
- [50] Hammerschmidt, J. F : Monasterium S. Agnetis. Rukopis z konce 17. století v knihovně Minoritů v Brně (opis).
- [51] Hamza, F.: Šimon kouzelník. Havlíčkův Brod 1957, 19.
- [52] Hammer-Purgstall: Geschichte der golden Horde, 114.

- [53] Havelka, J.: Lze-li určit, ve kterých místech u Olomouce r. 1421 Mongolové byli poraženi? XIVtý program vyš. gymn. slovan. v Olomouci.
- [54] Havránek, B: Původ slova Tábor—ležení. NŘ 38, 1955, 2, 1, 11–12.
- [55] Horák, B.: „Kartasi“ v Dalimilově kronice. Sborník České společnosti zeměpisné 1942 - XLVII, seš. 2, 49–51.
- [56] Hormayr: Goldene Chronik von Hoheschvangau, die grosse mongolische Fluth. čís. 10, s. 70.
- [57] Hosák, L.: Opravy a doplňky k brněnskému okresu Vlastivědy moravské. Časopis Společnosti přátel starožitností 1943–1945, čís. 1–2, s. 103–106.
- [58] Hosák, L.: Zemské stezky a podružné cesty na Moravě v době předhusitské. Časopis Společnosti přátel starožitností 59, 1951, čís. 2, s. 84.
- [59] Hosák, L.: Časopis Společnosti přátel starožitností 63, 1955, č.2, s. 75.
- [60] Hosák, L.: Středověká kolonisace v povodí Třebůvky a Moravské Sázavy. ČSPS 62, č.4, s. 217.
- [61] Horký, J.: Děvín na Moravě na ruských hranicích od Josefa Horkého. Archiv Hormayrův, 13, 1818, s. 120.
- [62] Hoščálek, J.: Boj s Tatary na Chlumu u Hostýna. Národní republika XII, 360.
- [63] Hotmann, J. K.: V listu z roku 1749. Ještě viděl starý kostel, hovoří o jeho vystavění, že se tak stalo z „vděčnosti za osvobození od Tatarů po jejich odchodu“.
- [64] Hraše, J. K.: Zemské stezky, strážnice a brány v Čechách. 1885, 88, 89, 93, 95, 98, 99.
- [65] Hroudek, V.: Hradisko Hostýnské. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 5, 1888, čís. 17, s. 2.

- [66] Hurt, R.: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně – Zábřovicích. VVM 21, č. 1, 1–55.
- [67] Chlumecký, P.: Bericht über die Ausgrabungen bei Bellowitz. Schriften der historisch - statistischen Sektion der k. k. mähr. schles. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur - und Landeskunde. Brunn 1853, 218–219.
- [68] Ivanov, M.: Podivuhodné příběhy. Praha 1979, 12.
- [69] Ivanov, M.: Tajemství RKZ. Praha 1969, 428.
- [70] Melich, J.: Über das ungarische Wort tábor. Ungarische Jahrbücher 15, 1935, 529–540.
- [71] Jireček, H.: Spisy zábavné a rozpravné II., Praha 1878, 102–103.
- [72] Jireček, J.: Časopis Musea království Českého 1877, II, 116.
- [73] Jireček, J.: Osvěta 1886, II, 916.
- [74] Jireček, J. – Jireček, H.: Die Echtheit der Königinhofer Handschrift. Prag 1862, 158.
- [75] Kaláb, K.: Pověsti hradů moravských a slezských. Naše vlast. Praha 1937, 378.
- [76] Kalista, Z.: Karel IV. Jeho duchovní tvář. Praha 1971, 27.
- [77] Klieman, L.: Počátky kláštera Doubravnického na Moravě.
- [78] Klose: Documentirte Geschichte vom Breslau. 1781.
- [79] Knappová, M.: Jak se bude jmenovat? Academia Praha 1978, 105.
- [80] Knies, J.: Předhistorická topografie Moravy, rukopis v Moravském muzeu v Brně.
- [81] Pamětní kniha Kollenbergova řádu minoritů z r. 1741.
- [82] Köhler, H.: Die Entwicklung des Kriegswesens und der Kriegsführung in der Ritterzeit von Mitte des 11. Jahrhunderts bis zu den Hussitenkriegen. Braslau 1886–1893, 359.

- [83] Konečný, L. - Merta, J.: Zjišťovací průzkum středověkých fortifikací v okolí Nového hradu u Adamova. AH I, 213 - 252.
- [84] Konečný, Z. – Mainuš, F.: Stopami minulosti I, Brno 1979, 180–181.
- [85] Kopečný, F.: Průvodce našimi jmény. Praha 1974, 79.
- [86] Kotrba, V.: Hradec u Opavy, Praha 1962, 3.
- [87] Koudelka, F.: Originál zápisu Floriána Koudelky v archivu F. Adámka.
- [88] Krakowski, S.: Polska w walce z najazdami tatarskimi w XIII wieku. Prace Komisji Historyczno-Wojskowej Ministerstwa Obrony Narodowej Nr. 4, Warszawa 1956, 120.
- [89] Králík, O: Historická skutečnost a postupná mytizace mongolského vpádu na Moravu roku 1241. Olomouc 1969, 6.
- [90] Krofta, K.: František Pubička, předchůdce Palackého v zem. dějepisectví českém. Časopis společnosti přátel starožitností 51–53 (1943–1945), 1–2, s. 1–3.
- [91] Kšíř, J: Olomouc dřívější a dnešní. (Památník dvanáctého sjezdu Spolku inženýrů v Olomouci v r. 1932).
- [92] Kučera, J. – Rak, J.: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Vyšehrad – Praha 1983, 89.
- [93] Kuffner, H.: Tataři na Moravě. Praha 1926, 47–54.
- [94] Líbal, D. – Líbalová, J.: Český Šternberk, publikace Stát. úřadu pam. péče, Praha 1959.
- [95] Lisická, H.: Z hradů, zámků a tvrzí. Praha 1971, 207–211, 437, 439.
- [96] Lutterer, I. – Majtán, M. – Šrámek, R.: Zeměpisná jména Československa. Praha 1982, 141.
- [97] Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. ČSAV Praha 1957.

- [98] Topographie der historischen und Kunst-Denkmale im politischen Bezirke Kolin. Prag 1898, 124–128. Verfasst von K. B. Mádl.
- [99] Maloch, A.V.: O rodu rytířů Košíků z Lomnice. Program d. k. k. Gymnasium zu Jičín. 1857, 12.
- [100] Ammianus Marcellinus: Soumrak Římské říše. Praha 1975, 9–10.
- [101] Mareš, F.: Pravda o Rukopisech Zelenohorském a Královédvorském. V Praze 1931, 27.
- [102] Matoušek, L.: Autorizovaný otisk práce o Tatarech na Moravě 1241 v archivu F. Adámka.
- [103] Matoušek, L.: Případ Paměti přibyslavské, Praha 1936.
- [104] Matula: Beskydy a Jeseníky XI, č. 8, 104.
- [105] Menclová, D.: České hrady I, 303; II, 244, obr. 353; II, 359 obr. 528; II, 413, obr. 608.
- [106] Měřínský, Z.: Zjišťovací výzkum slovanského osídlení Hostýna, obec Chvalčov. AÚ ČSAV v Brně, Brno 1975.
- [107] Merta, J.: Nález válečkového zámku a klíče na středověké fortifikaci pod Novým hradem. VVM 26, 1974, 2.
- [108] Mikulka, J.: Nový Orient. 1963, čís. 5.
- [109] Moldanová, D.: Naše příjmení. Praha 1983, 93.
- [110] Nebeský, V. B.: ČČM 1852, sv. 3, 162.
- [111] Nebeský, V. B.: ČČM 1853, pozn. 20.
- [112] Nekuda, V.: K vývoji zemědělských sídlišť v 10.–13. století na Moravě ve světle pramenů hmotných. AH 3, 1978, 172.
- [113] Nekuda, V.: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých vesnic na Moravě. Sborník Zaniklé středověké vesnice ČSSR ve světle archeologických výzkumů. Hradiště 1971, 71.
- [114] Nekuda, V. – Unger, J.: Hrádky a tvrze na Moravě. Brno 1981, 284.

- [115] Németh, G.: Über den Ursprung des türkischen Wortes tabur. Magyar Nyelv 31, 1935, 78–181.
- [116] Németh, G.: Neuere Untersuchungen über das Wort Tábor – Lager. Acta linguistica Mad. akad. věd, 1953, sv. 3, 431–446.
- [117] Nešpor, V.: Dějiny města Olomouce 8, 13, 32–33.
- [118] Neumann, A.: Pravda o sv. Hostýně, Životem čís. 189, Hlučín 1933, 3–5, 10–11.
- [119] Neumann, A.: Ke sporu o Hostýn. Hlídka 50, 1933, č. 5 s. 171–176; č. 6 s. 209–214; č. 7 s. 256–265; č. 8 s. 285–295; č. 9 s. 326–329.
- [120] Neumann, A.: Ke sporu o Hostýn. Odpověď na ref. Dra Flajšhanse v ČČH 1934. Hlídka 51, 1934, č. 5 s. 162–171. Též zvl. otisk.
- [121] Neumann, A.: Zasláno dr. Aug. Neumanna. ČČH 40, 1934, s. 534–535.
- [122] Neumann, A.: Balbín a hostýnská pověst. Hlídka 52, 1935, č. 4, s. 164–166.
- [123] Novotný, B.: K otázce osídlení olomouckého kopce a kláštera Hradiska ve střední a pozdní době hradištní. PA 15, 1964, č. 2.
- [124] Novotný, B.: Archeologický výzkum Hradce u Opavy. Hradec 1959, 7–9, obr. 1–16.
- [125] Novotný, V.: České dějiny. 1928.
- [126] Palacký, F.: Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě. 1908.
- [127] Palacký, F.: Der Mongoleneinfall im Jahre 1241. Eine kritische Zusammenstellung und Sichtung aller darüber vorhandenen Quellennachrichten, mit besonderer Rücksicht auf die Niederlage der Mongolen bei Olmütz. Abhandlungen der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften 1842.
- [128] Palacký, F.: O Ruském knížeti Rostislavovi. ČČM 1842, 23.
- [129] Paprocký, B.: O stavu panském. 1602, 175.

- [130] Paprocký, B.: Půst tělesný, 1601.
- [131] Peřinka: Naše Valašsko II. 125.
- [132] Paukert, V.: Moravské románské kaple a kameny tzv. Cyrilika v Podivíně. Jižní Morava. Vlast. sborník sv. 14, 1978, 112.
- [133] Pekař, J.: Rukopisy ze stanoviska historického. Národní listy 5. 6. 1927.
- [134] Pekař, J.: Žižka a jeho doba IV. ČČH 39, 1933, 90–92.
- [135] Pekař, J.: ČČH 38, 1932, 637–640; ČČH 40, 1934, 636; ČČH 41, 1935, 629.
- [136] Pekař, J.: Tři kapitoly o Janu Nepomuckém. ČČH 41, 1935, 631.
- [137] Tomáš Pešina z Čechorodu: Mars Moravicus. 1677, 339–349.
- [138] Píč, L.: Památky archeologické 16, 1896, 305.
- [139] Pinkava, V.: Litovelský okres. Vlastivěda moravská, 1903, 312 s.
- [140] Pojsl, M.: Přemyslovský palác v Olomouci ve světle nových objevů. Památky a příroda 10, 1980, 577–583.
- [141] Polák, A.: Nerostné bohatství Bystřicka. Brno 1960, 30.
- [142] Marko Polo: Milion. Praha 1950, 64–65.
- [143] Popelka, B.: Jevický okres, 66. Vlastivěda moravská, 1912, 222 s.
- [144] Poulík, J.: Vydá Žuráň své tajemství? LN 27. 8. 1948.
- [145] Poulík, J.: Jižní Morava – země dávných Slovanů. Brno 1950. 4, 20, 21, 40, 43, 44.
- [146] Přecechtěl, J.R.M.: Českomoravský národ, vítěz nad Tatary 1241. Olomouc 1875.
- [147] Poucha, P.: Tajná kronika Mongolů. Praha 1955, 240–242, 266.
- [148] Příklad, F.: SS. Cyril a Metod v upomínkách památek starožitných na Moravě. Týn u Lipníka 1905, 83.

- [149] Přikryl, F.: SS Cyril a Method v památkách starožitných na Moravě a ve Slezsku. Týn u Lipníka 1907, 48, 211, 267.
- [150] Prusík, F.: O filologických námitkách proti RKZ. Osvěta 1886, II, 702–721.
- [151] Prusík, F.: Rukopis Královédvorský. Staročeské zpěvy hrdinské a milostné. Druhé vydání. Ilustroval Josef Mánes. Část historická. prof. Frant. Prusík, s. 47.
- [152] Přibík Pulkava : Česká kronika. Prameny dějin českých 5.
- [153] Purgstall, H.: Geschichte der goldenem Horde in Kiptschak. Pešť 1840.
- [154] Richter, V.: Raně středověká Olomouc - Praha - Brno 1959, 11.
- [155] Richter, V: Prehistorie moravského Třeboska. ČSPS 63, č. 3, 144.
- [156] Rogerii, W.: Miserabile Carmen. Scriptorum rerum Hungar. Vindob. 1764, I, 380, 382.
- [157] Schmidl, J.: Historiae Societatis Provinciae Bohemiae, 1747.
- [158] Schmidl, J.: Jezuitské Annuae litterae 1641, díl IV, kniha 3., (Národní knihovna ve Vídni).
- [159] Historia Soc. Jezu provinciae Boh. p. I. 1–3, pag. 240–245, ad annum 1567.
- [160] Skutil, J.: Z pravěku Hostýna, Valašské Meziříčí 1940.
- [161] Skutil, J: Rukopisy a archeologie. Věda a život 6, 1939, č. 3, s. 108–113.
- [162] Slavík, F.A.: Kdy byla Morava nejvíce zpustošena? Časopis Matice moravské 1895, 46.
- [163] Smetana, R.: Průvodce památkami v Olomouci. Ostrava 1966, 9–47.
- [164] Smyčka, J: Časopis Moravského muzea. Praha 1913, 73-74, pozn.2.

- [165] Smyčka, J.: Založení města Litovle. Časopis Moravského muzea 1913 č.2, s. 315–319, Časopis Moravského muzea 1914 č. 2, s. 317–365.
- [166] Sobotka, P.: Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Praha 1879, 20, 310, 311.
- [167] Sova, V.: Paměti města Bystřice. Rukopis z konce 18. století a z počátku 19. století.
- [168] Sova, O.: Hostýnské valy. Záhorská kronika 1932, 19.
- [169] Strakosch, G.: Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa 1241–1242, Innsbruck 1893, 42.
- [170] Středovský, J. J.: Rubinus Moraviae. Brno 1712, 35–37.
- [171] Svoboda A. V.: Vydání RK 1829, 58.
- [172] Szalay, L.: Tatárjárás Magyaroczzágon, Pešť 1856.
- [173] Šebánek, J.: Pověst štramberská a příspěvky k diskusi o Hostýn a Žarošice. Časopis Matice moravské 58 a 59. (Zvl. otisk z roku 1935, 19, 20.).
- [174] Šebánek, J.: Moderní padělky s. 95.
- [175] Šebánek, J.: Časopis Matice moravské 60, 1936, s. 470–480, 551–553.
- [176] Šebánek, J.: Rukopisy po stránce paleografické. Věda a život 3, 1936, č. 3, s. 116–126.
- [177] Šebánek - Dušková: Kritický komentář, 68.
- [178] Šembera, A. V.: Vpád Mongolů do Moravy. 1842, 44, pozn. 2.
- [179] Šembera, A. V.: Paměti a znamenitosti města Olomouce. Vídeň 1861.
- [180] Šembera, A. V.: Die Königinhofer Handschrift als eine Fälschung nachgewiesen. Wien 1882, 83.

- [181] Šembera, A. V.: Stráž severně Uhřic. ČČM 1875, 50; Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 13, 1896, č. 50, s. 82.
- [182] Šikulová, V.: Příspěvek archeologie k nejstarším dějinám Opavy. Archeologické rozhledy 1975, 271–276.
- [183] Šimák, J. V.: Series Augustina Olomouckého. ČČH 1931, 590.
- [184] Škára, J.: Hrad Veveří. Tišnov 1931, 10, 30–32.
- [185] Šujan, F.: Dějepis Brna. Brno 1928, 319.
- [186] Tacitus: Letopisy. Praha 1975, 80.
- [187] Tanner, J.: Die Geschichte derer Helden von Sternen, (Rukopis 1674).
- [188] Tanner, J.: Vestigia virtutis et nobilitatis Sternbergicae, 1661.
- [189] Tenora, J.: Vzpomínka na klášter. 1935.
- [190] Titz, K.: O stáří slova tábor ve významu ležení. LF 59, 1932, 245.
- [191] Titz, K.: O mém článku Tábor ... , LF 60, 1933, 206–211.
- [192] Titz, K.: [Ještě k výkladu slova tábor.] Naše věda 16, 1935, 14–16;
- [193] Titz, K.: O některých slovech RK ..., LF 62, 1935, 121–129.
- [194] Trávníček, F.: Lidové noviny 16. 6. 1937.
- [195] Třeska, K.: Tábor – slovo předhusitské. Zprávy Československé společnosti rukopisné 1935, č. 2, s. 2.
- [196] Třeska, K.: Ještě Pekařův tábor. Zprávy Československé společnosti rukopisné 1936, č. 2, s. 3–5.
- [197] TSerstevens, A.: Předchůdcové Marka Pola. 86, 94, 98, 251.
- [198] Tomek, W.W.: Paměti újezdu Polického, čili nynější panství Polické a Broumovské až do počátku Husitské války. V Praze 1857. Příběhy kláštera a města Police, 6.
- [199] Tomek, W.W.: Kosmův letopis český, přeložil W.W. Tomek, Praha 1882, 86–87.

- [200] Turek, A.: Dějiny zámku Hradec, Ostrava 1971.
- [201] Ugwitz, A.: Moravské Kravařsko 1898.
- [202] Ulanowski, B.: O współdziałale Templaryuszów w bitwie pod Lig-nica. Rozprawy Wydz. filozoficznego Akademii Umejetnosci. Tom XVII, Krakow 1884.
- [203] Vágner, V.: Klenot z doby Přemyslovců. Krásy domova 1964, 5.
- [204] Vašek, A.: Filologický důkaz, že Rukopis Kralodvorský a Zeleno-horský, též zlomek evangelia sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky. Brno 1879, 32–33.
- [205] Vermouzek, R.: Měnínská cesta. Jižní Morava. VS I, 1974, 143–149.
- [206] Vermouzek, R.: Olomoucká cesta. Vlastivědný věstník moravský 1974, č. 3, 269–277.
- [207] Vermouzek, R.: Poznámky k Trstenické stezce. Vlastivědný věstník moravský 1971, č. 2, 167–187.
- [208] Vermouzek, R.: Místopis Břeclavska v listině Jindřicha Zdíka. Mikulovská sympozia 1978, 112.
- [209] Vídenský, F.: Sv. Hostýn ve svém původu a osudech. Praha 1913.
- [210] Vídenský, F. – Neumann, A.: Zázrak hostýnský a báseň „Jaroslav“. Hlasy svatohostýnské 28, 1932, s. 130, 139–142, 155–157, 171–174.
- [211] Vídenský, F.: Byl Balbín tvůrcem tradice svatohostýnské? Lidové listy 4. 5. 1933.
- [212] Vingrálek, M.: Archeologické nálezy u olomouckého dómu. Lidová demokracie 10. 8. 1974.
- [213] Vingrálek, M.: Jak vzniklo město Olomouc. Lidová demokracie 1. 9. 1979.
- [214] Vrbas, J.: Ždánsko. 1930, s. 173, 177, 184.
- [215] Vyskočil, J. K.: Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry. Praha 1932, 173–174.

- [216] Wankel, J.: *Obrazy z Moravského Švýcarska a jeho minulosti*. 1984, Muzejní a vlastivědná společnost Brno, Okresní muzeum Blansko, 220.
- [217] Wattenbach: *Zu dem Gedicht über den Mongoleneinfall*. *Forschungen zur deutschen Geschichte* XII, 645-648.
- [218] Weingart, M.: *Říše Velkomoravská*. 1935, 325.
- [219] Wekebrod: *Mährens Kirchengeschichte* I, 1814, 77.
- [220] Wolff, L. O. B.: *Historische Volkslieder der Deutschen*. Stuttgart 1830.
- [221] Wolny, P. G.: *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Ankunden und Handschriften*. Brünn 1855.
- [222] Wolny, P. G.: *Die Markgrafschaft Mähren*. I, 1835, 97.
- [223] Zákřejs, V.: *Bitva u Olomouce I*. Praha 1939, 9.
- [224] Zamfirescu, P. O.: *O nejstarších dokladech slova Tábor z klínopisné asyrštiny*. *Zprávy Československé společnosti rukopisné* 1936, č. 5, 2-6.
- [225] Zamfirescu, P. O.: *Je slovo „tábor“ v RK ohlasem tatarsko-mongolského válečnictví z 13.-14. století?* *Zprávy Československé společnosti rukopisné* 1938, č. 6-7, s. 1-3; 1939 č. 3, s. 38-42.
- [226] Zemek, M.: *Jižní Morava* sv. 14, 1978, 83.
- [227] *Vlastivědný věstník moravský* 22, 1970, 252; 1977, č.2, s. 178; 1978 č. 3.
- [228] *Vlastivědný věstník moravský* 24, 1972, č. 33, s. 313.
- [229] *Vlastivědný věstník moravský* 27, 1975, č. 2, s. 225
- [230] *Vlastivědný věstník moravský* 27, 1975, čís. 2. Výzkum arch. ústavu ČSAV v Brně.
- [231] *Vlastivědný věstník moravský* 1977, čís. 2. 178.

- [232] Vlastivědný věstník moravský 1979.
- [233] Starověké Řecko. Praha 1960, 254.
- [234] Vojensko–historický sborník 7, 1935, 44–46.
- [235] Volyňská kronika. Polnoje sobranie ruských lětopisej, Petrohrad 1843, II.
- [236] Litovel na slovanském a německém právu. Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 18, 1901, 17–18.
- [237] Založení města Litovle. Časopis Moravského zemského muzea Brno 13.
- [238] Naše národní minulost v dokumentech. sv. 1, 47–48.
- [239] Pokračovatel Nestorova letopisu – rukopis trojický.
- [240] Prameny dějin českých.
- [241] Pověsti a příhody z Bučovska, Slavkovska a Vyškovska I. Knihovna vlastivědného sborníku okresu vyškovského. Slavkov 1940, 92–93.
- [242] Umělecké památky Čech. Red. dr. Zdeněk Wirth, zprac. pracovníci Kabinetu pro theorii a dějiny umění ČSAV. Praha 1957, 881.
- [243] Tataři v Aupici. Kwěty. Narodnj zabawnjk pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany. č. 34, 26. 8. 1841, 267–270.
- [244] Předkřesťanská pohřebiště na Moravě. ČMM 1975.
- [245] Průvodce po výzkumech na Žuráni u Brna. Brno 1952.
- [246] Anály Zábrdovické
- [247] Pamětní kniha Kollenbergova řádu minoritů z r. 1741;
- [248] Listina v arcibiskupském archivu v Kroměříži (Parochalia).
- [249] Záznam v kronice holešovské. Rukopis v Zem. arch. mor., č. 3, s. 42.
- [250] Československá historická města. Praha 1974, 283.

- [251] Živá díla minulosti. Praha 1974, slovníček.
- [252] Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 112, 1963, 19.
- [253] Dějiny Brna. 1969, 1.
- [254] Brněnský okres. Vlastivěda moravská 1897, 311.
- [255] Tišnovský okres. Vlastivěda moravská Brno 1923, 413, 432.
- [256] Na našem Slovácku. Vlastivědný sborník Kyjovska–Ždánka pro školy a rodiny.
- [257] Naše Valašsko. II, 129.
- [258] Povodí střední Svratky. Oblastní turist. příručka č. 33, s. 19, 82.
- [259] Vlastivědný sborník Kyjovska a Ždánka 4, 23.
- [260] Monumenta Germaniae. Scr. XXVIII. 210 z. 25.
- [261] Ad portam Russiae.
- [262] Monumenta quaedam spectantia ad familiam comitum de Sternberg. (Majestát rodu Šternberků. Originál v odd. rukopisů NK v Praze, sign. XV.C.18.).
- [263] Mathaei Paris historia major. Paris 1644. (List Jindřicha Durýnského).
- [264] Annales Capituli Cracoviensis (13. stol.) Monum. Germ. S XIX. 598.
- [265] Vita S. Hedvigis.
- [266] Mons premonstratus 1679.
- [267] Sacri pulveres 1669 – Junius, 249–252.
- [268] Sacri pulveres Leitomislii 1667.
- [269] Urkundebuch zur Geschichte Seibenburgens, Fontes rerum Austriacum XV, 1857.
- [270] A tábor szorol. Magyar Nyelv 31, 1935, č. 5–6, 168–177.
- [271] Kazimierz Sajsse – Tobiczyk, Krakow. Polonia Warszawa 1962, 35.